

*LEVH-İ MAHFUZ'DAN
MUSHAF-I ŞERİF'E
KELAMULLAH*

Prof. Dr. M. Zeki Duman

KAYSERİ – 2013.

I. BÖLÜM

LEVH-İ MAHFUZ'DANMUSHAF-I ŞERİF'E

KELAMULLAH

Prof. Dr. M. Zeki Duman

KAYSERİ – 2013.

İçindekiler

ÖNSÖZ	1
KISALTMALAR	5
GİRİŞ	7
I. BÖLÜM.....	16
LEVH-İ MAHFUZ VE KUR'AN-I KERİM.....	16
A. İSLÂMÎ KAYNAKLARDA LEVH-İ MAHFÛZ	16
1. "Levh-i Mahfûz" Adı	16
2. Lügâтта "Levh" / "Levh-i Mahfûz"	17
3. Kur'an'da "Levh" ve "Levh-i Mahfûz"	19
4. Hadislerde Levh-i Mahfûz	22
5. Tefsirlerde Levh-i Mahfûz.....	23
6. Tasavvuf Erbabı Açısından Levh-i Mahfûz.....	27
7. İslâm Mütefekkirlerine Göre Levh-i Mahfûz	30
B. KUR'AN-I KERİM AÇISINDAN LEVH-İ MAHFÛZ'UN MUHTEVASI	31
1. Göklerde ve Yerdeki Her Şeyin Kaynağı Levh-i Mahfûz... 33	
2. İnsanların Yaratılış Süreçleri Açısından Levh-i Mahfûz..... 34	
3. İnsanın ve Tabiatın Alın Yazısının Kaydedildiği Levh-i Mahfûz	40
4. "Yaş ve Kuru", Her Şeyin Kaydedilip Korunduğu Levh-i Mahfûz	41
5. Semavi Kitapların Kaynağı Levh-i Mahfuz	45
C. "KELAMULLAH" DA DÂHİL HER ŞEYİN LEVH-İ MAHFÛZ'A YAZILMASI.....	47
D. LEVH-İ MAHFÛZ VE KADER	49
E. NİÇİN LEVH-İ MAHFÛZ?.....	54
F. LEVH-İ MAHFÛZ'UN GERÇEKLİĞİNE YAPILAN İTİRAZLAR	57
II. BÖLÜM	63
KELAMULLAH'IN CİBRİL'E İNTİKALİ VE Hz. PEYGAMBER'E İNZALİ	63
A. ALLAH'IN BEŞER İLE KONUŞMASI /KELAMULLAH	65
Allah'ın Beşer İle Konuşması.....	66
B. KELAMULLAH İLE CİBRİL ARASINDAKİ VASITA	76

C. KELAMULLAH'IN ALLAH'IN ELÇİSİNE İNZALİ	93
1. Vahiy Sahibi.....	94
2. Cibril'in Görevi.....	95
3. Kur'an'ın İnzalî İle İlgili Ayetler Ve İhtilaf Noktaları	99
D. RASULÜLLAH'A SURELERİN /PASAJLARIN İNZALİ VE İNZAL KEYFİYETİ	120
1. Vahiy Ciddi ve Ağır Bir Hadisedir.....	121
2. Bir Celsede Vahiy Edilenlere Kur'an'da Hep Sure Denilmektedir.....	122
3. Rasûlüllah'a Surelerin /Pasajların İnzal Keyfiyeti.....	125
E. İNZAL EDİLEN AYETLERİN MAHİYETİ VE TANZİMİ	133
F. KUR'AN KİMİN SÖZÜDÜR?.....	138
G. KELAMULLAH'A BEŞER SÖZÜ KARIŞMIŞ MIDIR?.....	146
III. BÖLÜM	155
KELAMULLAH'IN YAZI İLE TESPİTİ CEM'İ VE TEKSİRİ	155
A. KELAMULLAH'IN YAZI İLE TESPİTİ.....	155
B. KELAMULLAH'IN CEM'İ.....	159
C. KELAMULLAH'IN TEKSİRİ	163
SONUÇ.....	168
KAYNAKLAR	172

ÖNSÖZ

Kur'an Allah Kelamı'dır. Âlemlerin Rabb'i nezdinden indirilmiş İlahî bir kitaptır... Semavi kitapların sonuncusudur. Anlaşılan Kıyamet yaklaşmıştır... Yüce Allah'ın, âlemleri kendisi için yarattığı tüm insanlara en son hidayeti ve rahmetidir. En son elçisi Hz. Peygamber'le birlikte Âdem oğlunabüyük bir iyiliğidir.

Kur'an-ı Kerim'den edindiğimiz bilgiye göre, "Bu Kitap", Hz. Peygamber'e inzal edilmeden önce "Bir levh"de, değişik bir ifade ile "Ümmü'l-Kitap"ta muhafaza altındadır. Ona, ancak temizler dokunabilir. Ondan, en ufak bir bilgiyi dahi Allah'ın dilediğinden başkası ihata edemez. Semavî kitapların da içerisinde yer aldığı "Ana Kitap", yaratılmış ve yaratılacak her şeyi içermektedir. O, İslâm kültüründe Levh-i Mahfuz olarak bilinmektedir.

Levh-i Mahfuz, Kur'an'daki nitelendirmelere göre, var olacak her şeyin, yaratılmaya başlamadan önce "kalem" ile kaydedilip muhafaza altına alındığı mükemmel bir projesi niteliğindedir. Göklerde ve yerdeki her şey; insanların, hatta tüm

canlıların yaratılış süreçleri, diyalektikleri, kaderleri, ölü bedenlerin toprakta kaybettikleri ve korunanlar... Kıyamet süreci ve Ahiret hayatı... bizce meçhul olan sûret ve hakikatleri itibariyle orada bir biçimde kayıtlıdılar. Eşyanın yaratılma sürecine girmesiyle birlikte bu soyut proje, tıpkı mükemmel bir filmin karelerinin senaryoya uygun olarak detaylı bir biçimde sahneye aktarılması gibi, zaman ve mekân içerisinde somut bir gerçek olarak yansıtılmış ve yansıtılma kıyamete kadar devam edecektir; hatta kıyametten ötesi bile...

“Levh-i Mahfuz”, tartışma konusudur. Bu bir gerçek midir? Gerçekten yazılı bir levha mıdır? Yoksa İlâhi bir gerçeğin sembolik bir ifadesi midir? Yahut yaratılmışlardan oluşan varlık âleminin tümü müdür? Veya hiç biri!...

Kur’an’da sözü edilen bir gerçek olduğu asla inkar edilemez... Onun hakikatini idrak ve ihata etmek, beşer için mümkünmüdür?Asla... Ancak başta Kur’an ve Hadisler olmak üzere, kaynaklarda açıklandığı ölçüde bu ezeli ilmin /bilgi kaynağının mahiyeti ve muhtevası hakkında kısmen de olsa, marifet sahibi olmakhiç de imkânsız değildir. O sebeple ilmî tecessüs, tahkik ve gerçek bilgiye ulaşmaarzumuz ve araştırmacı kimliğimizle bu gerçeği imkân ölçüsünce araştırmaya yöneldik.

Biz bu çalışmamızın Birinci Bölümü’nü, bu ve benzeri sorulara cevap bulmaya veLevh-i Mahfuz’unmahiyetini Kur’an’a dayalı olarak tanıtmayaayırdık.

İkinci Bölüm’de,“Kelamullah”ın Levh-i Mahfuz’dan “Hateme’n-Nebiiyyin”e indirilişi ve indiriliş keyfiyetine yer verdik.

Önceki İlahîkitaplar, peygamberlerine, doğrudan, bir celsede ve toplu halde verilmişlerdi. Kur’an ise, yaklaşık yirmi üç yılda ve pasajlar halinde okunarak inzal edilmiştir.

Kelamullah’ın Hz. Peygamber’e inzalinde yegâne vasıtanın Cibril olduğu bilinir. Oysa Abese Suresinde “...bi eydi seferatin

kiramin bererah..." ayeti, Rasûlüllah'a inzal edilen her pasajın temiz ve yüksek sayfeler üzerinde yazılı olarak Cibril'e intikal ettirildiği fikrini vermektedir...

Ay ve gecesiyle birlikte açık olmasına rağmen, Kur'an'ın ilk indirildiği zaman ve mekân da ihtilaflıdır. Kur'an'ın Ramazan ayında ve Kadir gecesinde indirilmeye başladığı, neredeyse müttfekun aleyh iken, bir kısım müfessirler, ilk defa Şaban ayının on beşinci gecesinde dünya semasında "beytü'l-ızza"ye indirildiği iddiasındadırlar. Bu sebeple Kur'an'ın inzal sürecinde de şu üç farklı mekândan söz edilmektedir: Levh-i Mahfuz, Dünya Seması ve Hz. Peygamber...

Bu ihtilaflar tefsirlerde ve genellikle de ilim adamlarının görüşlerine dayalı olarak tartışılıp durmaktadır. Biz, temel ve vazgeçilmez kaynak Kur'an'ı Kerim olduğu için bu sorunu öncelikle dil ve Kur'an bütünlüğü içerisinde halletmeye çalışacağız. Zira, "iğne, ancak kaybedildiği yerde aranırsa bulunur!"²

Kur'an'ın, Cibril vasıtasıyla Rasûlüllah'a inzal keyfiyeti, Arap lisanı ile indirilen ayetlerin mahiyeti ve Kelamullah'ın, *Arap lisanı ile lafz, nazım, mana ve beyan* olarak Allah'a aidiyeti hakkında Kur'an'a dayalı bilgiler vermeye çalışırken, yaklaşık çeyrek asır boyunca pasajlar halinde inzal edilen ayetlerin sureler içerisindeki tanzim şeklini tespit edeceğiz. Bu arada "sureler içerisinde ayetlerin tevkiî olduğu" sözünün ne anlama geldiği hakkında bir fikir edinmiş olacağız.

1﴿كَلَّا إِنَّهَا تَلْكُمُوهَ﴾ ﴿١١﴾ ﴿فَمَنْ شَاءَ ذَكُرْهُ﴾ ﴿١٢﴾ ﴿فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ﴾ ﴿١٣﴾ ﴿مَرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ﴾ ﴿١٤﴾ ﴿بِأَيْدِي سَفَرَةٍ﴾ ﴿١٥﴾ ﴿كِتَابٍ نَّبَرٍّ﴾ ﴿١٦﴾ Şüphesiz o sana Rabbinden gelen bir tezkiredir... Ancak dileyen kimse ondan öğüt alır! O, şerefli, O, kadri yüksek ve tertemiz sayfalardadır; son derece değerli ve saygın yazıcılar(melekler)ın elleriyle elleriyle yazılmıştır." (Abese, 80/10-16)

2Nakledildiğine göre, Nasreddin Hoca, bir gün evinin önünde yere eğilmiş, dikkatle bir şeyi arayıp bulmaya çalışıyormuş. Oradan geçen komşusu sormuş: Hoca ne arıyorsun? Hoca cevap vermiş: Elimdeki iğneyi düşürdüm, onu arıyorum. İğneyi sen nerede düşürdün? Evin içinde. Peki, neden burada arıyorsun, düşürdüğün yerde arasana! Deyince; Hoca şu cevabı vermiş: Orası karanlık, burası ise aydınlık, o sebeple burada arıyorum...

Üçüncü Bölüm'de ise, Levh-i Mahfuz'dan Hz. Muhammed'in kalbine /hafızasına "tevkîf" olarak kaydedilen soyut metin parçalarının, yaklaşık 23 yıl süren tebliğ döneminde, Rasulüllah'ın (s.a.v.) talimatıyla vahiy kâtiplerine yazdırılması, okunması, ezberlenmesi ve yaşanan bir hayat kitabı haline getirilmesi... İnzal süreci tamamlandıktan sonra da "Mushaf-ı Şerif" olarak da adlandırılan "Resmi Mushaf"ta derlenmesi ve "mütevatir" bir haber olarak bize kadar intikal ettirilmesini yine sahih kaynaklardan derleyip anlatacağız.

Hiç şüphesiz samimi ve ciddi gayret bizden muvaffakiyet ise Yüce Mevlamızdandır...

21. 06. 2013

Prof. Dr. Mehmet Zeki Duman

KISALTMALAR

a.g. e.	: Adı geçen eser
a.s.	: Aleyhisselam
Bkz.	: Bakınız
b.	: Bin, İbn
ev.	: Çeviren
Hz.	: Hazret
h.	: Hicrİ
Krş.	: Karşılaştı
k.v.	: Kerremallahü vecheh
mad.	:Maddesi
M. Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
ö.	: Ölüml
r.a.	: Radıyallahu anhü /anha
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi vesellem
trc.	: Tercüme eden
tsz.	: Tarihsiz
v.	: Vefatı
v.b.	: Ve benzeri
v.d.	: Ve devamı

GİRİŞ

“Şüphesiz o, şerefli¹ bir Kur’an’dır... Korunmuş bir levhada bulunmaktadır...”²

“Kuşkusuz o, âlemlerin Rabb’inden indirilmiş son derece değerli bir Kur’an’dır... Bir kitapta muhafaza altına alınmıştır... Ona, ancak temiz olanlar dokunurlar!”³

“O, Ana Kitapta’dır; katımızda yüce ve hikmetlidir.”⁴

* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Başkanı website: www.zekiduman.com

1‘Şerefli’ olarak çevrilen *mecîd* ismi, *mecude* /*yemcudu* fiilindendir; övülmüş, yüceltilmiş, her türlü övgünün üstünde olan şerefli, şanlı anlamındadır. Kur’an’da bu kavram, hem Allah’ın hem de Arş ve Kur’an gibi Allah’a âit olan şeylerin sıfatı olarak kullanılmaktadır. (Bkz. Hûd, 11/73, Kâf, 50/1, Burûc, 85/21, 22) “Kitaplar içerisinde, nazmı ve i’câzı itibâriyle en yüce mertebeye sâhip...” (Bkz. Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer el-Harzemî (v. 583/1143), *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Beyrût, tsz, IV/240)

2 Burûc, 85/21, 22. Bkz. Kaf, 50/1.

3 Vâkı'a, 56/77-80.

Bu iki âyette, sübjektif şeyler de olsa, üzerine yazı yazılan sayfa /sath anlamına da gelen *levh* ve kitap'tan söz edilmiş olması bize, Kur'an'ın, Hz. Muhammed'e sözlü olarak vahy edilmesinden önce, bir biçimde yazı ile kayıt ve muhafaza altına alındığı ve bütün hâlinde bir kitap hüviyetinde olduğu fikrini vermektedir!

4 Zuhruf, 43/4. Bkz. Ra'd, 13/39.

Bu üç ayette, “mecîd”, yani “şan ve şerefi yüksek”, “hikmetli” ve “mu’ciz” vasıflara sahip Kur’an-ı Kerim’in, Hz. Muhammed’e inzal edilmeden önce “bir levh’dekorunmuş, diğer adıyla, “Ümmü’l-Kitab’ta” muhafaza altına alınmış, “temiz olarak yaratılmışlar”ın haricinde erişilmez “yüce bir kitap” olduğu açıkça belirtilmiştir.

Bu ayetlerde dikkat çeken diğer bir husus ise, Kur’an’ın, doğrudan doğruya Âlemlerin Rabbi’nden (*tenziliin min rabbi’l-âlemin*) veya Allah katında “aliyy” ve “hakîm” olan bir kitaptan indirilmiş olmasıdır.

İncelendiği zaman, “mesnetsiz...” olarak nitelendirilebilecek bir takım farklı görüşler belirtenler olsa da, bizce ve tahkik ehli birçok ilim adamına göre, hiç şüphe yok ki, Kur’an’ın indirildiği Allah katındaki bu *levh*, diğer adıyla “Ümmü’l-Kitab /Ana Kitap”, İslâmî kaynaklardaki yaygın adıyla “Levh-i Mahfuz”dan başkası değildir. Kur’an-ı Hakim, oradan, onun, - ileride açıklanacağı üzere - bir biçimde somut harflere, kelimelere, cümlelere ve mükemmel bir nazma büründürülerek inzal edilmiş olan hissî ve zahirî bir parçasıdır. Tıpkı kalbimizdeki /belleğimizdeki /ezberimizdeki Kur’an metnin yazıya geçirilmiş şekli gibi...

O, “Hakk” olarak, ama aslı yapısı ve hakikatiyle değil, belki de aslı hüviyetini koruyan yansımasıyla insanlık âlemine bir gerçek/hakk olarak indirilmiştir:

وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ “Biz onu ‘hakk’ olarak indirdik, o da ‘hakk’ olarak inmiştir...”¹ ayeti buna delildir.

Kanaatimizce bu ayet, Allah katındaki levh’de bulunan Kur’an ile elimizdeki Kur’an’ın, belki soyut ve somut /hakikat ve gerçek farkına rağmen, aynadaki görünen ve görüntü misali, dil, lafız, nazım ve mana olarak aynı olmasa bile, gayrı da olmadığını söylemektedir. Nitekim her ikisi de Allah tarafından korunmuşluk

¹ İsra, 17/105.

vasfına sahiptir; birincisi Levh'de ikincisi ise evrende...¹ Kıyâme suresinin 16-19. ayetlerinin de bunu desteklediğini düşünmekteyiz. Tabî ki, Allah katındaki; Kur'an'daki ifadesiyle Levh-i Mahfuz'da bulunan asıl olup bizdeki, yani belleğimizde, dilimizde, kalbimizde, yazılı sahifelerde bulunan Kur'an ise, O'ndan indirilendir. Birincisi tamamen Allah'a aittir ve O'nun esma ve sıfatları gibi hakikati bilinemez mahiyettedir. Bizdeki Kur'an ise, Allah'ın *kelam*, *semi'*, *basar* gibi sıfatlarının yaratılmışlarda tecelli edip somut bir biçimde yansıdığı gibi, "Ümmü'l-Kitap"tan akseden görünümüdür. Cebrail'in, Hz. Peygamber'in ve bizlerin okuyacağı, anlayacağı; dil, mürekkep ve yazı v.b. iletişim araçlarıyla bir yerden bir yere nakledebileceği şekle indirgenmiş/inzal edilmiş somut bir görünüm olarak değerlendirilebilir.

Kur'an-ı Kerim, az önce de geçtiği üzere, aslı itibariyle Allah katında, diğer bir ifade ile Levh-i Mahfûz'da, bizlere intikal eden somut şekliyle de evrende "mahfuz" vasfına da sahiptir, koruma altındadır.

O, başta "*emin*"² olarak nitelendirilen Cibril olmak üzere, "*değerli ve tertemiz yazıcı meleklerin elleriyle*"³, "*pâk/tertemiz, son derece kıymetli/mükerrerem sahifeler üzerine yazılıp*"⁴ Hz. Peygamber'e indirilmiştir. Bu elçilerin hepsi de fitraten "*temiz*", ve "*güvenilir*" dirler... Melekler, ne onu alırken asıl kaynak olan *Levh-i Mahfûz'a*, ne ondan temiz sahifelere kaydederken yüce sahifelere, ne de Rasûlüllah'a indirilen pasajlara; yani Kur'an nüshalarına hiçbir biçimde zarar ver(e)mezler! Çünkü isyan ve ifsat etmek, meleklerin doğasında yoktur! Başta İblis olmak üzere, şeytan ruhlu cinler ve şeytanımsı insanlar ise, özellikle yüce bir mekânda kayıtlı bulunan Kelamullah'ın semtine bile yaklaşamazlar.

1 Bkz. Hicr, 15/9.

2 Tekvîr, 81/19, 21.

3 Abese, 80/15, 16.

4 Abese, 80/16.

Allah'ın dilemesi hariç,¹ kıyamete kadar hiç kimse, zerre kadar da olsa, Kur'an'a zarar verme; tahrif, ibdal, tağyir v.b. amaçlarla asla dokunamayacaktır. Zira hem Levh-i Mahfuz erişilemez bir konumdadır hem de Hz. Peygamber'e inzal edilip tebliğ edildikten sonra bile Kur'an-ı Kerim'in koruyucusu yüce Allah'tır...²

Levh-i Mahfuz'un hakikatini ve gerçek mahiyetini, lahutî ve erişilmez olduğu için Allah'dan başka, melekler ve peygamberler de dâhil, hiç kimsenin ihata edemeyeceği muhakkaktır. Aşağıda nakledileceği üzere, bir kısım ilim, irfan ve fikir sahibi kimseler Levh-i Mahfuz'un ne'liği hakkında tavsifî bir takım bilgiler vermiş olsalar da, bunlar, büyük çoğunlukla zandan ve tahminden öteye geçmemektedirler. Kur'an açısından, öylesi zannî bilgilerin hakikati hakkında hiçbir bilgi değeri bulunmamaktadır.³ Gayba ait olduğu için onu tam olarak idrak etmek, ihata etmek de mümkün değildir. Allah izin vermedikçe, vahiy elçisi Cibril ve diğer mukarreb melekler de dâhil hiçbir beşerin ona muttali olması ve oradan bilgi alması da imkânsızdır. Zira "*Vela yuhitune bi şeyin min ilmihi illa bimaşae...*" ayeti buna da işaret etmektedir. "*Onun dilediğinden başka ilmini hiç kimse ihata edemez...*"⁴ ayeti bunu açık ve net olarak söylemektedir.

Kanaatimiz odur ki, Levh-i Mahfuz'un hakikatini, mahiyetini ve muhtevasını bütünüyle idrak etmek beşer için; özellikle, idrak yetileri sınırlı olan insan için mümkün değildir. Onun ne olduğunu ve muhtevasını tam olarak, ancak Allah bilir. Fakat yüce Allah'ın bir kısım ayetlerinde ondan bahsettiğini ve içeriği hakkında bilgiler verdiğini de bilmekteyiz. Sıhhat derecesi tam olarak bilinmiyor olsa da, bir kısım hadislerde de Levh-i Mahfuz'dan söz edilmiştir. O nedenle Kur'an ve hadislerden hareketle düşünen kimseler için *Levh-i Mahfuz* hakkında ipucu

1 Bkz. Hac, 22/52-55.

2 Hicr, 15/9.

3 Necm, 53/28.

4 Bakara, 2/255

niteliğinde de olsa bilgiler yok değildir! Bu ipuçları ile Levh-i Mahfuz'un künhüne /hakikatine vakıf olunamaz, ama onun mahiyeti ve içeriği hakkında az çok bilgi sahibi olmak mümkün gözükmemektedir. Nitekim İslami kaynaklarda ve çeşitli disiplinlerde *Levh*, *kalem*, *satır*, *yazı* ve yazı malzemeleri hakkında bilgiler verilmiştir. Biz bu bilgilere kısaca göz atıp asıl Kaynağımız olan Kur'an-ı Kerim'e yöneleceğiz.

Kur'an'daki "levh" ve o anlamdaki tabirlerle kast edilen şeyin Levh-i Mahfuz olduğu hususunda bizim şüphemiz bulunmamaktadır. O sebeple biz bundan sonraki kullanımımızda farklı isimler yerine hep "Levh-i Mahfuz" ve Allah'ın ilmini kast ederek "Levh" tabirlerini kullanacağız.

Kelamullah, "**Levh-i Mahfuz**"dan Hz. Muhammed'e Cibril vasıtasıyla bölüm bölüm inzal edilmiştir. O yüce Mevlâ'nın, insanlık âlemine bahsettiği "fitrî din", "akıl" ve "peygamber"den sonra gelen en üstün hidayet rehberidir.¹ O, aklı ve vicdanı tamamen dümura uğramış bir Orta Çağ zihniyetinin beynine indirilmiş Semavi; ikinci ve yanılmaz bir akıldır...

Kur'an mübarek bir kitaptır. Ayetleri dura dura okunsun, inceden inceye düşünölsün ve tefekkür kabiliyeti olan akıl sahipleri ilim, hikmet, öğüt, ibret ve ders alsınlar diye pasajlar halinde indirilmiştir.² O, genelde insanların hepsi, özel olarak da muttaki müminler için eşsiz bir rehber, emsalsiz bir ışıktır.

Hz. Muhammed, Allah'ın insanlık âlemine seçip gönderdiği en son elçisi; "*Hateme'n-Nebiiyyin*"dir.³ Muazzam ve muhteşem bir ahlakın sahibidir.⁴ İnsanlar arasından seçilmiş, mümtaz şahsiyetlerin de en seçkini;⁵ "*Seyyidi'l-Mürselin*"dir. Sırf âlemlere rahmet olmak amacıyla gönderilmiştir.⁶ "Ümmî"¹ / "*iman nedir*,

1 Bkz. Nur, 24/35.

2 Bkz. En'am, 6/92, 155; İsra, 17/106; Sâd, 38/29.

3 Ahzab, 33/40.

4 Kalem, 68/4.

5 Bakara, 2/253.

6 Enbiya, 21/107.

kitap nedir bilmeyen"² temiz, ahlakı muhteşem bir insan iken, Yüce Rabb'inin bahşettiği ilim, hikmet ve ruh ile desteklenip hidayete erdirilmiş³ bir Peygamber"dir. Kalbine soyut halde inzal edilen "ruh"un⁴ /kelamullah'ın lisanında somutlaştığı zemindir.

Daha önceki kitaplar Tevrat, Zebur ve İncil peygamberlerine toplu halde verildiği halde Kur'an-ı Kerim "*En son Nebi*"⁵ Hz. Peygamber'e yaklaşık yirmi üç yılda bölüm bölüm inzal edilmiştir. Kelamullah'ın Rasûlüllah'a (s.a.v.) inzal sürecinin üç aşamada gerçekleştiği söylenebilir. *Levh → Cibril → Peygamber* şeklinde...

Bunlardan birincisi, Kur'an'ın henüz gökler ve yer yaratılmadan önce tüm olacaklarla birlikte bir "*levh*"e /"*Levh-i Mahfuz*"a kaydedilmesi⁶, ikincisi Levh-i Mahfuz'daki Kur'an'ın Hz. Peygamber'e inzal etmek üzere Cibril'e intikali, üçüncüsü ise Cibril vasıtasıyla Hz. Muhammed'in kalbine, yaklaşık yirmi üç yılda sureler /pasajlar hâlinde bölüm bölüm okunarak inzal edilmesidir.

Bu süreçlerden birincisini, hakikati ve kendisindeki istibah sebebiyle belki *süreç* olarak ve *nüzûl* kavramıyla ifade etmek pek isabetli gözükmemektedir. Fakat Allah Teâla'nın, hakikatini ve gerçek mahiyetini idrakten aciz olduğumuz Levh-i Mahfuz'u, İlahî Kitaplar da dâhil, olacak her şeyi, önceden oraya kaydettiğini söylemiş olması, bizim için böyle bir ifadeyi kullanmamıza imkân tanımıştır, diyebiliriz. Usul âlimlerinden Zerkani de "*ette-nezzülü'l-evvelü ila'l-levhi'l-mahfuzi /Birinci nüzul Levh-i Mahfuza'dır*" sözü ve arkasından getirdiği izahı ile bunu Kur'an'ın birinci nüzülü saymıştır. Kanaatimizce bu Yüce Allah'ın

1 A'raf, 7/157, 158.

2 Bkz. Şûrâ, 42/52.

3 رَفِيعُ الثَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ / "*Mertebelerin yükselticisi Arş'ın sahibi Allah, emrinden olan ruhu/vahyi kavuşma günü ile uyarması için kullarından dilediği kimseye indirir.*" (Gafir, 4/15)

4 Şûrâ, 42/52.

5 Ahzab, 33/40.

6 Zurkanî, Muhammed Abdilazim, *Menahilü'l-İrfan fî Ulumi'l-Kur'an*, Beyrut, tsz. I/36.

zatına aittir ve zatındadır; bize temsilî olarak öyle ifade edilmiştir...

Şimdi bu bölümde son iki aşamayı; *Levh* → *Cibril* → *Peygamber* şeklinde gösterilebilecek olan Kelamullah'ın Allah'dan /Levh'den Cibril'e intikali, onun da bir biçimde elde ettiği ayetleri vahiy sürecinde Allah'ın Elçisine inzalını temel kaynağından araştırıp açıklamaya çalışacağız.

Kelamullah'ın Levh'den inzal zamanı ve inzal edildiği yer, İslamî kaynaklarda tartışılan bir konudur. Zira Allah Teâla Kur'an'ı "*Ramazan ayında...*", "*Mübarek bir gecede...*" ve bin aydan daha hayırlı olan "*Kadir Gecesinde...*" indirdiğini açıkça söylemiştir. Allah'ın Elçisi de, Alak suresinin ilk beş ayetinin kendisine indirilen ilk ayetler olduğunu bildirmiş ve Tarih de bunu MS. 610 yılının, Ramazan ayının Kadir Gecesinde gerçekleşen muazzam bir hadisesi olarak tespit etmiştir... Yani Kelamullah, Kur'an, hadis ve tarihin tespitine göre Hz. Muhammed'e MS. VII. yy'ın başlarında, Ramazan ayında ve mübarek bir gece olan Kadir Gecesinde indirilmeye başlanmıştır. Bütün kaynaklar bu konuda ittifak halindedirler. Fakat asıl kaynaklardaki bu gerçeğe ve ittifaka rağmen, Selef'ten sonra gelen ilim adamları bu indirilişin zamanı, yeri ve şekli hakkında ihtilaf halindedirler.

Onlardan kimi Kur'an Ramazan ayında ve Kadir Gecesinde indirildi derken, kimi de apaçık nasslara rağmen Şaban ayının on beşinci gecesi Berat Gecesinde indirildiğini söylemiştir. Kimi Dünya semasında, "*el-beytü'l-izze*"(?) denilen bir mekâna toplu halde indirildiğini söylerken, kimi de Hz. Peygamber'in kalbine bir defada ve toplu olarak indirildi demiştir. Kimi Cibril'e yazılarak verildiğini, kimi de Hz. Muhammed'e indirilmeye başlandığını söylemiştir. Bazıları da daha farklı görüşler ileri sürmüşlerdir... İşte bu yüzden bu ihtilafları teker teker tespit edip değerlendirmek, onlar arasından dil ve Kur'an bütünlüğü açısından makul, mantıklı ve sağlam delillerle ispat edilmiş bir kanaate varmak güç olacaktır. Ancak biz yıllardan beri üzerinde

olduğumuz bu konuyu Levh-i Mahfuz'dan itibaren ele alıp incelediğimiz için bu ihtilaflar bu makalede tartışıp değerlendirebileceğimize inanmaktayız.

İlk olarak “Kelamullah”, “Allah’ın Beşer İle Konuşması”, “Vahiy”, “Vahyin İmkânı”, “İnzal”, “Tenzil”, “İyhâ”, “İlkâ” gibi Kur’an’ın indirilmesinde esas olan anahtar kelimeler açıklayacağız. Kelamullah’ı Peygamber’e inzal eden Cibril’in vahiydeki yeri tespit edilecek; Levh-i Mahfuz’dan nakledilen kelâmın nisbesi, yani söz olarak Allah’a mı, Cibril’e mi yoksa Hz. Muhammed’e mi ait olduğu açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır. Sonra da “Kelamullah” Allah’dan /Levh’den Vahiy Emmini Cibril’e nasıl intikal etmiştir? Cibril’in haricinde vahiy elçisi/elçileri var mıdır? Abese suresindeki “...*bi eydi seferatin kiramen bererah*...”¹ ile kast edilenler kimlerdir? Kur’an’ın inzalinde bunların herhangi bir rolleri olmuş mudur? Cibril vasıtasıyla Kelamullah’ın Hz. Muhammed’e inzal şekli, keyfiyeti ve inzal edilen ayetlerin mahiyeti nedir? Gerçekten Kur’an, iddia edildiği gibi toptan ve yalnız mana olarak mı inzal edildi de Rasûlullah onu kendi lisaniyle nazma dönüştürdü, yoksa hem lafız hem nazım hem de mana olarak mı indirildi? İşte bu ve benzeri sorulara cevap bulmaya çalışacağız. Sonuç bölümünde ise, edinilen kanaat okuyucu ile paylaşılacaktır.

Daha sonra da Kur’an’ın yazı ile tesbiti, cem’i ve teksiri hakkında özet halinde kısa bilgi verilecektir.

Her çalışmamızda olduğu gibi bunda da yöntemimiz, öncelikle dil ve Kur’an bütünlüğüne riayettir; yani dil ve Kur’an merkezli bir çalışma olacaktır. Zira tahkik ve tenkide tabi tutulmuş olsa bile - ki pek çoğu öyle değildir - sırf rivayetler, ne derece parlak olursa olsun kişisel görüşler ve indî kanaatlerin, Kur’an’a ait kavramları ve meseleleri anlamak ve açıklamak için yeterli olmadığı görülebilmektedir.

¹ Abese, 81/11-16.

I. BÖLÜM

LEVH-İ MAHFUZ VE KUR'AN-I KERİM

A. İSLÂMÎ KAYNAKLARDA LEVH-İ MAHFÛZ

1. “Levh-i Mahfûz” Adı

“Levh-i Mahfuz”, yazı yazmaya uygun “yassı ve düzgün satıl/yüzey” anlamına gelen *levh* ile “korunmuş, muhafaza altında bulundurulmuş” anlamındaki *mahfuz* kelimelerinden oluşmuş Türkçe bir tamlamadır. “Levh-i Kaza ve Kader” olarak da adlandırılan Levh-i Mahfuz, olmuş ve olacak her şeyin ind-i İlâhî’deki varlıkları/vücutları, ilmen mevcudiyetleri¹ olarak tarif edilmektedir.

“Kur’an’ın Aslı”, diğer bir ifade ile “İnzal Öncesi Kaynağı” denilince, İslâm Kültürü’nde ilk akla gelen ve yaygın olarak kullanılan terim, hiç şüphesiz *Levh-i Mahfuz* terimidir. Oysa bu terim, bu şekliyle, yani isim olarak Kur’an’da hiç geçmemektedir. Kur’an’da, sadece bir ayette isim cümlesi hâlinde “O, korunmuş bir *levhada’dır*” anlamında kullanılmıştır. Daha sonra bu ifade, İslâmî kaynaklarda *el-Levhu’l-Mahfuz* ve *Levh-i Mahfuz* şeklinde isme dönüştürülmüş; yaratılmış ve yaratılacak her şeyin kaynağı ve bilinen bir kitap için özel isim olarak kullanılmış, hâlen de kullanılmaktadır. Müfessirlerin ekseriyetinin kanaatine göre Kur’an’daki “Kitab”² ve “Kitab-ı Mübin”³ tabirleriyle de kast edilen *Levh-i Mahfûz*’dur. Tağyir ve tahrife karşı korunmuş olan bu

1 Bkz. Abdullah Yeğin ve Arkadaşları, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügât, İstanbul, 1978, s. 841.

2 Bkz. En’âm, 6/38; Kâf, 50/4.

3Bkz. Yûnus, 10/61; Sebe, 34/3.

kitap Kur'an'da "mestur/yazılmış" ve "meknun/gizlenmiş"¹ olarak da tavsif edilmiştir.

İslâmî kaynaklarda ve Kur'an'da "Allah'ın Vahy Ettiği Bütün Kitapların Kaynağı,"² "Tanrısal Bilgi Hazinesi,"³ "Allah'ın Bilgisi",⁴ "Allah'ın Bilgi Hazinesi,"⁵ "Ulûî Âlemden Evrenin İlk ve Lâhutî Varlığı,"⁶ "Nefs-i Küllî"⁷ ve "Levhinmahfuz,"⁸ Ümmu'l-Kitab,⁹ İmam-ı Mubîn,¹⁰ "Kitâb-ı Mubîn olarak da nitelendirilip adlandırılan *Levh-i Mahfûz* tefsirlerde, hadis mecmualarında, tasavvufî ve felsefî eserlerde genişçe yer verilip çeşitli bakış açılarına göre değerlendirilmiştir. Bu çalışmamız, daha ziyade Kur'an, Hadis ve tefsirler çerçevesinde olacağından, bu kavramın tasavvufî ve felsefî izahlarına fazla girmeyeceğiz; yapacağımız birkaç alıntı ile az da olsa, okuyucuya bir hatırlatmada bulunmakla yetineceğimizi belirtmek isterim.¹¹

2. Lügâtta "Levh" / "Levh-i Mahfûz"

Çoğulu *elvâh* olan *levh* kelimesi, *lâha* / *yelûhu* fiilindendir. *Lâha* ortaya çıktı, göründü; yıldız ve benzerleri için, parladı, ışık saçtı; ısındı, yanıp kavruldu gibi manalara gelmektedir. *el-Levh*,

1 Vâkı'a, 56-78.

2 Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, 1988, VIII/238.

3 Bkz. Ateş, X/402. Ateş, "Ancak bizim kanaatimize göre burada Levh-i Mahfuz ile kasıt, Allah'ın bilgi hazinesi değildir. Çünkü Allah'ın bilgi hazinesi, maddî bir kitap olmaktan münezzehtir. Onun mahiyetini Allah'tan başka kimse bilemez..." sözleriyle bu görüşü katılmadığını açıklamıştır.

4 Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib, *en-Nüket fi'l-Uyûn (Tefsîru'l-Maverdî)*, Beyrut, tsz. III/118; Razî, Fahreddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Huseyn el-Kureşî (v. 605/1208), *Mefâtîhu'l-Ğayb (Tefsîru Kebîr)*, Tahrân, tsz. XIX/66.

5 Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, VIII/238-239. Ateş, buradaki "Allah'ın bilgi hazinesi..." sözünü, kendi ifâdesi olarak kullanmıştır. Oysa bir önceki dipnotta belirtildiği üzere o, bu görüşü tenkit etmiştir...

6 Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1983, II/360.

7 Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II/360; Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s. 336.

8 Burûc, 85/22.

9 Ra'd, 13/39; Zuhruf, 43/4.

10 Yâsîn, 36/12.

11 Ateş, söz konusu "ana kitap", diğer adıyla Kitâb-ı Meknûn ve Levh-i Mahfûz'dan maksat, Hz. Musa'ya Tur'da verilen Tevrat

ister tahta, ister kemik, düz ve yassı taş, isterse başka bir şeyden olsun, üzerine yazı yazılabilen düz ve enli olan her şeye verilen addır. Nitekim levh'in yassı ve enli şey */safîha* anlamı, Kamer suresinin on üçüncü ayetinde, Nuh'un gemisi için: “*zati elvâh*” tabiriyle tahta; Burûc suresinin yirmi ikinci ayetinde ise, “*korunmuş bir levhtedir*” şeklinde yazı malzemesi anlamında kullanılmıştır. Resûlullah (s.a.v.): “Bana Zeyid'i çağırın, *divit* ve *levh* alsın da gelsin”, buyurdu... Zeyd, *divit* ve *levh* ile gelince, ona: “Yaz: “*Lâ yestevî'l-kâ'idûn...*” buyurdu...¹ Başka bir hadiste, sahifelere yazılmış ve iki kapak arasında cem edilmiş Kur'an için: *Ma beyne'l-levhayn* tabiri kullanılmıştır.² Bu v.b. ayet ve hadislerde geçen *levh* (çoğulu *elvâh*) kelimesi sahife, kâğıt yerine kullanılan, fakat keyfiyeti bir kısmında meçhul soyut ve somut yazı malzemeleri veya onlara tekabül eden eşya anlamında da kullanılmaktadır. Hareket ettirildiğinde parladığı için kılıç ve mızrak gibi silahların ucuna da *elvâhu's-silâh* tabir edilir. Susuzluk anlamına da gelen *levh*, lâm harfinin zamme/ötüre okunmasıyla *el-lûh*, gök ve yer arasındaki hava; bilhassa *levvâh*, yakıcı kavurucu atmosfer anlamında kullanılmıştır.³ Nitekim Müddessir suresinde cehennemden özelliklerinden söz edilirken: “*levvâhatun lil beşer*”/“*O, deriyi bir çırpıda yakıp kavuran bir ateştir.*”⁴ denmiştir.

1 Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (v. 256/870), *es-Sahîh*, İst. 1315 h. tarihli baskısından ofset, 1979, Tefsir, 4/Nisâ Sûresi, 18.

2 Hadisin özü şudur: Abdullah'dan nakledildiğine göre, Esed oğullarından Ümmü Yakub denilen bir kadın geldi ve: “Bana nakledildiğine göre sen (Allah'ın yarattığı hilkatı değiştirenler hakkında) şöyle şöyle yapan kimseye lânet etmişsin” dedi. O da: “Allah'ın Elçisinin lânet ettiği kimseye ben neden lânet etmeyecekmişim” cevabını verdi. Kadın: “Ben iki kapak arasında bulunanı (Kur'an) okudum; senin söylediğin şeye rastlamadım.” deyince Abdullah: “Eğer, gerçekten okumuş olsaydın, bulurdun dedi; sen...” (Buharî, “Tefsîr”, 59/Haşr Sûresi 4; “Libâs”, 84).

3 Rağîb Ebu'l-Kasım Huseyn b. Muhammed el-İsfahanî (v. 502/108), *el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'an*, (Neşre hazırlayan: Muhammed Ahmed Halefullah), Kahire, 1970, 'LVH' mad. s. 456-457; İbnü'l-Esîr, Ebû Saadet el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî (v. 606/1209), *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, Beyrût, 1963, 'LVH' mad., IV/276; Cevherî, İsmâil b. Ahmed, (v. 393/1003), *Tâcu'l-Luğa ve Sihahu'l-Arabîyye*, Tahkik: Ahmed Abdulğafûr Attar, Kahire, tsz, I/402; İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem (v. 711/1311), *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, 1968, 'LVH' mad., I/968.

4 Müddessir, 74/29. Ayrıca bkz. Nisâ, 4/56.

3. Kur'an'da "Levh" ve "Levh-i Mahfûz"

Kur'an-ı Kerim, Ramazan ayında¹ ve mübarek bir gece² olan Kadir gecesinde³ tüm ilahi kitapların kaynağı olan Leh-i Mahfuz'dan alınarak Hz. Muhammed'e Cebrail vasıtasıyla indirilmeye başlanmıştır. Bu tarih MS. 610 yılı, Ramazan ayı ve (kesin olmamakla birlikte) 17. Pazartesi gününe tekabül etmektedir.

Yukarıda da söylendiği üzere, "Levh-i Mahfuz" terkibi Kur'an'da isim olarak hiç geçmemektedir. Ama *levh* kelimesi, Kur'an'da isim olarak toplam beş ayette kullanılmıştır. Bunlardan biri, Nuh'un, gemisini inşa ettiği tahtalar (zat-ı elvâh);⁴ üçü, Allah'ın, Tur-ı Sîna'da Hz. Musa'ya imlâ ettirdiği ayetlerin üzerine yazıldığı düz ve yassı yazı malzemeleri (elvah)'dir. Biri de şan ve şeref sahibi Kur'an'ın kendisinde muhafaza altına alındığı *levh*'tir. Şimdi bu ayetleri ve bunlardaki *levh* kelimesini daha yakından tanımaya çalışalım:

a. Levh'in Tahta Anlamı

”وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ الْاَوَاحِ وَدُسُرٍ“ Biz Nuh'u, tahtalar ve büyük çivilerle (zati elvah ve düsür) inşa edilmiş bir gemiye bindirdik...”⁵

Müfessirlerin ortak kanaatine göre bu ayette geçen “disâr” (çoğ. düsûr) kelimesi, gemicilikte kullanılan büyük, kalın demirden çivi (mismar) anlamındadır. Bu kelime liften örülmüş, gemilerin parçalarını birbirine bağlamak için kullanılan kalın ip, halat anlamına da gelmektedir. “Elvah” ise, *levh* kelimesinin çoğul formudur; enli ahşap /tahta anlamında kullanılmıştır.⁶

1 Bakara, 2/183.

2 Duhan, 44/2.

3 Kadr, 97/1.

4 Geminin inşası, çalışması vs. hakkında geniş bilgi için bkz. Hud, 11/36-49.

5 Kamer, 54/13.

6 Bkz. Rağıb, Müfredat, 'LVH' mad., s. 459; Kadı el-Beydavî, Nasruddin Ebû'l-Hayr Abdullah b. Ömer, (v. 685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Kahire, 1968, II/436.

b. Levh'in Yazı Malzemesi Anlamı

وَكُتِبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخَذَهَا بِعَقْوٍ وَأْمُرَ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا - *Biz, levhalar (fi'l-elvah) onun için öğüt maksadıyla her şeyi yazdık; orada gereken her şeyi de açıkladık, sonra dedik ki: 'Bunlara sıkı sarıl; kavmine de bunları en iyi biçimde alıp değerlendirmelerini söyle! Yakında fasıkların yurdunu size göstereceğim!'*¹

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي أَعَجَلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنُ أُمِّ إِيَّانَ الْقَوْمِ اسْتَصْغَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونِي فَلَا تُشْمِثْ بِي الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ Musa, öfkeyle dolu ve üzgün bir vaziyette kavmine dönüp geldiğinde: 'Siz, benden sonra ne kötü işler yapmışsınız! Yoksa Rabb'inizin emrinin lcezasının gelmesi için bir aceleniz mi vardı?' dedi ve elindeki levhaları yere bıraktı ve kardeşinin başını tutup kendine doğru çekerek silkelemeye başladı..."²

وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسْحَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِزَهْمٍ يَرْهَبُونَ "Musa'nın öfkesi dinince levhaları yerden aldı. Onlardaki bir nüshada, 'Rablerinden korkan kimseler için, hidayet ve rahmet vardır' (ibaresi yazılıydı)."³

Bu ayetlerin üçünde de Hz. Musa'dan ve onun Tur'da Rabbi ile buluşmaya gittiğinde⁴ Rabbinin ona Tevrat'ı imla ettirip yazdırdığı, kavmi ve kardeşi Harun ile tartışırken Hz. Musa'nın elinden yere bıraktığı ve yine Hz. Musa tarafından yerden alınan levhalardan söz edildiği açıktır. Zira bu gerçek, hem ayetlerin metinlerinden hem de bağlamlarından anlaşılmaktadır. Bu konuda hiçbir kuşku bulunmamaktadır. Fakat bu levhaların madenin ne olduğu konusu tartışılmaktadır. Müfessirlerden kimine göre pişirilmiş tuğladan, kimine göre de yazı yazılabilen yumuşak taştandır.⁵ Hatta bu levhaların zümrüitten, yakuttan,

1 A' râf, 7/145.

2 A' raf, 7/150.

3 A'raf, 7/154.

4 Bkz. Tâhâ, 20/83, 84.

5 Bkz. Razî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Huseyn el-Kureşî (v. 605/1208), *Mefâtihu'l-Ğayb* (Tefsiru Kebîr), Tahrân, İkinci baskı, tarihsiz, XIV/237; Şevkânî, Muhammed b. Ali b.

zebercetten, ağaçtan ve Allah'ın Musa için yumuşattığı bir taştan olduğu dahi söylenmiştir.¹ Bizce bu levhaların neden olduğu pek de önemli sayılmaz. Zira konumuz bu değildir. Bizce önemli olan ve bilinmesi gereken, bu levhaların üzerine yazı yazılan yassı, düz ve enli yüzeylere sahip yazı nesnesi olduğudur.

c. Beşer İçin Mahiyeti Meçhul “Korunmuş Levha”

Anlamı

﴿٢٢﴾ ۞ فِي لَحِجِّ مَخْفُوظٍ ﴿٢١﴾ ۞ “Şüphesiz o, şan ve şerefi yüce bir Kur’an’dır, korunmuş bir levhada bulunmaktadır.”²

Âyetteki *mahfûz* kelimesi, farklı bir kıraatte *Kur’an* kelimesinin sıfatı olarak değerlendirildiği gibi, *levh* kelimesinin sıfatı olarak da değerlendirilmiştir. Birinci kıraate göre, “Kur’an korunan bir lavhda’dır;” ikinciye göre ise, “Korunmuş Kur’an bir levhadadır.” Bizce birinci kıraat ve mana metne daha uygun düşmektedir...

Bu ayette tekil formu ve korunmuş vasfı ile geçen levh’dan maksat, Kur’an’da “Ümmü’l-Kitap” ve “Kitabinmeknun” olarak da zikredilen Levh-i Mahfuz olduğunda pek çok müfessir ittifak hâlinedir. Mesela Maverdî, Zemahşerî, Razî, Kurtubî, Kadı el-Beydavî, Neseî, İbnü Kayyim, İbn Kesir, Şevkânî’yi sayabiliriz. Bir kısım müfessirler ise, buradaki *levh*’e doğrudan doğruya Levh-i Mahfuz dememekle birlikte bunu ima etmişlerdir... Yeri geldikçe bu müfessirlerin düşüncelerinden söz edilecektir...

Görülüyor ki, lügatte farklı manalara da gelen *levh* kelimesi, Kur’an’da, sadece tahta ve - ister soyut olsun ister somut - üzerine yazı yazılabilecek düz, yassı ve pürüzsüz yazı malzemesi ve Levh-i Mahfuz, yani peygamberlere indirilmiş olan suhuf ve kitaplar da dâhil, olmuş ve olacak her şeyin ind-i İlâhî’deki

Muhammed (v. 1250/1834), *Fethu’l-Kadir beyne Fenni’r-Rivaye ve’d-Diraye min İlmi’t-Tefsir*, Kahire, 1964, II/278.

1 Bkz. Maverdî, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib, *en-Nüket ve’l-Uyun* (Tefsiru’l-Maverdî), Beyrut, tsz. II/260; Razî, *Mefatihü’l-Ğayb*, XIV/237.

2 Burûc, 85/21, 22. Bkz. Kaf, 50/1.

varlıkları/vücutları; muhafaza altına alınmış hakikatleri anlamında kullanılmaktadır.

4. Hadislerde Levh-i Mahfûz

Levh-i Mahfûz, *levh* kelimesi ve türevleri hadislerde takdir-i İlahî'nin ezelde yazıldığı soyut cevher ve üzerine yazı yazılabilen düz satır, yazı nesnesi anlamında kullanılmıştır. Bu konuda şu rivayetleri örnek gösterebiliriz:

Ahmed b. Hanbel'in naklettiğine göre Rasulüllah (s.a.v.) *Levh-i Mahfûz* hakkında şöyle demiştir: "Hiçbir şey yok iken Allah vardı. Daha sonra Allah Levh'i (mahfûz) yarattı ve yaratılacak olan her şeyi, kıyâmete kadar olacak durumlarıyla birlikte oraya kaydetti."¹

İbn Abbas ve Ebû Hureyre'den şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: Rasulüllah (s.a.v.) dedi ki: "Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Ona, "Yaz!" dedi. O da: "Neyi yazayım?" deyince: "Kaderi..." Başka bir rivayette: "Kıyâmete kadar olacak şeyleri..." Üçüncü bir rivayette: "Ebediyete kadar olan ve olacak her şeyi yaz!" buyurdu. O da ebediyete kadar olacak şeylerin tamamını yazdı."²

Rasulüllah (s.a.v.) diğer bir hadisinde de: "Allah, gökleri ve yeri yaratmadan elli bin yıl önce, arşı su üzerindeyken, varlıkların miktarlarını takdir etmiş bulunuyordu" demiştir.³

Bu üç hadisin, Kalem suresindeki "*Nûn ve'l-kalemi vemâ yesturûn...*"¹ ayetinde kendisine yemin edilen "kalem ve onun

1 Ahmed, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (v. 241/855), *el- Müsned*, Beyrut, tsz. IV/431.

2 Bkz. Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ es-Sevre (v. 279/892), *es-Sünen*, Kâhire, 1937, Tefsir, 68/Kalem Suresi, 76; Taberi, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr (v. 310/922), *Câmiu'l-Beyân an-Te'vili'l-Kur'ân*, Kahire, 1945, XXIX/11; Razî, *Mefatihul-Ğayb*, XXX/78, 79; Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (v. 671/1272), *el-Cami' li Ahkâmî'l-Kur'ânî'l-Azim*, Kahire, tsz. XVIII/223; Bkz. İbn Kesir, Ebû'l-Fadl İsmâil b. Kesir, el-Kureşî ed-Dimeşki (v. 774/1372), *Tefsiru'l-Kur'ânî'l-Azim*, Kahire, tsz. V/448; Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 1960, VIII/5262; İsmâil b. Kesir, el-Kureşî ed-Dimeşki 774/1372), *Tefsiru'l-Kur'ânî'l-Azim*, Kahire, tsz. VIII/5264.

3 Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâburî (v. 261/874), *es-Sahih*, Tahkik: Muhammed Fuad Abdulkâkî, Kahire, 1955, *Kader*, 16.

yazdıkları” ibaresiyle de mâna yönünden ilgisinin olduğu söylenebilir...

Nisa suresinden 18. ayetinin de içerisinde yer aldığı pasaj indirildiği zaman, Rasûlullah (s.a.v.) “Bana Zeyid’i çağırın (Buhari’deki başka bir varyantta, falanı çağırın); *divit* ve *levh* alsın da gelsin”, buyurdu... Zeyd, *divit* ve *levh* (Buhari’deki başka bir varyantta, “ev’il-ketifü” ilavesi vardır) ile gelince, ona: “Yaz: “*Lâ yestevîl-kâ’idûn...*” buyurdu...²

Rasûlullah’ın (s.a.v.) vefatından kısa bir süre önce: “Bana levha (el-levh) ve divit getirin de benden sonra yolunuzu şaşırmamanız için size tavsiyelerimi yazayım!”³ dediği rivayeti de bu meyanda hatırlanabilir...

Hiz. Ebu Bekir döneminde cem edilen ve *İmam Mushaf* olarak nitelendirilen Kur’an-ı Kerim’in içeriğinden söz edildiği zaman “İki kapak arasındaki Kur’an...” anlamında “*Ma beyne’l-levhayn*” tabirinin kullanıldığı da yine rivayetler arasında bulunmaktadır...⁴

Kaynaklarda yer alan bu hadisler ve rivayetlerden, *Levh-i Mahfûz*’un, Allah’ın ilk yarattığı ve ebediyete kadar yaratacağı her şeyi miktarlarıyla birlikte üzerine yazıyla kaydettiği bir kader kitabı olduğunu, *levh*’in ise, yazı malzemesi, üzerine yazı yazılabilen düz yüz; kâğıt, tahta, kürek kemiği, tabaklanmış deri ve Kur’an’da olandan farklı olarak kapak (kitap kapağı), tabii ki, üzerine yazı yazılma imkânı olan bir kapak anlamlarında kullanılmış olduğunu görmekteyiz.

5.Tefsirlerde Levh-i Mahfûz

Konuya, müfessirler açısından genel bir bakışla göz atıldığında -ki, çoğu birbirinden nakildir- Kur’an’da *kitâb*, *el-kitâb*, *ummu’l-kitâb*, *kitab-ı mubîn*, *imam-ı mubîn* ve *kitab-ı meknûn* şeklinde isimlendirilen *Levh-i Mahfûz* hakkında farklı farklı ve detaylı; hatta

1 Kalem, 68/1.

2 Buhari, “Tefsir”, 4/Nisâ Sûresi, 18.

3 Bkz. Ahmed, *Müsned*, I/355; VI/47.

4 Bkz. Buhari, “Tefsir”, 59/Haşr Suresi, 4; Libas, 84

gereğinden fazla bilgilere ve tahminî nitelendirmelere yer verildiği görülmektedir. Meselâ;

Taberî, Zemahşerî ve Razî gibi pek çok müfessire göre *Levh-i Mahfûz*, yedi kat semânın üzerinde, Arş'ın sağ tarafında; içerisinde yaratılmışlarla ilgili bilgilerin bulunduğu, semâvî kitapların asıl kaynağı, şeytanların erişip dokunmasından korunmuş yazılı bir levha veya sâhifedir.¹ Bu levha, Allah'ın kaleme: "Yaz!..." emriyle vücuda gelmiş veya *sefera* adı verilen değerli yazıcı meleklerin elleriyle² yazılmıştır.³

Bir kısım müfessirlere göre ise, *Levh-i Mahfûz*, Allah'ın bilgi hazinesidir. O, Allah'a bakan yönüyle *Levh-i Mahfûz*'u da kuşatan şekilsiz, vasıfsız ve ancak Allah'ın dilediği kadarı ihata edilebilen nihayetsiz kelâmıdır;⁴ evrene bakan yönüyle, varlık âlemini ifâde eden ses, söz ve harften mücerred /soyut bir kelimadır.⁵ "Âlemin yaratılışından sonuna kadar ne olup bitecekse Allah hepsini takdir ve kaza edip yazmış, mahlûkat da olduğu gibi zuhura gelmiş, sabit olmuştur..."⁶

Müfessirimiz Elmalılı Hamdi Yazır demiştir ki: "*Gâib ve şâhid, ma'kûlât ve mahsûsât, külliyyât ve cüziyyât, büyük küçük, sükût ve istikrar, hareket ve sükûn, hayat ve memât, hâsıl olmuş ve olacak, gizli ve açık her şey bütün tafsilâtı, bütün inceliğiyle gayet belîğ olarak bu kitapta*

1 Bkz. Taberî, *Cami'u'l-Beyân*, XXX/35; Zemahşerî, *Keşşâf*, IV/240; Râzî, *Mefâtihu'l-Çayb*, XXXI/124; Neseî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (v. 710/1310), *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, Kahire, 1967, IV/347; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII/394; Âlusî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddin es-Seyyid el-Bağdadî, (v. 1270/1854) *Rûhu'l-Maânî, Fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Sebu'l-Mesânî*, Bulâk, 1301 h., XXX/94; Bursavî, İsmâil Hakkı (v. 1137/1724), *Rûhu'l-Beyân*, İst. 1389 h., X/395, 396; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII/5696.

2 Taberî, *Cami'u'l-Beyân*, XXX/35; İbn Kuteybe, Ebu Mahmut b. Muhammed, *Tefsîru Garâibi'l-Kur'an*, Beyrut, 1978, s. 514.

3 Bkz. Abese, 80/11-16.

4 "De ki, "Rabbimin kelimelerini yazmak üzere denizler mürekkep olsa, hatta ona bir misli daha eklense; Rabbimin kelimeleri bitmeden denizler tükenirdi!..." (Kehf, 18/109). Şâyet yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem, denizler de mürekkep olsa ve bunlara yedi deniz daha eklense, yine de Allah'ın kelimeleri yazılmakla tükenmez." (Lokman, 31/27).

5 Bkz. Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, VIII/238.

6 Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, İstanbul, 1969, III/1167.

kayıtlıdır. Hem müfredâtı, hem silsilesi nizamâtı ile indallah ma'lûm ve mazbuttur.”¹

Hasan Basri Çantay *Levh-i Mahfûz*’un muhtevasını şöyle tavsif etmiştir: “Âlemde cereyan eden ve edecek olan her şey onda yazılmış, nakşolunmuştur; fakat o nakış, bu gözlerle görülemez. ‘Levh-i mahfûz ağaçtan, demirden yahut kemiktendir; kitap da kâğıttan, yapraktan bir şey olacaktır’ zannına kapılmak doğru olmaz. Bil’akis kat’î surette anlaşılacak gerekir ki, Allah’ın o levhi, o kitabı mahlûklarınkine aslâ benzemez, zatı ve sıfatları halkın zatına ve sıfatlarına benzemediği gibi...”²

İmam-ı A’zam Ebu Hanife ise, “el-Vasiyye” adlı eserinde *Levh-i Mahfûz*’un mahiyetini, Kamer suresindeki 52. ve 53. ayetlerden iktibas edilmiş gibi gözükken şu hadisile açıklamıştır: “Allah Teâlâ kaleme yazmasını emretti yahut “Yaz!”, dedi. Kalem: ‘Neyi yazayım?’ dedi. Allah Teâlâ: ‘Kıyâmete kadar olacak şeyleri yaz,’ buyurdu. Çünkü Cenab-ı Hakk da şöyle demişti: “İşledikleri her şey defterlerdedir; her küçük ve büyük mutlaka yazılmıştır.”³

Bir kısım müfessirler ise, *Levh-i Mahfûz*’u, sanki onu gören olmuş gibi, somut bir varlık olarak değerlendirmiş ve onun mâdeni/orijini, eni, boyu, rengi; yazan kalemlerin yapısı, mürekkebinin cinsi v.s. hakkında Kur’an’dan ve sahih hadislerden açık ve sahih hiç bir delile de dayandırmaksızın; salt indî/sübjektif görüşleriyle bir takım malûmat vermekten çekinmemiştir! Sözgelimi,

İbn Abbas’a nispet edilen bir rivayete göre, *Levh*, bembeyaz bir incidendir. Yüksekliği, yer ile gök arasındaki yükseklik; genişliği ise, doğu ile batı arasındaki genişlik kadardır. Sınırları

1 Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, III/1948, 49.

2 Çantay, *Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, III/1168.

3 Bkz. Ebu Hanife’İmam-ı A’zam Numan b. Sabit (v. 150/767), *Vasiyye*, (çev. Mustafa Öz, İmam-ı Azam’ın Beş Eseri), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, No: 49, İstanbul, 1992, s. 90. Ayrıca bkz. Tirmizî, Tefsir, 68/Kalem Suresi, 76. Bu âyette söz konusu olan, bağlama uygun olarak şahsın amel defteri olmalıdır. Fakat Ebu Hanife’nin sözü de yerinde ve isâbetlidir. Zira insan yaşarken, onun bütün söz, iş ve davranışları “Kiramen Kâtibîn” denilen yazıcı melekler tarafından

inci ve yakut ile çevrilmiştir. Sayfaları kırmızı yakuttandır. Kalemî nurdandır. Arşın sağ tarafına yerleştirilmiştir. Her bir harfi Kaf Dağı büyüklüğündedir. Kıyamete kadar olmuş ve olacak her şey ona yazılmıştır. Onu koruma görevi, Allah'ın meleği İsrâfil'e verilmiştir...¹ O, İsrâfil'in iki gözü önünde durmakta ve gözünü ondan hiç ayırmamaktadır...²

Âlûsî, Seyyid Kutub ve İzzet Derveze gibi bir kısım çağdaş müfessirler ise, tefsirlerinde, bu nevi afakî bilgilere az da olsa yer verdikten sonra: Kur'an ve sünnet, *levh*'in mahiyeti hakkında herhangi bir beyan içermemektedir. Biz ise, bunun yapısını kavramaktan aciziz. Biz onun, sadece söylemek istediğini anlar, gerisinin üzerinde durmayız. Burada anlamamız gereken husus ise, Kur'an'ın korunmuş olup değiştirilmesinin ve bozulmasının imkânsız olduğu ve her şeyin ona dayandığıdır. Bize düşen, Kur'an ve sahih hadislerde açıkça belirtilmeyen konularda susmak ve onu olduğu gibi kabul edip iman etmektir, diyerek açık ve net delillerle ispatı mümkün olmayan böylesi konularda, sıhhati meşkûk/şüpheli rivayetlerle görüş belirtmenin doğru olmayacağına işaret etmişlerdir.³

Görülüyor ki, hepsini kaydetme imkânımız olmadığı için, sadece bir kısmının görüşlerini, azamî ölçüde birleştirerek naklettığımız bu müfessirler *Levh-i Mahfûz* hakkında oldukça farklı bilgiler vermektedirler. Buna rağmen ilim adamlarının üzerinde birleştikleri ortak noktayı şöyle tespit etmek mümkündür:

Levh-i Mahfûz, yaratılmışlarla ilgili, geçmişte, günümüzde ve gelecekte olmuş ve olacak tüm bilgileri kapsayan, semavî kitapların asıl kaynağını teşkil eden ve şeytanların erişip dokunmasına karşı muhafaza altına alınmış olan yazılı bir

1 Bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXX/35; Zemahşerî, *Keşşâf*, IV/240; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXXI/124; Nesefî, *Medârik*, IV/347; İbn Kesir, *Tefsîr*, VIII/394; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XXX/94; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII/5696.

2 Bkz. İbn Kesir, *Tefsîr*, VIII/394.

3 Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XXX/94; Kutub, Seyyid, *Fî Zılâlil'l-Kur'an*(çev. Sâlih Uçan ve arkadaşları), İstanbul, 1991, X/433; Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadis*, Şam, 1962, I/259.

levhadır. *Levh-i Mahfûz*'un Allah'ın bilgisi, Allah'ın bilgi hazinesi; Allah'a bakan yönüyle Levh-i Mahfûz'u da kuşatan şekilsiz, vasıfsız ve ancak Allah'ın dilediği kadarı ihata edilebilen nihayetsiz kelâmı;¹evrene bakan yönüyle, varlık âlemini ifâde eden ses, söz ve harften mücerred /soyut bir kelâm olarak nitelendirilmesi de dikkatten kaçmamalıdır...

6. Tasavvuf Erbabı Açısından Levh-i Mahfûz

Sufiyye ıstılâhı olarak “levh”, *el-kitabu'l-mubîn* ve *en-nefsu'l-küllî* olarak telakki edilir.²

Cürcanî'den nakledildiği üzere, bu disiplinde de şu dört çeşit *levh*'ten söz edilmektedir:

1. *Akl-ı evvel levhi*,³ mahv ve ispattan evvelki kaza (takdir) levhidir.

2. *el-Levhu'l-mahfûz*, kendisinde levh-i evvelin külli bilgilerinin tafsil edilip sebeplerine bağlandığı nefis-i natika-i külliye'dir. Buna *levh-i kader* de denilir.

3. *Cüz'î nefsin semâvî levhi*, bu âlemdeki her şeyin, şekli, hey'eti ve miktarıyla birlikte kendisinde nakşedilmiş olan *levh*'tir. Bu levh, *dünya seması* olarak da isimlendirilir. Birinci levh âlemin *ruhu*, ikincisi *kalbi* durumunda olduğu gibi, bu da âlemin *hayâli* mesabesindedir.

4. *Levh-i heyulâ*, görünürler âlemindeki şekillere karşılık olan *levh*.⁴

1 Bkz. 54. dipnot.

2 Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II/360.

3 Akl-ı evvel, Cebrail'in makamıdır. Varlıkta bulunan ilâhî ilimdir. Çünkü o kalem-i a'lâ'dır. Sonra ondan gelen ilim levh-i mahfûza iner. Akl-ı evvel, levh-i mahfûzun toplu duruşudur. Levh-i mahfûz ise, onun tafsilidir. Yani toplu ilâhî ilmin tafsilidir. Levh, onun teayyün ve tenezzül yeridir. Akl-ı evvel, öyle ilâhî sırları taşır ki, levh onları ihata edemez. İlâhî ilim, ana kitaptır. Akl-ı evvel, açıklayan imamdır. Levh ise, açıklayan kitaptır. Levh kaleme uymuştur, ona tâbidir. Kalem ise, akl-ı evvel olup, levha hâkimdir. Bkz. el-Cilî, Abdu'l-Kerim b. İbrahim, *(el-İnsanü'l-Kâmil fi Ma'rifeti'l-Evahir ve'-Evail) İnsan-ı Kâmil*, II/491.

4 Cürcanî, eş-Şerîf Ali b. Muhammed, *Kitabu't-Ta'rîfât*, İstanbul, 1318 h. s. 193-194. Ayrıca bkz. Tehânevî, Muhammed b. A'lâ b. Ali el-Farukî, *Keşşafu Istilahâtı'l-Fünun*, Beyrut, tsz.,

“Sufiyye ıstılâhı olarak (levh-i mahfûz) da, Kitab-ı Mubîn ve Nefs-i Külliye demek olan dört kısmından ikinci kısmını teşkil eden *levh-i kader*’dir ki, bunda *levh*’in birinci kısmı olan *levh-i kaza*’nın külliyatı tafsil üzere bulunur ve esbabına taalluk eder.”¹

Nahcuvânî demiştir ki, “Levh-i Mahfûz, her şeyi kuşatan *İlm-i İlâhî*’nin ve mutlak surette tahrif ve tağyirden korunmuş olan *levh-i kaza*’nın bulunduğu İlâhî bir nurdur. Yaratılmışlara nispet edilen müşahede makamlarında tecellî etmektedir. Kevn ve fesâd, yani dünya âleminde cereyan eden hâdiseler levh-i kazada mutlak surette tespit edilmiş ve değiştirilmek, bozulmak gibi damgalamalara karşı korunmuştur. *Artık Kadîr, Hakîm, Alîm* olan Allah katında söz ve hüküm değiştirilmez. Mülk ve Melekût âlemlerinde gerçekleşen tasarrufât ise, orada sayılarıyla, çizgileriyle birlikte, tam da olacağı şekliyle resmedilmiş olup, hiçbir şey oradakinin dışında ve tespit edilenden başka olarak gerçekleşmemektedir. “el-Kur’anu’l-Mecîd” de oradan seçilmiş ve onun içerdiklerinin umumunu icmalî olarak ihtiva etmektedir. Sermedî gâyeye ve onun, ehadiyet cezbisinin çekiciliğine erişen kimse, Hakk’ın, yüce ilminden levh-i kazasında tafsil ettiği Kur’an’ın rumuzlarından esrar ve mearife vâsıl olur. Ancak bu yüce mertebeye erişenler, azın da azı durumundadırlar. Ama sen, güzel Allah’da bu ümidini sürdür ve sakın, Allah’ın rahmetinden ümidini kesme. Çünkü Allah’ın yardım ve rahmetinden, ancak ebedî hüsrana uğramış kimseler ümitlerini keserler!”²

İsmail Hakkı Bursavi *Te’vilât-ı Necmiye*’den şöyle nakletmiştir: Levh-i Mahfûz, *Peygamber’in* ve evliyanın varislerinden olan *âriflerin kalbi* olarak bildirilmiştir: “Hayır (Kur’an bir beşerin uydurması değildir), kâfirlere ve münafıklara okunmakta olan Kur’an, söyledikleri şeylerden yücedir; şanlı ve

II/1291; Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 336; Benli, Abdullah, *Kur’an-ı Kerim’de Arş, Kürsî, Kalem-i A’lâ ve Levh-i Mahfûz* (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kayseri, 1988, s. 58-60.

1 Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II/360.

2 Nehcuvânî, Şeyh Nîmetullah b. Mahmûd, *el-Fevâtihu’l-İlâhiyye ve’l-Mefâtihu’l-Ğaybiyye*, İstanbul, 1325, II/500.

şerefli dir. O, kalb-i Muhammedî'nin levhinde ve ârif, muhibb (seven) ve âşık olan evliyânın varislerinin kalplerinde sabit kılınmıştır; kâfir, hevâsına düşkün ve düzenbaz nefislerin ve insan bedeninin en uç noktalarına kadar sirayet eden diğer güçlerin elleriyle tahrif edilmekten korunmuştur. Allah Teâlâ demiştir ki: “Şüphesiz biz onu, (hâfızların sînelerinde ve mü'minlerin kalplerinde) korumaktayız!...”¹

İbn Ârâbî'ye göre de levh-i mahfûz, kalb-i Muhammedî'dir: “Bütün ilimleri ihtivâ eden Kur'an, kalb-i Muhammedî demek olan Levh-i Mahfûz'dadır. Azameti ve ihatasıyla mecîd'dir o... Bu levh, tebdil, tağyir ve şeytanların sû-i zan (tahyil) ve süslü yalanları (tezviratı) oraya atmalarından korunmuştur.”²

İsmail Hakkı Bursavî şöyle demiştir: “Rasulüllah (sav), vahyin nüzulü esnasında acele eder ve Cibril ile yarışır, onu geç erdi.³ Zira o, Cibril'in nüzûlünden önce indirilecek ayetleri kalbinde hazır bulur ve oradan okurdu. Çünkü levh-i kalb levh-i zat'tır. Levh-i Mahfûz ise, onun suretidir. İşte, anlatılan bu manaya göre, herhangi bir şey hususunda Zat'tan zuhur olmadıkça levhten zuhur olmaz. Böylece Cibril, levh suretinden emir ve nehiy mahalline iner. Bu sebeple onun makamı “Sidre”dir. (Ötesine hiçbir mahlûkun varamayacağı Arş mevkii) menzili ve durağı ezelîdir.”⁴

Anlaşıyor ki, “Sufiyye” ıstılâhında *el-Levhu'l-mahfûz*, *levh-i kaza* da denilen levh-i evvelin külli bilgilerinin tafsil edildiği, sebeplerine bağlandığı *levh-i kader*'dir. Buna Kitab-ı Mubîn ve Nefs-i Külli de denilmektedir. Artık Alîm olan Allah katında söz ve hüküm değiştirilmez. Tüm âlemlerde gerçekleşen tasarrufât, orada sayılarıyla, çizgileriyle birlikte, tam da olacağı şekliyle

1 Bkz. Bursavî, *Ruhu'l-Beyân*, X/396.

2 Muhyiddin İbn Ârâbî, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Tahkîk Dr. Murtaza Gâlib, Beyrut, 1981, II/790.

3 Cibril ile yarışır, onu geç erdi.” cümlesi ayetlerde yoktur. (Bkz. Tâhâ, 20/114; Kıyame, 75/16-19)

4 Bursavî, *Kenz-i Mahfî*, s. 16, 17.

resmedilmiştir... “el-Kur’anu’l-Mecîd” de oradan indirilmiştir. Bir kısım sufîlere göre ise, Levh-i mahfuz, Peygamberlerin, evliyanın ve onların varisleri durumunda olan ariflerin kalbidir; özellikle kalb-i Muhammedî’dir.

7. İslâm Mütefekkirlerine Göre Levh-i Mahfûz

Kimi Filozoflara göre *el-aklu’l-faal*, kimine göre de *en-nefsu’l-kullî* olarak târif edilen *Levh-i Mahuz*, Gazalî’nin *Tehâfütü’l-Felâsife* adlı eserinde şöyle tanıtılmıştır:

“Levh-i Mahfûz’dan maksat, göklerin ruhlarıdır. Âlemdeki cüzlerin orada nakşedilmesi, ezberlenen şeylerin insanın beynine verilmiş olan hafızada nakşedilmesine benzer. Ancak bu, onun katı, yaygın bir cisim olup çocukların tahtaya yazı yazması gibi, üzerine objelerin yazılmış olması anlamında değildir. Çünkü bu yazma, onun çokluğunu ve üzerine yazılanların ihata edilmesini gerektirir. Yazılan şeylerin sonu olmazsa, üzerine yazılan şeylerin de sonu olmaması icap eder. Ayrıca sonsuz objelerin sayılı çizgilerle cismin üzerinde bulunması da târif edilemez.”¹

Aralarında Farabî’nin de yer aldığı bazı filozoflar, uyuyan kimsenin uykusunda görüp de gördüğü rüyanın, daha sonra olduğu gibi çıkmasını da, insanın *Levh-i Mahfûz* ile olan alakasından ve orada olanları okumasından kaynaklandığı kanaatindedirler. Buna göre, “Uyuyan bir kişi, bir şeye muttali olunca o şey, ya aynıyle ezberinde kalmış olacaktır veya muhayyile gücü onu, hızlıca taklide yeltenecektir. Zira muhayyile gücünün tabiatında objeleri, biraz uygun olan benzerleriyle uyuşturup taklit etme veya ondan zıtlarına intikal etme yeteneği vardır...”²

Peygamberler, ruhî güç ve kabiliyetleri sebebiyle vahyi, doğrudan levh-i mahfûzdan almaktadırlar. Mesela

1 Gazalî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed (v. 505/1111), *Tehâfütü’l-Felâsife*, s. 145.

2 Farabî, Ebu Nasr, *Kitabu Ârâi Ehli’l-Medineti’l-Fadıla* (tahkik: Dr. Elbir Nasrî Nadir), Beyrut, 1991, s. 124-126; Ayrıca bkz. *El-Medinetü’l-Fazıla* (İslâm Klasikleri) M.E.B. Yayınları, Ankara, 2001, s. 81-87.

Peygamberimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.) gayba muttalî olmaktadır. Peygamber'in ruhî gücü, zaman zaman fazla kuvvetlenir, zahirî duyular (hissî meşgaleler) onları kuşatamazlar. "Kuvve-i mütehayyile (hayal edici güç) güçlenip hâkimiyet sağlayarak duyuların meşguliyeti onu kuşatmayınca levh-i mahfûza muttalî olur. Gelecekte olacak cüz'î şeylerin şekli, onun zihnine işlenir. Bu husus diğer insanlarda uykuda, peygamberlerde ise uyanık iken hâsıl olur. Eğer bütün varlıklar Levh-i Mahfûz'da sabit olmasaydı, peygamberler uyurken ya da uyanıkken gaybı (görölmeyen şeyleri) bilemezlerdi. Evet, *Kalem*, kıyamet gününe kadar olacak şeylerin hepsini oraya (levh-i mahfûza) işlemiştir."¹

Levh-i Mahfuz'un, Tasavvufî ve Felsefî eserlerde kâinatın sistemine sokulmuş, bazen *akl-ı faal* bazen de *nefs-i küllî* olarak izah edildiğini anlamış olduk.

Bu, birbirinden oldukça farklı görüşlerle Luvh-i Mahfuzu'un künhüne vakıf olduğumuzu söylememiz elbette mümkün değildir. Ancak buraya kadarki kısımda, giriş mahiyetinde dil, Kur'an, Hadisler, müfessirler, kısmen de mutasavvıflar ve filozoflar vasıtasıyla Levh-i Mahfuz'un ne olduğu hakkında az, çok bir malumat edinmiş olduk ve belli bir levh tasavvuruna eriştik denilebilir. Şimdi de bu ilahî gerçeğin içeriği hakkında ve doğrudan doğruya Kur'an'dan bilgiler sunmaya çalışacağız. Öyle zannediyoruz ki, Levh-i Mahfuz'un muhtevasını ayetlerle daha yakından tanıdıkça, ne olduğu hakkında daha doğru bilgiye erişmemiz mümkün olabilecektir.

B. KUR'AN-I KERİM AÇISINDAN LEVH-İ

MAHFÛZ'UN MUHTEVASI

İlgili düşünür ve ilim adamlarından nakletmiş olduğumuz bu açıklamalar gösteriyor ki, Kur'an'da *Levh*, *Ümmü'l-Kitab*, *Kitab-ı*

1 Bkz. *Tehâfütü'l-Felâsife*, s. 145-155; Farabi, *El-Medinetü'l-Fazıla*, s. 81-87.

Mubîn, el-Kitab v.b. adlarla isimlendirilen *Levh-i Mahfuz*, henüz somut evren, dolayısıyla zaman ve mekân yaratılmadan önce, orada yaratılacak her şeyin en ince ayrıntılarına varıncaya kadar kaydedildiği, değişik bir ifâde ile söylemek gerekirse, plânlanıp koruma altına alındığı asıl bir kitaptır. Gazalî'nin deyiimiyle "göklerin ruhu", ya da kozmik evrenin soyut varlığıdır o. Kur'an ve ondan önce Hz. Musa'ya indirilen Tevrat, Hz. Davud'a indirilen Zebur, Hz. İsa'ya verilen İncil ve Hz.Âdem, Hz. İdris, Hz.Şit ve Hz. İbrahim'e (aleyhimüsselâm) verilen sayfalar /suhuf da onun yazılı ayetler bölümünü oluşturmaktadırlar.¹ Bunlar Kur'an'da adı geçen peygamberlerdir. Adı geçmeyen ve sayıları 124 veya 224 bin'e varan peygambere vahyedilenler de bu kitapta kayıtlıdır. Nitekim Zemahşerî, Razî ve İbn Kesir gibi tahkik ehli müfessirler şu ayetlerin bu manada indirildiğini söylemişlerdir:

"Biz, senden önce de elçiler gönderdik; onların da eşleri ve çocukları var idi... Allah'ın izni olmadan, hiç bir peygamberin bir âyet/kitap getirmesi mümkün değildir. Her dönem/ecel için bir kitap vardır; Allah, dilediği kitabı siler (yürürlükten kaldırır), dilediğini de sabit kılar (yürürlüğe koyar)! Zira 'Ana Kitap' O'nun yanındadır..."²

Adı geçen müfessirler demişlerdir ki, buradaki "ana kitap"tan maksat, yaygın adıyla *Levh-i Mahfuz*'dur. Bunun Kur'an'ın ve ondan önceki *kitap* ve *suhuf*ların kaynağı olduğunda en ufak bir şüphe yoktur.³ Tevrat, Zebur ve İncil, ait oldukları dönemler, asırlar için bu kaynaktan indirilmiştir. Süresi tamamlanan her ilahî kitap, bir biçimde silinmiş, yürürlükten kaldırılmış, onun yerine diğeri getirilip yerleştirilmiştir... En son indirilen Kur'an ise, süresizdir. Onu yürürlükten kaldıracak hiçbir kitap gelmeyeceği gibi, kıyamete kadar da onun koruyucusu yüce Allah'dır...

1 Bkz. A'lâ, 87/19

2 Ra'd, 13/38, 39.

3 Bkz. Zemahşerî, *Keşşaf*, I/534; Razî, *Mefatihü'l-Ğayb*, XIX/66; İbn Kesir, *Tefsir*, IV/392.

Buraya kadar yaptığımız tespitlere göre, Levh-i Mahfûz'da sadece Kur'an ve diğer Semavî Kitaplar değil, bugüne kadar yaratılmış ve yaratılacak her şey; âlemdaki cüzlerin tamamı, tafsilatıyla birlikte oraya nakşedilmiştir. O hâlde, bu soyut evreni daha yakından tanımak için ilim adamlarının tartışılır görüşlerini şimdilik bir yana bırakıp doğrudan doğruya Kur'an'a yönelmekte ve ilgili ayetlere bir göz atmakta yarar vardır. Çünkü iğne, ancak kaybedildiği yerde aranırsa bulunur!

Hem bir Nasreddin Hoca fıkrasıdır hem de bir hakikatin ifadesi... Nakledildiğine göre, Nasreddin Hoca, bir gün evinin önünde yere eğilmiş, dikkatle bir şeyi arayıp bulmaya çalışıyormuş. Oradan geçen komşusu sormuş: Hoca ne arıyorsun? Hoca cevap vermiş: Elimdeki iğneyi düşürdüm, onu arıyorum. İğneyi sen nerede düşürdün? Evin içinde. Peki, neden burada arıyorsun, düşürdüğün yerde arasana! Deyince; Hoca şu cevabı vermiş: Orası karanlık, burası ise aydınlık, o sebeple burada arıyorum...

1. Göklerde ve Yerdeki Her Şeyin Kaynağı Levh-i Mahfûz

*"Allah'ın gökte ve yerdekilerin hepsini bildiğini bilmiyor musun? Muhakkak ki bunlar, bir kitapta kayıtlıdır. Kuşkusuz bu, Allah için pek kolaydır."*²

*"...Yeryüzünde ve gökte zerre latom ağırlığınca; bundan daha küçük veya daha büyük... hiç bir şey Rabb'inden gizli değildir; hepsi de Kitab-ı Mübin'de mutlaka kayıtlıdır."*³

*"Allah, karada ve denizde ne varsa hepsini bilir. Onun bilgisi dışında bir yaprak dahi düşmez; O yerin karanlıklarındaki tek bir dâne yi /tohum dahi bilir; yaş ve kuru, her şey apaçık bir kitapta kayıtlıdır."*⁴

1 Krş. "Yavrucuğum! Yaptığım kötülük, bir tek hardal tânesi ağırlığınca olsa ve bir kayanın kovuğunda veya göklerde ya da arzın içinde bulunsa... Bil ki Allah, mutlaka onu (hesap gününde mizana) getirir. Çünkü Allah her şeye nüfuz eder, her şeyden haberdardır!" (Lokman, 31/16)

2 Hac, 22/70.

3 Yunus, 10/61; Sebe, 34/3.

4 En'am, 6/59.

Kur'an'da "Göklerde ve Yerdekiler..." deyiimiyle, Allah'dan başka her şey/mâsiva, evrenin bütünü, yaratılmışların hepsi kast edilir... "...Yaş ve kuru, ne varsa, hepsi..." ifâdesi ise, Türkçemizde de "istisnasız her şey" anlamında bir deyimdir. Bu ayette de aynı manada kullanılmıştır. Yani hem makro düzeyde evrenin bütünü hem de mikro düzeyde yaratılmışların teker teker ve tüm detaylarıyla tamamını kapsamaktadır. Buna göre, evrenin başlangıçtan itibaren yaratılış süreci de dâhil, her şey; rızıklar, ömürler, ameller vs. vukuundan önce, mutlaka Levh-i Mahfuza yazılmıştır.¹

2. İnsanların Yaratılış Süreçleri Açısından Levh-i Mahfûz

Yüce Yaratıcı İnsan suresinde şöyle diyor: "*İnsanın yaratılış süreci üzerinden öyle bir zaman dilimi geçmiştir ki, o evrede, insan olarak zikredilmeye değer hiçbir şey değildi o! Şüphesiz Biz, insanı bileşik bir nutfeden /zigottan yarattık; onu evrelerden geçirerek sonuçta işiten, gören insan yaptık. Şüphesiz Biz ona dosdoğru yolu gösterdik; artık ister şükreder, isterse nankörlük.*"²

İnsanın yaratılma süreçleri içerisindeki "...İnsan olarak zikredilmeye değer hiçbir şey değildi..." denilen zaman dilimi, hiç şüphesiz Kur'an'da, وَاللَّهُ أَتَّبَعَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا "Allah sizi yerden ot olarak bitirdi"³ şeklinde ifade edilen, insanın arzdan bitki olarak yaratılma süreci olmalıdır. Bu süreçte yaratılmakta olan insan, henüz insan olarak zikre değer hiçbir şey değildir. O yenecek ve içilecek mahsul içerisinde insanı göstermek mümkün değildir.

Bu durumun bir benzeri de şu ayette ifade edilmiştir: "*İnsan: "Ben öldüğüm zaman mı tekrar diri olarak çıkartılacağım?" diyor. Peki,*

1 Bkz. Taberi, Camiu'l-Beyan, XXIX/11; Razi, Mefatihul-Gayb, XXX/78, 79; Kurtubî, el-Cami' Li Ahkâmi'l-Kur'an, XVIII/223; Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, VIII/5264.

2 İnsan, 76/1-3. Bu âyete şöyle bir mana da verilmiştir: "*İnsan üzerinden, insan olarak zikredilmeye değer hiç bir şey olmadığı, uzun bir zaman dilimi geçmedi mi?!*" (Bkz. Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali (Hayreddin Karaman ve Arkadaşları), TDV Yayınları, Ankara, 2003, s.577)

3 Nuh, 71/17.

bu insan, Bizim onu daha önce hiçbir şey değilken yarattığımızı hatırlamıyor mu?"¹ Nitekim şu ayetlerde de bu konuya açıklık getirilmektedir:

*"O sizi, arzdan yaratmaya başladığında da annelerinizin karınlarında ceninler /embriyo olarak yaratırken de iyi biliyordu. O nedenle kendinizi temize çıkartmaya kalkışmayın! O, takvaya sarılanın kim olduğunu çok iyi bilmektedir."*²

*"Sizi önce topraktan, sonra nutfeden (sperm) var eden³ sonra da sizi erkek ve dişi olarak birbirinize eş yapan Allah'tır. Her dişinin karnında taşıdığı ve doğurduğu şey O'nun bilgisi dâhilindedir. Hayattaki bir canlıya verilen ömür de, ömründen kısaltılan süre de mutlaka bir kitapta yazılıdır. Bunlar, Allah için hiç de zor değildir."*⁴

Bu ve benzeri ayetlere göre, Allah Teâlâ, hayvanlar için bir yavru, bitkiler için bir ürün, insanlar için de harika bir bebek olarak yaratmadan önce; topraktan yaratmaya başladığı ândan itibaren her şeyi, an be an gelişmekte olan bütün safhalarıyla bilmektedir. Hepsi de en ince detayına kadar Levh-i Mahfuz'da kaydedilmiştir. Özellikle dünyaya gelen her canlının /insanın yaratılış süreci üzerinden geçen şu üç evre, Levh-i Mahfuzda kaydedilmiş ve Allah tarafından bilinmektedir:

a) Bitki

Bitkilerin, hayvansal gıdaların da hammaddesi olduğu bilinmektedir.

1 Meryem, 19/66, 67.

2 Necm, 53/32.

3 Bkz. Hac, 22/5-7; Mü'minun, 23/12-14.

4 Fâtır, 35/11. Anlaşıyor ki, kâinata hiçbir şey ne tesadüfe bırakılmış ne kendiliğinden gerçekleşmekte ne de Allah'ın bilgisi dışındadır... Deistlerin iddia ettikleri gibi: 'Tanrı, eşyayı ilk defa yaratmış, kanunlara bağlayıp kendi seyr-i tabiisine bırakmış' olmadığı gibi "Tanrı küllü bilir, cüzleri bilmez" de değildir. (Geniş bilgi için bkz. Hüsameddin Erdem, TDV İslam Ansiklopedisi, 'DEİZM' mad., IX/109-111) *"O karada ve denizde ne varsa, hepsini bilir. Onun bilgisi dışında bir yaprak dahi düşmez; O yerin karanlıklarındaki tek bir dâneği dahi bilir; yaş ve kuru, ne varsa hepsi apaçık bir kitapta kayıtlıdır."* (En'âm, 6/59)

“Allah sizi topraktan bir bitki olarak bitirdi...”¹ ayetiyle işaret edilen, babanın sulbünde nutfe /sperm, annenin yumurtalığında yumurtaya /ovum dönüşmeden önceki topraktan yaratılmış bitkisel ve hayvansal gıdalar ve onun da öncesi evresidir. Az önce de belirttiğimiz gibi, İnsan suresinin birinci ayetinde bahis konusu olan evre budur. Ki, bu evrede insan’dan söz etmek, henüz mümkün değildir. Ama o bitkiler ve ürünlerde yaratılacak insan hammadde olarak mevcuttur ve o safhada yaratılacak olan insanı yalnız Allah bilmektedir. Allah’ın bilgisinde ve Levh-i Mahfuz’da yaratılacak olan insanın yaratılma süreci başlatılmış demektir. Yaratılmakta olan insanın ilk ve aslî hücrelerini yapacak olan elementler varlığa doğru gelmektedir. Bu demektir ki, hasat edilen ve yenerek tüketilen tüm bitkiler, Levh-i Mahfuzda kayıtlı olup yaratılacak olan insanlara potansiyel olarak gebedirler. Tıpkı her yıl güz mevsimlerinde hasat edilmekte ve derlenmekte olan bitki ve ürünlerinin, potansiyel olarak gelecek nesillerin ilk hücrelerine gebe oldukları gibi...

Seyid Kutub, ilk ve ikinci defa yaratılışlar hakkında demiştir ki:“ Topraktan yeşerir gibi çıkan insanlar tekrar oraya dönerler. Oradan yeşerttiği gibi ulu Allah tekrar oraya döndürür onları. Kemikleri toprağa karışır, bedenlerini oluşturan atomlar onun atomları ile kaynaşır. Nitekim topraktan yeşermeden önce bu durumdaydılar. Sonra ilk defa kendilerini çıkaran, bir bitki gibi yeşerten Allah onları yeniden çıkarır. İnsan Kur'an-ı Kerim'in meseleyi sunduğu bu açıdan bakınca olay son derece basittir, kolay anlaşılır. Bir saniye bile üzerinde duraksamayı gerektirmez.”

Yine çağdaş müfessirlerden Sabuni de bu ayeti şöyle tefsir etmiştir: “Yüce Allah, dış âlemdeki delili anlattıktan sonra burada iç âlemdeki delili anlattı. Çünkü bu işlerin zikrinde, Allah'ın büyüklüğüne, gücüne ve yaptıklarının parlaklığına apaçık bir delil vardır. Yani, bitkileri yerden çıkardığı gibi, sizi de topraktan yaratıp yetiştirdi. Bitkiyi topraktan sıyrıp çıkardığı gibi, sizi de

¹ Nuh, 71/17.

yeryüzü toprağından sıyırıp çıkardı. Tefsirciler şöyle der: İnsanların çıkarılması ve büyütülmesi, ancak yeryüzünden alınan hayvanî ve nebatî gıda unsurlarını alarak tamamlanınca, bu yönden, gıdasını yerden emerek gelişen bitkilere benzemiş oldular. Bunun içindir ki, insanların yaratılması ve geliştirilmesine, bitirmek mânâsına gelen ismi verildi veya bu olay, Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılışına bir İşarettir. Şöyle ki o, topraktan yaratılmıştır. Daha sonra zürriyeti ondan gelmiştir. Dolayısıyla insanların yeryüzünden bitirilmeye nisbet edilmeleri doğru olur.”

Kanaatimizce insan, başlangıçta bir bitki gibi değil, insana gebe bir bitki olarak yaratılmıştır. Bitkiler aynı zamanda insanların ve hayvanların gıdalarıdır. İnsanın yediğı gıdalar, - ister topraktan aldığı madenlerle mücehhez nebatî olsun ister hayvanî - ikinci evrede kendisiyle beslenen insan vücudunda eşeysel hücrelere dönüşecektir. Tıpkı kan ve diğer hücrelere dönüştüğü gibi...

b)Eşeysel Hücreler

*“İnsan yaratıldığı şeye bir baksın! O, sulp ile terâib arasından fıskırarak çıkmakta olan bir sudan (meniden /nutfeden) yaratılmıştır,”*¹ ayetinde işaret edildiğı üzere, alınan bitkisel, hayvansal ve madensel besinler - ki, hepsi de, asılları itibariyle su ve topraktandır - sindirim sistemi vasıtasıyla insan vücudunda bel ile kaburga kemikleri arasında eşeysel /genital organların hücrelerine, oradan da nutfe ve ovuma dönüşme evresine girmişlerdir. Bu süreçte de insanı vücuda getirecek olan temel hücrelerden; özellikle sperm’den söz edildiğı şu ayette açtı:

أَلَمْ يَكُنْ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُنْفِثُ ﴿٢٧﴾ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى ﴿٢٨﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى

“O, akıtılan meniden bir nutfe/sperm değil miydi? Sonra o bir alaka oldu, daha sonra Allah onu şekillendirip mükemmel bir biçim verdi. İşte ondan

erkek ve dişi iki ayrı cinsi var etti. Peki, bütün bunları yapan Allah ölüleri de diriltmeye güç yetiremez mi?" (Kıyame, 75/37-39)

c) Embrio...

Burada söz konusu olan, döllenme ile birlikte başlayan ve ana rahminde ceninin /embriyo teşekkül ederek yaratılışı tamamlanıncaya kadar geçen şu yedi evredir: *Nutfe* (sperm), *nutfetün emşac* (zigot), *alaka/embrio* (rahme tutunan hücreler), *muhallaka mudğa* (yaratılışı kemiğe doğru devam etmekte olan et parçası), *gayr-ı muhallaka mudğa* (olduğu gibi kalan et parçası), *kemikler* (iskelet), *kemiklere et giydirilmesi*...¹

Buharî'de nakledilen bir hadise göre, yaklaşık 40 gün içerisinde bu evreler tamamlanır.² Kalan sekiz ayda ise, teşekkül etmiş olan her organ varlığa gelme sürecini kemâle erdirerek fonksiyonel hâle gelir.³

Şu ayetlerde de insanın yaratılış sürecindeki bu üç safhaya işaret vardır:

"...Seni (önce) topraktan, sonra nutfeden /sperm yaratan, daha sonra da düzenleyip (gören, işiten ve anlayan) bir insan şekline sokan Allah'ı inkâr mı ediyorsun!"⁴

"Allah, her şeyi güzel yaratmış;⁵ insanı yaratmaya balçıktan başlamıştır. Sonra onun neslini hakir bir suyun /menî özünden

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسْنَا ۝۱
﴿١٦﴾ "Ant olsun ki Biz, insanı çamurun özünden yarattık. Sonra onu özgün bir durakta yerleşmiş nutfe yaptık. Sonra o nutfe'den alaka yarattık. Alâka'dan mudğa yarattık. Mudğa'dan kemikler yarattık. Kemiklere et giydirdik. Sonra da diğer yaratılışına başladık... Yaratılanların en iyisi Allah, ne mübarektir! Bütün bunlardan sonra siz elbette öleceksiniz.1Daha sonra kıyamet gününde tekrar diriltileceksiniz..." (Müminun, 23/14-16) (Geniş bilgi için bkz. Duman, M. Zeki, Kur'an ve Tıbb'a Göre İnsanın Yaratılışı ve Tüb Bebek Hadisesi, Nil Yayınları, İzmir, 1990, 1991.)

2 Buhari, Kader, 1; Müslim, Kader, 1.

3 Bkz. Hacc, 22/5; Mü'minin, 23/12-14; Kıyâme, 75/36-40. Geniş bilgi için bkz. Duman, M. Zeki, Kur'an ve Tıbb'a Göre İnsanın Yaratılışı ve Tüb Bebek Hadisesi, Nil Yayınları, İzmir, 1990

4 Kehf, 18/37.

5 Bkz. Neml, 27/88; Mülk, 67/3-4.

yaratmayı sürdürmektedir O. Daha sonra ona şekil verip tam bir insan yaptı ve ruhundan üfledi...² Size kulaklar, gözler ve kalpler³ verdi. Ne de az şükür ediyorsunuz!"⁴

Bunlardan da anlaşıyor ki, Allah, yaratılış süreci içerisinde, "henüz insan olarak zikre değer hiçbir şey değilken"⁵ yaratmakta olduğu insanı bildiği gibi, onu ana rahmine düşmeden önce, ana rahmine düştükten sonra ve üç karanlık bölge içerisinde tavırdan tavra geçirerek /nebtelâhi var ederken⁶ yarattığı şeyi her hâliyle bilmektedir. Ayrıca onun yaratılışını tamamlayıp gören, işiten ve akleden bir insan olarak yaratırken⁷ bilmektedir. Her insanı, kendi irade ve arzusuna göre yaşarken de bilmektedir. O (c.c.), insanın ömrünün sonuna kadar yaşayacaklarını da bilmektedir; hatta ölüp toprağa karıştıktan sonra bedeninden nelerin eksilip nelerin de

1 Ayetteki 'Mâin mehin', hakir bir su anlamındadır. Bundan maksat, erkeklerin sırt ile göğüs kemikleri arasından vücuda gelmeye başlayan (Tarık, 86/7, 8) sonra da testislerden fıskırarak çıkan menidir. Meninin sülâlesi (özü) ise, içindeki zürriyet /tohumlar /spermelerdir. (Bkz. Yasin, 36/77)

2 Kanaatimizce ruh, zannedildiği gibi *cenin* dört aylık olunca veriliyor denilemez. Çünkü hadd-i zatında ruh, canlılık ve hareket kabiliyeti olarak *spermde*, onun vasıtasıyla dölediği *iovumla* birlikte oluşturdukları *zigotta* (nutfetünemşac)(İnsan, 76/2) mevcuttur. Döllenmeden /fertilizasyon sonra oluşan zigot, tevhid bilgisi de dâhil (Bkz. A'raf, 7/172, 173), doğacak insanın bütün karakterlerini zatında taşımaktadır. Ruhun idrak kuvvesi /kabiliyeti ise, embriyo rahimdeki teşekkül sürecini, yani *nutfetünemşac, alaka, mudğa, kemik, kemiğe et giydirilmesi* ve diğer yaratılışlarının tamamlanması (Mü'minun, 23/12-14) evrelerini tamamlayıp *cenin* /fötüse dönüştükten sonra algı biçiminde yavaş yavaş gelişecek; doğumdan sonra ileriki yaşlara doğru bu gelişme süreci tasavvur, temyiz, kavrama ve idrak şeklinde devam edecektir. (Bkz. Hicr, 15/29; Saad, 38/72; A'lâ, 87/2)

3 Kur'an'da zihinsel faaliyetler için genelde merkez olarak kalp kullanılır, bu anlamda beyinden hiç söz edilmez. Kalp algı vasıtalarıyla beyine gelip algılanan verilerin itminanla kabullenilme, benimsenme ve tasdik yeri olduğu için beyin yerine kullanılıyor olabilir! Duyu organları algılar, beyin /akıl temyiz ve tespit yapar, kalp de onun o olduğunu veya olmadığını onaylar... Farabi'ye göre, vücutta asıl olan ve anarahminde ilk teşekkül eden organ kalptir. Bedenin hâkimi ve reisi de odur. Dimağ ikinci derecede hâkim uzuvdur. Diğer uzuvlara, ancak kalbin reisliği altında reislik eder. Dimağ kalbe hizmet eder, diğer uzuvlar da kalbin maksatlarına göre dimağa hizmet ederler. Bu bakımdan dimağ, bir konak kâhyasına benzer... (Bkz. *El-Medinetü'l-Fazıla*, s.57 vd.)

4 Secde, 32/7-9 (Geniş bilgi için bkz. Alak, 96/2; Mü'minun, 23/12-14).

5Bkz. İnsan, 76/1.

6 Zümer, 39/6.

7 Secde, 32/7-9.

kalıcı olduğu da Allah'ın bilgisi dâhilindedir.¹ Çünkü bilgiye konu olan her şey O'ndadır ve Levh-i Mahfuz'da kayıtlıdır...

3. İnsanın ve Tabiatın Alın Yazısının Kaydedildiği Levh-i Mahfûz

“Yeryüzüne ve sizin başınıza gelecek her musibet, yaratılmadan önce mutlaka bir kitapta yazılmıştır...”²

“Kıyamet gününden önce helâk edeceğimiz ya da çetin bir azaba çarptıracağımız her belde, mutlaka Kitap'ta yazılmıştır.”³

Bu iki ayette, yeryüzüne gelecek olan kuraklık, depremler, heyelanlar, aşırı yağışlar, sel felaketleri, don olayları, yangınlar, kasırgalar, tsunami v.b. doğal felaketler, yer, zaman ve miktarlarıyla birlikte bir *kitapta* mutlaka kaydedilmiş olduğu söylenmektedir. Tabii ki sonuçları da...

Aynı kitapta, toptan veya fert fert insanların başlarına gelecek olan hastalıklar, kazalar, belalar ve savaşların da vücuda gelmeden önce ezelde yazıldığı da anlaşılmaktadır. Bilhassa, ikinci ayette, yalnız “Yeryüzüne ve insanlara gelecek musibetlerden” söz edildiği sanılmamalıdır; zira birinci ayetteki “her şey...” tabiri ile insanlara ve yeryüzüne gelecek bütün iyilik ve güzelliklerin de yaratılmadan önce aynı kitapta yazılı olduğu söylenmektedir...

1 Hayatlarında İlâhî bir kitaptan hiç okumamış, dolayısıyla âhiret hayatı ile ilgili hiç bir bilgi sahibi olmayan müşrikler, âhiret hayatından bahseden âyetleri işitince şaşırıyorlar ve: “...Bu, acayip bir şeydir; biz öldükten ve toprak olduktan sonra mı diriltileceğiz?! Bu, (akla) uzak bir dönüşür” dediler...” Âs b. Vâil, eline bir çürümüş kemik parçası aldı, Rasûlullah'ın karşısına geçti ve onu parmakları arasında ufalayıp toz hâline getirdikten sonra: “Çürümüş olan bu kemiğe, yeniden kim hayat verecekmiş?!” dedi. Ona Allah'ın cevabı şu olmuştur: “Şu insan, kendisini bir nutfeden /spermden yarattığımızı görmedi mi ki, kalkmış da bize apaçık bir düşman kesiliyor! Yaratılışını unutmuş, bir de bize: “Şu çürümüş kemiği kim diriltecek?” diyerek misal veriyor! De ki onu, ilk defa yaratan diriltecektir; O, her durumda yaratmayı bilendir. Hâlen yakmakta olduğunuz şu yeşil ağaçtaki ateşi yaratan da O'dur. Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini de yaratmaya, hiç güç yetiremez mi?! Evet, O buna da kadirdir. Zira O, emsalsiz yaratıcıdır, her şeyi bilendir... Nitekim, bir şeyi yaratmak istediği zaman O'nun işi, ona, sâdece: ‘ol!’ demektir; o da hemen olur!... Her şeyin hükümlerini elinde olan Allah'ın şanı ne yücedir! Ve siz O'na döndürüleceksiniz!” (Yasin, 36/77-83.)

2 Hadîd, 57/22.

3 İsrâ, 17/58.

4. “Yaş ve Kuru”, Her Şeyin Kaydedilip Korunduğu Levh-i Mahfûz

Allah'ın dilemesi hâriç, ne yok var olur ne de var olan bir şey yok olur. Yaratılmış her şey bir biçimde varlığını korumaktadır. Ölüm de yok olmak demek değildir. Zannedilir ki ölen her insanın bedeni çürüyüp toz halinde toprağa kavuşmakta ve zamanla yok olmaktadır. Hayır! İnsan bedeni, çürüyüp moleküller ve zerreler/atom hâlinde toprağa karışmakla kaybolmazlar; onu yeniden vücuda getirecek bir tohum, zerre mutlaka bir biçimde korunmaktadır. Her şey, aynı zamanda muhkem bir kitapta mutlaka kayıt altına alınmıştır. Her şeyin sahibi yüce Allah, bu konu ile ilgili ayetlerinde şöyle buyuruyor:

“Muhakkak ki ölüleri dirilten, hayattayken yaptıkları ve geride bıraktıkları eserlerini yazan Biziz, Biz! Ayrıca ayrıntılı olarak sayıp kaydettiğimiz her şey apaçık bir Kitap'ta (İmâmîn mübîn)'de kayıtlıdır.”¹

“De ki, sizi yere eken O'dur,² yalnız O'nun huzuruna götürülüp toplanacaksınız!”³

1 Yâsîn, 36/12. Ayetteki “*takdim ettikleri*,” insanların, yaşarken iyi ya da kötü, işleyip hesap günü ortaya çıkarılmak üzere gönderdikleri amelleri anlamındadır. Mesela, “*Ey iman edenler, Allah'a karşı gelmekten sakının! Herkes yarın için ne göndermiş/hazırlamış bir baksın! Allah'a karşı gelmekten sakının! Zira Allah yaptıklarınızdan haberdardır. Sakın ha, Allah'ı unutanlar, O'nun da kendilerine nefislerini unuttuğu kimseler gibi olmayın! Bunlar fasıklardır.*” (Haşr, 59/18-20) Ayetteki “*eserleri*” ise, geride bıraktıkları şeylerdir. Kişi öldükten sonra bile, onların varlığı devam ettiği sürece, onlardan sevap ya da günah kazanmaları devam eder. Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Kim iyi bir yol/çığır açarsa, ondan dolayı bir sevap kazanır. O çığırdan gidenlerin kazandıkları sevaplar kadar bir sevap daha kazanır. Kim de kötü bir çığır açarsa, ondan dolayı bir günah kazanır. Ayrıca o yoldan gidenlerin kazandıkları günahları kadar bir günah daha kazanır. Kişi ölmüş de olsa, eserleri devam ettiği sürece kazançları da devam eder.” (Bkz. Müslim, “İlim”, 15; “Zekât”, 69)

2 Ayetteki “*Zerae fi'l-ard*”, ifadesindeki zerae fiili, lügatte saçtı, dağıttı, tarlaya tohum ekti, tarladan mahsul kaldırdı gibi manalara gelmektedir. Aynı kökten ‘zerre’ kelimesi tohum, partikül, küçük parçacık ve atom anlamında isim olarak kullanılmaktadır. “*Biz sizi topraktan halk ettik; sizi yine oraya döndüreceğiz ve bir kez daha sizi ondan çıkaracağız*” (Tâhâ, 20/55) âyeti, yeniden yaratılmak üzere her insanın toprağa tohum olarak ekildiğini de ifâde etmektedir.

3Mülk, 67/24.

“Oysa Biz, yerin kendilerinden neyi noksanlaştırdığını bilmekteyiz; bir de yanımızda, her şeyi muhafaza eden bir kitap (Kitâbin hafız) bulunmaktadır.”¹

“...Onların bilgisi Rabbimin yanında bir kitaptadır; Rabbim şaşırmasın ve unutmasın da. İşledikleri her şey sayfalarda mevcuttur; küçük, büyük hepsi satır satır yazılmıştır.”²

Topraktan gelen Âdemoğlu, öldüğü zaman oraya dönmekte ve vakti geldiği zaman yine oradan çıkarılacaktır. Bu her müminin, hakkında hiç şüphesi olmadığı imanıdır.³ Cenab-ı Allah’ın da buyurduğu gibi:

“Dediler ki: ‘Biz, çürümüş kemiklere, ufalanıp toz hâline döndüğümüz zaman mı?! Gerçekten biz mi yeni bir yaratılışla diriltileceğiz?!’ Onlara de ki: ‘İster taşa dönüşün, ister demire... Veya aklınızca imkânsız gördüğünüz herhangi bir yaratığa dönseniz bile, evet... Bizi kim tekrar yaratacak?’ diyecekler. De ki: ‘Sizi ilk defa yaratan diriltecektir.’ Sana doğru boyunlarını uzatıp başlarını sallayarak: ‘Peki, bu ne zamanmış?’ diyecekler. De ki: “‘Çok yakında olabilir!’ Allah sizi çağırdığı gün, derhâl hamd ederek O’nun çağrısına koşacaksınız. (O zaman) dünyada pek az bir süre kaldığınızı sanacaksınız...”⁴

Ayette de geçtiği üzere, yerin insanın bedeninden eksilttiği, fakat yok edemediği tohumlar/zerrât hakkında Rasûlüllah’dan (s.a.v.) şöyle bir rivayet gelmiştir: “Âdemoğlunun, ‘acbu’z-zeneb’den başka bedeninin tamamı çürür ve hepsini toprak yer; yalnız ‘acbu’z-zeneb’ kalır; yeniden yaratma da ondandır ve onun üzerinden başlatılır.”⁵ Bir başka hadisinde Allah’ın Elçisi şöyle demiştir: “Sonra Allah gökten bir su indirir ve o su ile ölümler, bitkinin yerden bittiği gibi kabirlerinden çıkarlar. İnsan cesedi bütünüyle çürüyüp yok olsa da ondan *acbu’z-zeneb* yok olmaz.

1Kâf, 50/2-4.

2Kamer, 54/52-53.

3 Tâhâ, 20/55. Ayrıca bkz. Bakara, 2/28; Gafir, 40/11.

4 İsrâ, 17/49-52.

5 Bkz. Buhârî, “Tefsîr”, 39/Zümer suresi, 2, 3, 78; Müslim, “Fiten”, 141-143; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/523.

İnsanlar bundan yeniden yaratılacaklardır.”¹

Hadislerde geçen *acbu’z-zeneb* terkihi, her şeyin enson kısmı anlamına gelen *acb* ile kuyruk anlamına gelen *zeneb* kelimelerinden oluşmuştur. İlgili kaynaklarda omurga zincirinin en son kısmı, kuyruk sokumu kemiği olarak bilinir. Bu demektir ki, her insanın, bütün genetik özelliklerini taşıyan bir hücresi, toprakta korunacak ve o tohum, tekrar yaratılışın nüvesini teşkil edecektir. Allah’ın, yeniden yaratırken yapacağı işi ise, en ince detayına varıncaya kadar satır satır yazılmış olan ilk projenin/*Levh-i Mahfûz* ikinci safhasını uygulamaya koymak olmalıdır:

*“Kitap sayfalarını dürer gibi göğü dürdüğümüz gün, ilk yaratmaya başladığımız gibi (yaratmayı) tekrar edeceğiz. Bu, bizim üzerimize bir vaattir, Biz de bunun yapıcısıyız!”*² ayetlerinin de bunu söylediği kanaatindeyiz.

Bilhassa yukarıda dört grup hâlinde meallerini verdiğimiz ayetlerden anlaşılmıştır ki *Levh-i Mahfûz*, eğer Allah’ın ezeli bilgisinin âlemlere; özellikle insana bakan yönü ise, bu bilgi - teşbihte hata olmasın!- sanki kullanıcıların fiziksel ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak üzere fen ve sanat kurallarına uygun olarak düşünülüp kararlaştırılmış bir tasarımın projeye dönüştürülmesi gibi, Allah’ın, evreni yaratmaya başlamadan önce var ettiği soyut bir projesi niteliğindedir. Bu projenin bir unsuru olan zaman, soyut evrenin en küçük parçacıkları olan ânlar, günler, haftalar, aylar, yıllar, asırlar ve devirler... bütün muhtevalarıyla birlikte bu makro plânın bölümlerini ifâde eden birimler olarak su gibi akmakta ve soyut âlemi, birlikte yaratıldığı mekân içerisinde somut âleme, *ibdâ*, *inşâ*, *halk*... adıyla intikal ettirmektedir... Kur’an’da da belirtildiği üzere, iki günde/süreçte yerküre, iki günde yerküre üzerinde canlıların ihtiyaçlarını karşılayacak erzak/gıdalar ve iki günde de yedi kat semâ olmak

1 Bkz. Buhârî, “Tefsîr”, 39/Zümer suresi, 2, 3, 78; Müslim, “Fiten”, 141-143; Yavuz, Yunus Şevki, “Acbu’z-zeneb”, DİA, İstanbul, 1988, I/319

2 Enbiyâ, 21/104. Ayrıca bkz. Ahkâf, 46/33; Kâf, 50/15.

üzere, toplam altı günde/devrede yaratılıp düzenlenmiştir.¹ Yani insanın tüm ihtiyaçlarına cevap verecek olan madenler, bitkiler, hayvanlar yaratıldıktan sonra ilk insan Âdem ve eşi yaratıldılar. O ikisinden de onların çocukları Habil, Kabil... Ardından da Şit, İdris, Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Hz. Muhammed'in yaşadığı asırlar... Yüce Yaratıcı'nın "*Kün!*" emri ile birlikte, gaz ve toz bulutu öncesinden itibaren adım adım yaratılarak somut evrene dönüşüm sürecinin şu âna kadar *levh*'de yer alan kısmı yaratılmıştır. Kıyâmetin kopma sürecinin başlaması anlamına gelen Sur'a üfleme ânına kadar bütün yaratılacak olanlar da öncekiler gibi, sahneye aksetmekte olan film şeridinin kareleri şeklinde, sırası geldikçe varlık âlemine yaratılmak suretiyle yansıtılacaktır.² "*Göklerde ve yerdekiler O'ndan istemektedirler. O her an bir iş üzerinde (onların ihtiyaçlarına cevap vermekte)dir.*"³ ayetinde ifade edildiği gibi, şu anda yaratma süreci devam etmektedir. Yaratma süreci tamamlandıktan sonra kıyâmet süreci devreye girecektir... Her şey, parçalanarak en son zerre/atom yok olup şu geçici varlık âleminden gidene dek, yüce Allah'ın bilgisi, iradesi, izni ile ve "*Ümmü'l-Kitap'ta kaydedildiği biçimde yokluğa doğru gidecektir. Daha sonra da "Senefruğu leküm eyyühessekalân..." / "Ey insanlar ve cinler topluluğu, elbet bir gün sizin için boşalacağım / sizi cezalandırmaya sıra gelecektir..."*"⁴ ayetinde işaret edildiği üzere, ebedî ceza ve mükâfatın verilmesi amacıyla yeniden yaratma süreci başlatılacaktır. Denilebilir ki, ahiret hayatındaki yeniden yaratma, aynı projenin ikinci safhasının uygulamaya konulmasıyla gerçekleşecektir.

Muhtemeldir ki, âhirette her şahsın eline verilecek olan amel defteri, "*Kiramen Kâtibin*" adı verilen "*Hafaza*" meleklerinin kaydettiklerinden başka, bir de *Levh-i Mahfûz*'un, yani o mükemmel projenin, şahsın dünya hayatının tümünü kapsayan ve kendisiyle ilgili bir bölümüdür. Hiç şüphe yok ki, "*Kiramen*

1 Bkz. Fussilet, 41/9-11.

2 Bkz. Rahmân, 55/31.

3Rahman, 55/29.

4Rahman, 55/31.

Katibîn” adı verilen ve amelleri kaydetmekle görevlendirilen meleklerin kayda geçirdikleri ile ezelde yazılı olan tıpa tıp birbirinin aynıdır.

5. Semavi Kitapların Kaynağı Levh-i Mahfuz

Çalışmamızın hemen başında peş peşe meallerini naklettığımız üç ayetten de anlaşıldığı üzere Kur’an’ı Kerim de, yüce Allah’ın ezelî bilgisine dâhildir, o da ezelde Levh-i Mahfuz’a kaydedilenler arasındadır. Tabî ki, Tevrat, Zebur, İncil ve Âdem’e verilen 10 sayfa, Şit’e verilen 50 sayfa, İdris’e verilen 30 sayfa, İbrahim’e verilen 10 sayfa ve bize bildirilmemiş olan diğerleri...

Ayrıca şu ayetler de Kur’an’ın, *Levh-i Mahfuz* anlamında değerlendirdiğimiz, “Ümmü’l-Kitap”tan, diğer bir ifade ile “Allah katından”, değişik bir ifade ile “Âlemlerin Rabbin”den indirildiğini söylemektedirler. Hem de Levh-i Mahfuz’da soyut olarak kayıtlı bulunanın somut bir biçimde...

“Ha, Mîm... Her şeyi açıklayan Kitab’a yemin olsun ki Biz, anlayasınız diye onu Arapça olarak indirilmiş bir Kur’an yaptık. Kuşkusuz o, Ümmü’l-Kitap’ta mevcut ve katımızda yüce ve hikmetli bir kitaptır.”¹

“Hâ, Mîm... Bu, Rahmân Rahîm Allah katından indirilmiş, bilen kimseler için âyetleri Arapça bir Kur’an olarak açıklanmış, müjdeleyici ve uyarıcı bir kitaptır.”²

“Kuşkusuz Kur’an, âlemlerin Rabbinden pasajlar halinde indirilmiştir. Ruhu’l-Emîn, uyarıcılardan olası diye onu senin kalbine açık Arap Dili ile indirdi.”³

“Biz Kur’an’ı hak olarak indirdik, o da hak olarak indi.⁴ Seni de, salt müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik...”¹

1 Zuhurf, 43/1-4.

2 Fussilet, 41/1-4.

3 Şara, 26/192-195.

4 Kur’an gerek vahiy gerekse tebliğ esnasında aslî gerçek /hakk hüviyetini koruyarak indirilmiş ve inmiştir. “Kuşkusuz O, Azîz bir kitaptır; önünden de ardından da ona batıl gelip

Şu ayetin de tüm kitapların kaynağı olarak Levh-i Mahfuz'a işaret ettiği kanaatindeyiz:

*"Biz, senden önce de elçiler gönderdik; onların da hanımları ve çocukları vardı. Allah'ın izni olmadan, hiçbir peygamberin bir ayet/kitap getirmesi mümkün değildir. Her süre/dönem için bir kitap vardır; Allah dilediği kitabı nesh eder, dilediğini yürürlüğe koyar! Zira 'Ana Kitap' O'nun katındadır."*²

giremez. O, her şeyi yerli yerince yapan, övülmüş Allah tarafından indirilmiştir..." (Fussilet, 41/41, 42)

¹ İsra, 17/105.

² Ra'd, 13/38-39. Tematik paragraf hâlinde ayetlerin meali şudur: "Biz, aynı şekilde Kur'an'ı da sana Arapça bir hüküm olarak indirdik. Sana gelen bilgiden sonra eğer onların arzularına uyacak ulursan seni Allah'tan koruyacak ne bir veli ne de bir koruyucu bulunur! Biz, senden önce de elçiler gönderdik; onların da hanımları ve çocukları vardı. Allah'ın izni olmadan, hiçbir peygamberin bir kitap getirmesi mümkün değildir. Her süre/dönem için bir kitap vardır; Allah, dilediği kitabı siler (yürürlükten kaldırır), dilediğini de sabit kılar (yürürlüğe koyar)! Zira 'Ana Kitap' O'nun katındadır." (Ra'd, 13/37-39)

C. “KELAMULLAH” DA DÂHİL HER ŞEYİN LEVH-İ MAHFÛZ’A YAZILMASI

Giriş bölümünde de sözü edildiği üzere, Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’e ilk vahyinde kaleminden söz etmiş ve ikincisinde ise, “Kalem’e ve kalemin yazdıklarına yemin olsun ki!...” diyerek, kalemin ve onun yazdıklarının önemine dikkat çekmiştir. Pek çok müfessir bunu, İbn Abbas ve Ebu Hureyre’den nakledilen şu rivayet ile açıklamıştır:

Rasulüllah (s.a.v.) dedi ki: “Allah’ın ilk yarattığı şey kalemdir. Ona, “Yaz!” dedi. O da: “Neyi yazayım?” deyince: “Kaderi...” (başka bir rivayette): “Kıyâmete kadar olacak şeyleri...” Başka bir rivayette: “Ebediyete kadar olan ve olacak her şeyi yaz” buyurdu. O da ebediyete kadar olacak şeylerin hepsini yazdı.”¹

Allah’ın, evrendeki her şeyi, belli bir zaman belli bir amaç için; belli bir ölçü, belli bir hesap ve belli bir miktarda yarattığı Kur’an’da açıkça ifade edilmektedir.² Yukarıda da kısmen belirtildiği üzere, varlık aleminde her şey belli ve sayılıdır...

Hiç şüphe yok ki, ayet ve hadislerdeki “levh”, “kalem”, ona “yaz!” emri ve kalemin yazdığı “satırlar” ve benzerleri birer temsildirler /sembol ve temsili ifadelerdir. Soyut bir nesneyi insanın anlayış düzeyine yaklaştırmak ve anlatılan asıl nesneyi

1 Tirmizî, Tefsir, 68/Kalem Suresi, 76; Taberî, *Camîu’l-Beyan*, XXIX/11; Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, XXX/78, 79; Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, XVIII/223; Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/448; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII/5264.

2 Bkz. Hicr, 15/21; Kamer, 54/49; Rahmân, 55/1-13.

veya manayı idrak ettirmek içindirler. Biliniyor ki dilde sembollerin, sadece sembolik değeri vardır. Asıl ve gerçek olan onlar vasıtasıyla anlatılmak istenen şeyin kendisidir. Cenab-ı Hak bile, İbn Arabî'nin söylediği gibi, kendisi yaratılmışlardan hiçbir şeye benzemediği halde, nefsinin insana tanıtmak maksadıyla temsil ve teşbih yöntemini kullanmıştır. Misal;

” لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ” *“Ona benzer hiçbir şey yoktur; O işitir ve görür.”*¹

İbn Arabî demiştir ki, Allah Tealâ, “Leyse kemislihi şey” demekle kendisini tenzih etti ve tekliğini ispat etti. “ve hüve’s-semîu’l-basîr” diyerek de kendisini yaratılmışlara benzetti ve övdü.”²

Âyetin birinci bölümündeki zahirî manaya göre, Allah yaratılmışlardan hiç birine benzemez veya O’nun benzeri hiç bir şey yoktur; ikinci bölümüne göre ise, O, işitenlere ve görenlere benzemektedir... Anlaşıyor ki, yüce Allah zatı itibarıyla yaratılmışlara benzemez, fakat esma ve sıfatları açısından O, kendisini yaratılmışlara; özellikle de insana teşbih etmiştir. Ancak bu âyete bakarak: “Allah zatı ve sıfatlarının hakikati itibarıyla yaratılmışlara benzer,” denilebilir mi? Hayır... “Benzemez,” denilebiri mi? Buna da verilecek cevap hayırdır. İşte, sadece Allah’ın bileceği ve O’ndan başkalarının bilemeyeceği müteşâbih bu olmalıdır. Bir kul olarak, durulması gereken yerde bulunup nefy ile ispatı birlikte kabul etmek ve haber verilen şeye olduğu gibi iman etmek gerekir. Allah’ın “Leyse kemislihi şey” olduğuna da “ve hüve’s-semîu’l-basîr” olduğuna da iman etmek gerekir. Çünkü Kâfiyeci’nin dediği gibi, “Aklın gerekli kıldığı ile naklin gerekli kıldığı birbirinin aynı değildir...” Bu durumda âyetin her iki tarafı da ne inkâr edilebilir ne de zihinlerde ve gerçekte bulunanlara nispetle ispat edilir! İnkâr, Allah’ın kendisi için ispat

1 Şurâ, 42/11.

2 Muhyiddin İbn Arabî (v.638/1240), Fususu’l-Hikem “Ebu’l-Alâ Afîfî’nin Ta’likatı ile birlikte), Beyrut, 2002, s. 70.

ettiğini nefy olur, aynıyle ispat da teşbih olur. Bu ikisi de caiz değildir...¹

O halde Hadislerdeki kalem ve kalemin yazması ile ilgili rivayetler ve kanaatlerin tahkik, tenkid ve tashihe ihtiyacı olsa da,² ayetler göz önünde bulundurulduğunda denilebilir ki, yüce Yaratıcı, henüz hiçbir şeyi yaratmadan önce, sonsuz ilmi ve ezeli bilgisi ile kâinâtı ve onun cüz'î bir parçasını teşkil eden *Kelamullah*'ı *Levh-i Mahfûz'a*, soyut evrenin muhtevasından olarak oraya kaydetmiştir. En azından bu husus ayetlerde açıktır. *Levh-i Mahfûz'a* kaydedilen evren, zamanı geldikçe Allah'ın bilgi, ilgi ve irâdesi dâhilinde ve Levh'de kaydedildiği şekliyle yaratılarak somut âleme intikal ettirilmektedir. Şu ayet Kur'an'ın indirilişi ile ilgili yönüyle bu konuda bir misal olabilir:

"Sana indirdiğine bizzat Allah şahitlik eder; zira onu O, bilgisi dâhilinde indirmiştir, melekler de buna şahittirler. Hepsi bir yana, Allah'ın şahitliği sana kâfidir!" ³

D. LEVH-İ MAHFÛZ VE KADER

Yukarıda da değinildiği üzere, Levh-i Mahfuz, bir anlamda bütün hâlinde evrenin, teker teker bireylerin önceden, ezeli bir bilgiye dayalı olarak takdir edilip yazılmış olan kaderini de içermektedir. Zira Cenab-ı Allah, "İlim" vasfı ile yaratılacak olan her şeyin zamanını, mekânını, oluşum sürecini sebep ve sonuçlarıyla birlikte en ince detaylarına kadar orada belirlemiş ve kudret kalemi ile yazmıştır. Elbette her insanın yazgısı da bu plânın bir parçasıdır. İnsanın güç ve iradesini aşan, aşmayan tüm yazgıları; Kur'an'daki ifadesiyle, *"Boyunlara geçirilen talihi/kaderi"*⁴

1 Bkz. Afîfî, *Ta'likât*, s. 36, 37.

2Çünkü, bazı müfessirler demişlerdir ki, buradaki *kalem* cins isimdir; ondan maksat, genel anlamda göklerde ve yeryüzündeki bütün yazıcıların kullandıkları soyut ve somut kalemlerdir. Bizim kanaatimizce de âyetlerin bağlamları bu görüşü desteklemektedir.

3 Nisâ, 4/166.

4 İsrâ, 17/13. Ayetteki *Tâir* kelimesi, lügatte kanatlarıyla uçan her şey, özellikle kuş, talih kuşu anlamındadır. Mecazî olarak ister hayır olsun ister şer, insandan çıkıp ceza ve mükâfat açısından kendisini bağlayan söz, iş ve davranışları; ameli ve talihi demektir. (İbn Kesîr,

de en küçük ayrıntılarıyla birlikte bu kitapta kayıtlıdır. Bir insanın hayatı boyunca yaşadığı ve yaşayacağı burada yazılı olandan başkası değildir. Hatta ahiretteki bile...

“Bizim Rabb’imiz, her şeye yaratılışını veren sonra da yol gösterendir”¹ ayetinde de ifâde edildiği gibi, Allah’ın, yaratılış amacına uygun olarak sayılı, hesaplı ve ölçülü bir biçimde düzenlediği, sonra da hedefine doğru yönlendirdiği eşya² soyut âlemden somut evrene intikal ânı geldikçe yaratılmak suretiyle kazaya dönüşmektedir. Her şey, teker teker Alîm ve Habîr olan Allah’ın bilgisi ve irâdesi dâhilinde gerçekleşmektedir. O, eşyayı, yaratmadan önce, yaratırken ve yarattıktan sonra her yönüyle bildiği gibi, insanların, ister kendi irade ve tercihleriyle olsun ister irade dışı olsun, yaptıkları şeylerin hepsini hem zihinlerde tasavvur hâlindeyken hem fiiliyata dökülürken hem de olgu hâlinde... en ince detaylarına varıncaya kadar ihata etmiş durumdadır.³ Hatta kul, yapmakta olduğu şeyin akıbetini bilmezken, Allah onu da bilmektedir.

Çünkü O, “Alimü’l-ğaybı ve’ş-şahade”dir; gizli ve âşikar her şeyi bilir...

Çünkü O, hepsinin yartıcısıdır;

أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ *“Yaratan hiç bilmez mi?! Kaldı ki O, lââtîf tir;⁴ her şeye nüfuz eder, her şeyden haberdardır.”⁵*

Tefsir, V/47) Şu imtihan ortamında (Mülk, 67/2) insanın her yaptığı değerlendirilmek üzere kaydedilmektedir. (Kaf, 50/17, 18; İnfitar, 82/10-14) İrade sahibi hiçbir insanın, yetişkinlik çağına girdiği andan itibaren mecbur olacağı önceden yazılmış bağlayıcı bir ameli bulunmamaktadır. Sorumluluk, her mükellefin, kendi karakterine göre (17/84), hür irade ve tercihiyle işlediği (17/84) yapıp etmelerine göredir. İnsan iradesini aşan kaderi ise, sırf imtihan ve teslimiyet içindir...

1 Bkz. Ra’d, 13/8; Tâhâ, 20/50; Rahmân, 55/1-10.

2 Bkz. A’lâ, 87/1-3.

3 “Bir şeyi açıklamış da olsanız veya gizleseniz (O’nun için bir şey değişmez); muhakkak ki Allah her şeyi bilir.” (Ahzab, 33/54) “Sözünüzü ister açıktan söyleyin ister gizli... Hiç şüphesiz O, kalplerin sahip olduğu şeyleri dahi bilir. Dikkat edin! Yaratan hiç bilmez mi?!” (Mülk, 67/14, 15)

4 Krş. Lokman, 31/16.

5Mülk, 67/14.

Levh-ı Mahfuz, diğer bir ifade ile *soyut evren*, Allah'ın bilgi ve irâdesi dâhilinde ve aynıyle somut olarak yaratılırken, bunun bir parçası olan insan da ilk insan Âdem'in yaratılmasıyla yaratılma sürecine dâhil edilmiştir... Somut evrende her şey, işleyiş bakımından Allah'ın belirleyip koyduğu kanunlara bağlı olarak hareketlerini sistemli ve düzenli bir şekilde gerçekleştirmektedirler.¹ İnsanlar ve cinler ise, mükellefiyet çağına girdikleri ândan itibâren, yükümlülük taşıyan irâdeli hareketlerinin tamamında sorumluluk ve sonuçlarına katlanmak kaydıyla serbesttirler. Din bakımından yetişkin her insan, rüşd çağına (Hanefî mezhebine göre bu çağ 18 yaşına girmekle başlar) erdiği andan itibaren, iradeli eylemlerinde ezelde çizilmiş ve yönlendirilmiş bir plânın işleyişte zorunlu bir parçası olarak değil, kendi hür irâdesi ve tercihi ile hareket etmektedir. Allah'ın yazmış olması /kaderi, akıl, irade ve tercih sahibi mükellef insanı asla bağlamamaktadır. Çünkü Ebû Hanife'nin de söylediği gibi, "Dünyada ve âhirette Allah'ın dilemesi, kaderi, kazası, bilgisi, yazgısı ve *levh-i Mahfuz*'da yazması olmaksızın hiçbir şey var olmaz. Ancak, Allah'ın yazması, o şeyi vasf etmektir, hüküm ile değildir."²

Fıkıh-ı Ekber şârihlerinden Ebu'l-Müntehâ, Ebu Hanife'nin bu sözlerini şöyle izah etmiştir: "Yani, Allah Teâlâ, her şey hakkında böyle böyle olacak, diye yazmıştır; fakat şöyle şöyle olmalıdır, olsun diye yazmamıştır. Bunun daha geniş açıklaması şudur: Varlıklar, Allah yazdığı zaman var değildi. *Levh-i Mahfuz*'da Allah Teâlâ, var olacak eşyayı vasf etmek suretiyle kazasına uygun olarak, olacak, diye yazmıştır; ancak bunu bir emir tarzında yazmamıştır. Yani "bu iş olacak", demiştir; "olmalıdır", dememiştir. Çünkü Allah, olacak bir iş için "olsun", derse, o anda eşyanın var olması gerekir. Zira yaratılanın,

1 "Rabb'imiz, her şeye yaratılışını veren sonra da yol gösterendir." (Tâhâ, 20/50)

2 Ebu Hanife, İmamı A'zam Numan b. Sabit (v. 150/767) *el-Fıkhu'l-Ekber*, (Mustafa Öz, *İmam-ı Azam'ın Beş Eseri*), M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, No: 49, İstanbul, 1992., s. 72.

Yaratan'ın yaratma ile ilgili emrinden sonraya kalmasını tasavvur etmek bile mümkün değildir.”¹

Biz bu açıklamalardan şunu anlamaktayız: Allah Tealâ mükellef her insanın kendi özgür iradesi ile nerede, ne zaman ve nasıl davranacağını ilm-i ezeli ile bilmiş ve o bilgisine göre levh-i Mahfuz'a kaydetmiştir. Hiçbir insan, tüm irâdeli hareketlerinde, kazaya dönüşünceye kadar kendisi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değildir, yani kaderini bilmemektedir. O nedenle peygamberler de dâhil herkes kaderine göre değil, kendi hür düşünce, irâde ve tercihinine göre yaşamaktadırlar. Bu demektir ki, hiçbir mükellef, düşünce ve eylemlerinde Allah'ın bilgisi ve kaderinin baskısı altında değildir. Tıpkı, yıllar öncesinden Ay'ın veya Güneş'in tutulacağını bilimsel verilere göre tespit edip açıklayan Uzay Bilim Adamlarının bu bilgilerinin, Ay'ın ve Güneş'in tutulmalarına hiçbir etkilerinin söz konusu olmadığı gibi... Peygamberlerin Levh-i Mahfuz'a vâkıf oldukları ve kaderlerini oradan okuyarak yaşadıkları da doğru değildir. Zira bu görüş mesnetsizdir; Kur'an'da ve Sünnette bunu destekleyen bir nass mevcut olmadığı gibi Cenab-ı Allah'ın adalet ilkesine de uygun değildir!

Yukarıda geçmişti, Tasavvuf Erbabının Levh-i Mahfuz anlayışına göre, “Allah'ın dilediği peygamberleri ve dostları onu

1 Yine Fıkıh-ı Ekber şârihlerinden Ebu'l-Muntehâ, Ebû Hanifenin bu sözünü şöyle açıklamıştır: “Yüce Allah, Levh-i Mahfuz'a her şeyi güzellik, çirkinlik, uzunluk, genişlik, küçüklük, büyüklük, azlık, çokluk, hafiflik, ağırlık, sıcaklık, soğukluk, yaşlılık, kuruluk, itaat, mâsiyet, irâde, kudret, kesb ve bunların dışında nitelik, hâl, ahlâk gibi vasıflarıyla yazmıştır. Bir şeyin vasıfsız, sebepsiz mücerred bir hüküm ile meydana gelmesini yazmamıştır. Meselâ Allah, Levh-i mahfuz'a, 'Zeyd mü'min, Ali de kâfir olsun' diye yazmamıştır. Eğer böyle yazacak olsaydı, Zeyd imana, Ali de küfre zorlanmış olacaktı. Çünkü Allah'ın vukuuna hükmettiği şey, mutlaka gerçekleşecektir. (Nitekim şu ayette açıkça söylendiği gibi: وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا «Allah'ın emri her hâlikârda yerine getirilmiş bir kaderdir.” (Ahzab, 33/34)) Zira Allah hükmeder ve O'nun hükmünü de hiç kimse sorgulayamaz. Fakat Yüce Allah, Levh-i mahfuz'a şöyle yazmıştır: “Zeyd, kendi ihtiyar ve kudretiyle mü'min olacak; küfrü değil, imanı murad edecektir. Ali de kendi ihtiyar ve kudretiyle kâfir olacak imanı değil, küfrü murad edecektir.” [Ebu'l-Muntehâ, *Şerhu Fıkıh-ı Ekber*, İstanbul, 1984, s. 11 (Benli, Abdullah, *Kur'an'ı Kerim'de Arş, Kürsî, Kalem-i A'lâ ve Levh-i Mahfuz*, s. 64'den naklen).]

görür ve oradakileri okuyarak kaderlerini yaşarlar...” Allah dilerse, elbette dilediği şeyi gerçekleştirir; istediği kimseye Levh-i Mahfuzu da gösterebilir... Buna hiçbir güç mani olamaz... Ancak biz, Kur’an’da, Peygamberlerin Levh-i Mahfuz’a vâkıf oldukları ve kaderlerini oradan okuyarak yaşadıklarına dair en ufak bir bilgiye rastlayamadık. “Meleklerin de Levh-i Mahfuzu gördükleri ve Âdem’in halife olarak yaratılmasına itirazlarının oradan okudukları bilgiye dayandığı” düşüncesi¹ de Kur’an’a ve sahih bir hadise dayanmamaktadır. “Cibril Hz. Peygamber’e pasajlar hâlinde Kur’an’ı inzal ederken, o da Levh’den görerek Cibril’in okuduklarını onunla yarışarcasına okuyordu”, sözü de nasslara dayalı bör görüş değildir... Bu konuda Kur’an’dan okuduğumuz ve inandığımız şey şudur: Allah bildirmediği sürece, melekler ve peygamberler de dâhil, hiçbir beşer gaybı bilemez. O’nun ilminden en ufak bir bilgiyi ihata edemez... Ayrıcalıklı olarak yaratılmış hiç kimsenin olmadığı da malumdur... Peygamberlerin Levh-i Mahfuz’u gördükleri ve oradan kaderlerini inceleyerek yaşadıkları hakkında, kendilerinden intikal etmiş bir bilgi de mevcut değildir. Aksine Peygamber Efendimizi Kur’an vasıtası ile:

“De ki “Ben size Allah’ın hazineleri elimdedir demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Ben size bir melek olduğumu da söylemiyorum. Ben, ancak bana vahiy edilenlere uyuyorum.”²

Peygamberler de diğer insanlar gibi imtihan dünyasında, kendi bilgi, bilinç ve kabiliyetleri çerçevesinde yaşamaktadırlar; “Kesinlikle Biz, elçi olarak gönderilenlere de soracağız...”³ ayetinde açıkça belirtildiği üzere, hem yükümlüdürler hem sorumlu... “La yüs’el ammâ yef’al...” olan, yani yaptıklarından sorgulanmayacak olan sadece Allah’tır...⁴ Bilinen odur ki, irâdeli eylemlerinde her

1 Bkz. Zemahşerî, *Keşşaf*, I/129; Alusî, *Ruhu’l-Meanî*, I/224.

2 En’am, 6/50.

3 A’raf, 7/6.

4 Enbiya, 21/23.

insan, kendi kaderini kendisi yaşamaktadır, onu yönlendiren şahsından başka hiç bir faktör söz konusu değildir...

Sözün özü şudur: Yüce Allah, insanların ve cinlerin dışındaki tüm varlıkları ezelde takdir ettiği plana göre yaratıp yönlendirirken, insanın kendi kudret ve irâdesi dâhilindeki eylemlerini ve o eylemlere bağlı olguları, onun kendi tercihine bağlı olarak yaratmaktadır... İrade, tercih, azim ve eylem insandan, insandaki yapma mekanizmasını, yani iradeye bağlı hareketleri gerçekleştiren organları ve sinirsel sistemleri işlevsel kılmak /yaratma da Allah'tandır... Kul ister, tercihinde kararlılığını gösterir, Allah da yaratır...

İşte elimizdeki şu Kur'an-ı Kerim, yaklaşık on beş milyar yıl olduğu tahmin edilen somut evren geçmişinden, dünya yılı¹ ve güneş takvimi ile MS. 610-632 yıllarının, fizikî, târîhî, siyasî, sosyal, kültürel... yönlerini bütün muhtevasıyla kapsayan dönemdeki Levh-i mahfuz'un, yaklaşık yirmi üç yıllık kısmında yer alan soyut kısmıdır. Bu soyut kelimeler, Cebrail vasıtası ve *"Apaçık Arap dili ile Hz. Muhammed'in kalbine pasajlar hâlinde bölüm bölüm okunarak inzal edilmiş"*,² Rasulüallah'ın tebliği ile hem yazıya hem de yaşamakta olan bireysel ve toplumsal hayata intikal ettirilmiştir. Aynı zaman dilimi içerisinde yazılı bir metin hâlinde kitaba dönüştürülmüştür.

E. NİÇİN LEVH-İ MAHFÛZ?

İzzet Derveze demiştir ki, "Her ne kadar insanlar, olaylara ve düşüncelere karşı korunmasını ve sabit kalmasını istedikleri şeyleri yazıp çizmeyi alışkanlık hâline getirmişlerse de Allah (Azze ve Celle), kendi kelâmını, ilmini, işlerini, miktarlarını ve mukadderâtını, aynı amaçla, maddî levhalara yazmaktan

1Krş. "Allah'ın takdirince, gökleri ve yeri yarattığı günden beri Allah katında ayların sayısı on ikidir; bunlardan dördü haram aylardır. Bu, (takip edilmesi gereken) dosdoğru bir yoldur!..." (Tevbe, 9/36)

2 Şuarâ, 26/193-195.

münezzehtir, O'nun böyle bir şeye (akıl ve not defterine) ihtiyacı yoktur.”¹

Evet, Allah'ın, kulların ihtiyaç duydukları şeylere ihtiyacı yoktur; zaten *Levh-i Mahfûz*'a kaydettiğini söylediği şeyleri de ihtiyacından veya zaafiyetinden dolayı kaydettiğini söylememektedir. Hadd-i zatında O, “*Sameddir...*” hiçbir şeye ve hiçbir kimseye muhtaç da değildir. Muhtaç olan kullarıdır... Fakat her şeyi, ezelde *Levh-i Mahfûz*'a yazdığını kendisi söylediğine göre, Allah'ın, kendi ilmini v.s. korumaya ihtiyacı yoktur, diyerek yazıldığı gerçeğini de inkâr etmek doğru değildir. Elbette bunun bir hikmeti vardır ve olmalıdır da... Zira O, abesle işgal etmez!²; “*Hiçbir şeyi oyun olsun diye de yaratmamıştır!*”³ Her şeyi ‘hakk’ vasfı ile ve mutlaka son derece önemli bir amaç için var etmiştir. Kur'an'da bunu ifade eden pek çok ayet bulunmaktadır.⁴

Eğer *Levh-i mahfuz*, yüce Allah'ın sonsuz ilmi; o ilmin varlık âlemine bakan yönünün sembolik bir ifadesi ise - ki bizim kanaatimiz o doğrultudadır - “Niçin *Lev-i Mahfuz*?” diye bir soruyu sormaya mahal de kalamaz. Çünkü Alîm olan Allah, kendisini tanıtırken, sonsuz ve sınırsız ilminin kâinata bakan yönünü ve kapsamını insanlık âlemine bu şekilde açmış ve tanıtmış olabilir; insana, insanın yükümlülük ve sorumluluklarını kapsayan ve kendisiyle bir biçimde ilgili olan bilgilerini arz etmiştir de denilebilir...

Ayrıca denilebilir ki, Allah'ın, kâinatta olmasını takdir ettiği şeyleri daha önce *Levh-i Mahfuz*'da yazmış olması, O'nun bütün işlerini ezeli ilmi ile yüce bir hikmet, hassas bir plân ve program /sünnetullah çerçevesinde tahakkuk ettiğini göstermek içindir. Kendi mükemmelliğinin ispatıdır... Veya O, her biri bir ya da birden fazla sıfatının tecellisi olarak yarattığı eşyayı, onların bağlı bulunduğu hakikatleri /tabii kanunları ve yaratılış seyirlerini

1 Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, I/259.

2 “Biz göğü, yeri ve ikisi arasında olan şeyleri boş yere/batıl yaratmadık!” (Sâd, 38/27)

3 “Biz göğü, yeri ve ikisi arasında olan şeyleri oyun oynayalım diye yaratmadık!” (Enbiyâ, 21/16)

4 Mesela bkz. En'âm, 6/73; Duhân, 44/39; Câsiye, 45/22

insanların algı düzeyine yaklaştırmak, onları düşündürmek ve eşyanın yaratılış sürecini çözümleme yöntemiyle ilâhî gerçeklere ulaşmalarını sağlamak içindir de denilebilir.¹ Nitekim demiştir ki O (c.c.):

“Yeryüzüne ve sizin başınıza gelecek her musîbet, yaratılmadan önce mutlaka bir kitapta yazılmıştır (...) ki, elinizden kaçırdıklarınıza üzülmeyesiniz, Allah’ın lütfettikleriyle de aşırı sevinip şırmamayasınız! Zira Allah, kendini beğenmiş, böbürlenlen hiç kimseyi sevmez!”²

Demek ki, Levh-i Mahfuz’un varlığının bir hikmeti de, hadiseler karşısında insanoğluna teselli imkânı bahşetmektir. Önceden alınan gerekli bütün tedbirlere rağmen veya nereden geldiği bilinmeden başa gelen bir musibeti, yeniden değerlendirdikten ve gereken dersi aldıktan sonra, sıkıntıya düşen insana; artık üzülmenin bir yararı olmayacağını anlatmak ve ‘kaderim buymuş... Elbette hiçbir şey hikmetsiz değildir! Üzücü, can yakıcı da olsa, inşallah bunda benim için bir hayır vardır... “Mevla görelim neyler, neylerse güzel eyler...” dedirtip uzun boylu kederlenmesini ve yaşadığı hadise üzerinde daha fazla durmasını, boş yere zaman harcamasını... önlemek olabilir. Nitekim Rasul-i Ekrem (s. a.v.) “Kadere iman eden kederden emin olur!” diyerek ayetin belirttiği hikmeti açıklamıştır.

Mesela önemli ve ciddi bir tehlike karşısında mütevekkil bir kul, şu ayete sığınarak rahatlama imkânı bulabilir:

“De ki “Allah’ın bizim için yazdığından başkası başımıza gelmeyecektir! Kaldı ki, O bizim Mevla’mızdır! O hâlde müminler sadece Allah’a güvenip dayansınlar!”³

Bu söz insana şunu söyleme rahatlığını kazandıracaktır:

Allah’ın bizim için ezelde yazdığı ne ise, başımıza ancak o

1 Krş. Hac, 22/5.

2 Hadîd, 57/22.

3 Tevbe, 9/51.

gelir; yazmadığı şey asla gelmeyecektir. Biz, gelecekle ilgili olarak yalnız bunu bilir, buna inanırız ve gelmeden geleceğin kaygısına düşmeyiz. Bugün bize düşen Allah'ın emrine uymak ve elimizden geldiğince vazifemizi tam olarak yapmaya çalışmaktır. Ondan sonrası Allah'a kalmıştır. Bizim vekilimiz ve dayanağımız O'dur. O Rahman'dır; biz O'na güvenip iman ettik. O'nun takdiri bizim hüsn-i kabulümüzdür.

Yüce Allah, olacak her şeyi Levh-i Mahfuz'a yazmakla, dünya hayatında yaratılmış ve yaratılacak olanların, ahirette yeniden yaratılacakların hepsini ezeli ilmi ile ihata ettiğini ve yüceliğini böyle bir uygulama ile bize bilgi veriyor da denilebilir...

İbrahim Hakkı hazretleri de bunun sebebini şöyle açıklamıştır: "Hak Teâlâ'nın, kullarının işlerini Levh-i Mahfuz'a yazması gök ve yer ehlinin, yaratılmışların işlerinin ezeli ilme uygun olarak vücuda geldiğini bilmeleri içindir;"¹ Hiç bir şeyin tesadüfî, amaçsız ve yüce Yaratıcıdan bağımsız olmadığını ifade etmek içindir...

Uzak bir ihtimal de olsa, her eserin, vücuda gelmeden önce mutlaka zihinde, muhayyel de olsa, bir bilgisinin olduğunu, insanların da önemli işlerini, önceden edinilmiş bilgiye, üzerinde çalışılmış hassas projelere dayalı olarak yapmalarını teşvik için yazmıştır da denilebilir. Tabi ki Allah, her şeyi daha iyi bilir!...

F. LEVH-İ MAHFÛZ'UN GERÇEKLİĞİNE YAPILAN

İTİRAZLAR

Tüm bu ayetlere rağmen, günümüzde, Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'da ve oradan indirildiği anlayışının bazı usul konularında bir takım çelişki ve tutarsızlıkları ortaya çıkaracağı gerekçesiyle Levh-i Mahfuz'un gerçekliğine itiraz edilmektedir.² Biz bu

¹ İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 32.

² Bkz. Ateş, Abdurranman., *Tefsir Geleneğinde Levh-i Mahfuz Düşüncesi*, İslamî Araştırmalar Dergisi, cilt: 16, sayı:3, yıl: 2003, s. 391-404.

itirazların, aşağıda izah edileceği üzere, Kur'an'daki gerçeğe değil, gerçekliğiyle örtüşmeyen bir takım Kur'an tasavvurlarına, hatta Kur'an dışı anlayışlara ve zanlara dayandığı kanaatindeyiz.

Meselâ Nasır Hamid Ebu Zeyd demiştir ki: "Kur'an metninin Levh-i Mahfuzda önceden yazılı bir varlık olarak algılanması, "metinle kültürel olgu arasındaki diyalektiğin göz ardı edilmesi" anlamına gelecektir.¹ Dolayısıyla bu ve benzeri düşünceler "Kur'an'ı, kendisine vücut veren olgudan ve içinde teşekkül ettiği kültürden soyutlayan bir düşüncenin kabul görmesinde pay sahibidirler. Bu düşünce Kur'an'ı, insanın karşı koyması mümkün olmayan ilahî bir güç tarafından olguya dikte ettirilen önceden mevcut bir kitap olarak kabul etmeyi zorunlu kılacaktır..."² Kur'an'ın toptan dünya semasına indirildiği/inzal düşüncesine de Nasır Hamid Ebu Zeyd'in itirazı var...³

Bizce Nasır Hamid'in bu endişeleri son derece yersizdir. Biraz da Levh-i Mahfuz gerçeğini Kur'an'da tanıtıldığı kadarıyla olsun, yakından tanımamaktan kaynaklandığı da söylenebilir. Çünkü Kur'an'ın indirilişinde ve metnin teşekkülünde nass-olgu ilişkisi inkâr edilemez bir gerçektir... Bizim bu konudaki düşüncemiz ise şudur: Tarih içerisinde gerçekleşen her şey tarihseldir. Kur'an-ı Kerim de, asıl kaynağından, belli bir çağda, belli bir bölgede, belli bir zaman diliminde ve belli bir topluma hitap ederek inzal edilen bir kitap olması hasebiyle târihe dil, ses, söz, nazım ve metin olarak somut bir biçimde yansımış bir kitaptır... Muhtevası itibariyle Kur'an, Arş'ın Arz'a cevabıdır. Arz-talep yöntemiyle inzal edilmiş; zaman ve zeminin öne çıkardığı en öncelikli ve güncel konuları açıklamak ve sorunlara neşter vurmak amacıyla indirilmiştir.⁴ Mekkî surelerle Medenî surelerin muhteva

1 Nasır Hamid Ebu Zeyd, İlahî Hitabın Tabiatı (çev. Mehmet Emin Maşalı), Ankara, 2001, s. 63.

2 Nasr Hamid, İlahî Hitabın Tabiatı, s. 93.

3 Nasr Hamid, İlahî Hitabın Tabiatı, s. 131.

4 Kur'an'ın tarihsel olması, onun evrensel olmasına da mani değildir. Kur'an-ı Kerim'in dil, lafız, nazım ve mana itibariyle İlahî olması, Levh-i Mahfuzda önceden kaydedilmiş olması, insana ve insanın temel ihtiyaçlarına hitap etmesi; hakikate ve ahlâkî faziletlere

ve hitap farklılıkları bunun apaçık şahididir... Bu yüzden denilebilir ki, vahyin zamanını, zeminini, konusunu, adedini, hitap tarzını, üslûbunu ve muhtevasını da âyetlerin indiriliş yöntemi belirlemiştir. “Nitekim onların sana getirdikleri her temsile karşılık Biz de sana, mutlaka hakikati ve en güzel açıklamayı getirmekteyiz.”¹ ayeti de bunun güzel bir örneğidir... Ancak bu gerçek, Kur’an’daki adıyla *Levh*, yaygın kabul gören adıyla *Levh-i Mahfuz* gerçeğine de mani değildir. Çünkü Kur’an’ın tarihe yansıyanı ile *Levh-i Mahfuz*daki, ayna görüntü misali, birbirinin her bakımdan aynıdır. Aralarında sadece soyut ve somut farkı bulunmaktadır. Yaratılıştaki, metni vücuda getirdiği söylenen kültür de dâhil, bakan ve görebilen göz tarafından gözlemlenebilen ya da gözlemlenemeyen her şey en ince detaylarına varıncaya kadar *Levh*’de soyut halde bulunmaktadır... Tıpkı beynimizdeki Kur’an ile kendisinden ezberlediğimiz Kur’an sahifesi gibi... Dolayısıyla Kur’an’ın *Levh-i Mahfuz*da mevcudiyeti “metinle kültürel olgu arasındaki diyalektiğin göz ardı edilmesi” anlamına gelmeyecektir. Çünkü onlar *Levh-i Mahfuz*da da birbirlerinden ayrı değiller... Dolayısıyla Levh’te de o diyalektik aynıyla mevcuttur. Yüce Allah, ilm-i ezelisi ile onu öyle bilmiş, olacak süreçleriyle birlikte ve olacak diye kayda geçmiştir... *Levh-i Mahfuz* düşüncesi, “Kur’an’ı, kendisine vücut veren olgudan ve içinde teşekkül ettiği kültürden soyutlanması” anlamına hiç gelmez. “Bu düşünce, Kur’an’ı, insanın karşı koyması mümkün olmayan ilahî bir güç tarafından olguya dikte ettirilen önceden mevcut bir kitap olarak kabul etmeyi...” de zorunlu kılamaz. “*Levh-i Mahfuz ve Kader*” alt başlığı altında bu konuda da gerekli açıklamayı yapmıştık... Orada kayıtlı olduğu söylenenler, olacak her şeyi ifade etmektedir.

Dahası var... Yüce Allah, Kur’an’da, ahiret hayatında yaşanacak olan pek çok sahneleri, hem de canlı tablolar şeklinde

yönlendirmesi, özellikle de akla, ilme ve tefekküre önemle teşvik edip, ilmî /bilimsel gerçeklere aykırı hiçbir âyet içermemesi... gibi daha pek çok özellikleriyle de evrensel bir yol göstericidir...

1 Furkan, 25/33.

bize aktarmaktadır. Mesela Saffat suresinde nakledilen şu manzara, hem Levh-i Mahfuzda kayıtlı hem de Kur'an'da. Bugünün akıbeti olarak ahrette yaşanacakların kayıtlı bulunması ne bugünü etkiler ne de geleceği... Ama henüz yaşanmamış; fakat ahiret hayatı devreye girdiği zaman mutlaka yaşanacaktır. Bunda hiçbir kuşku yoktur:

“Cennetliler birbirlerine dönmüş sohbet etmektedirler: İçlerinden biri dedi ki: “Benim bir dostum vardı. Bana: ‘Sen de mi öldükten sonra yeniden diriltilmeye inananlardansın? Öldüğümüzde, toprağa ve çürümüş kemiğe döndükten sonra biz sahiden diriltilip ceza çekecek miyiz!” derdi. Karşısındakilere: “Siz onun ne durumda olduğunu öğrenmek ister misiniz?” dedi ve o anda dostuna baktı... Onu tam da cehennemin orta yerinde görüp ona sesledi: “Tallahi, sen beni az kalsın helâk edecektin! Eğer Rabb’imin lütfu erişmeseydi ben de kesinlikle ateşe konulanlardan olacaktım! Hani, ilk ölümümüzden başka ölmeyecek ve burada azap görmeyecektik?!” dedi... Kuşkusuz, büyük kurtuluş işte bu (adamın yaşadığı kurtuluş)dur: Çalışacaklar, böyle bir hayat için durmasın çalışsınlar!”¹

Kanaatimizce bizimle ilgili Levh-i Mahfuz’dakiler ne ise bu sahnede nakledilen de oradakinin aynıdır. Ahiret hayatında konuşulacaklar ve bu şahsın konuştukları bir kurgu ve ona dayalı bir konuşma değil, Allah’ın ilm-i ezeli ile bilip bize haber verdiği gelecekle, ahiret hayatı ile ilgili bir gerçektir. Bunu yaşayacak olan da içimizdekilerden, yani şu dünya hayatında yaşayanlardan birileridir. Yüce Mevla o konuşacakların kim olduklarını da bilmektedir. İstese onların kimliklerini de teker teker açıklayabilir! Nitekim bu yazmanın bir dikte anlamı taşımadığını ve tavsifi olduğunu Ebu Hanife’den yaptığımız bir alıntı ve onun şerhleri ile yukarıda açıklamıştık.

“Mensuh ayetler(!)” meselesi de Levh-i mahfuz gerçeğine mani değildir. Bugün için Tevrat ve İncil; bilhassa onlardaki Kur'an'da bulunmayan bazı hükümler, mensuhturlar. Bu kitaplar

¹ Saffat, 37/50-61.

ve hükümleri günü gelip inzal edilmeden önce Lev-i Mahfuz'da mevcut idi, inzal edilirken ve ve inzal ediliş biçimleriyle de mevcut idi ve neshedilirken de mensuh halleriyle orada mevcuttur. Çünkü her olacak şey olmadan önce, oluş biçimiyle olurken ve olduktan sonraki haliyle İmam-ı Mübin'de kayıtlıdır. Kaldı ki, Kur'an'da mensuh ayetlerin mevcudiyeti tartışması, Kur'an'ın değil, Seleften sonra gelen bir takım ilim adamlarının; hem de "var" ile "yok" arasında tartışılan bir meseledir. Bir kısım ilim adamı Kur'an'da mensuh ayetler yoktur, derken bir kısmı da mevcut olduğu, hatta yüzlerce ayetin hükmünü yitirdiği iddiasındadırlar. Tahkik ehli ilim adamlarının yok dediği bir mesele hiçbir zaman ne Kur'an gerçeğine halel getirir ne de Levh-i mahfuz gerçeğine... Kaldı ki Kur'an haricinde tartışılan bir konu, Levh-i Mahfuz gerçeğini yok saymayı gerektirmez...

Halefin tartıştığı biçimde nesh konusu doğrudan doğruya Kur'an'ın konusu değildir, olamaz da... Zaten Sahabe ve sonraki gelen iki nesil/Selef döneminde böyle bir tartışma olmamıştır. Onlar Kur'an'da söz konusu olan neshi, ilgili ayetler ve bütünlükleri çerçevesinde doğru anlamış ve böylesi yersiz ve mesnetsiz tartışmalara hiç girmemişlerdir. Çünkü daha önceki birçok tahkik ehli ilim adamı gibi bizim de tespitimize göre, önceden indirilmiş ve hüküm içeren bir ayetin hükmünün daha sonradan indirilen bir ayetin hükmü ile kaldırılması, iptâl edilmesi, değiştirilmesi söz konusu değildir. Metni mensuh hükmü baki veya hükmü mensuh metni baki yahut metni de hükmü de mensuh olmakla nitelendirilen bir nesh olayı Kur'an'da mevcut değildir...¹ Kur'an'dan, Müteahhirun ilim adamlarından çoğunluğunun anladığı manada neshe delil gösterilen ayetler, eğer tarihsel ve metinsel bütünlükleri, sıyak ve sibakları da göz önünde bulundurularak paragraf ya da konu /pasaj bütünlükleri içerisinde okunacak olursa o ayetlerin yaygın halde tartışılan nesh'ten

1 Geniş bilgi için bkz. Duman, M. Zeki, Yakup Çiçek'in *Nasih Mensuh Biliminin Tefsire Getirdikleri ve Götürdükleri*; Bedrettin Çetiner'in *Kur'an'da Nesh Konusuna Değişik Bir Yaklaşım* konulu tebliğlerinin Müzakeresi, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları III Tartışmalı İlmî Toplantı, 14-15 Ekim 2000, İstanbul, 2002, s. 395-420.

bahsetmedikleri görülecektir.¹ Mensuh denilen ayetler de mana ve maksatları iyi anlaşılır ve tematik paragraf ve pasaj bütünlükleri göz önünde bulundurularak okundukları takdirde, o ayetlerin de mensuh olmadıkları anlaşılacaktır...² Ayrıca Kur'an'ı indiren Allah'tır; "Allah'ın izni olmadan hiç bir peygamberin, bir ayet de olsa, getirmesi mümkün değildir."³ Aynı şekilde, Allah dilemediği sürece, değil herhangi bir insan, bir peygamber'in bile bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırması da mümkün değildir. Öyleyse, Allah'tan ve Resulünden kesin bir belge, delil, şahit olmadan, bir kısım ilim adamları şu ayetin hükmü mensuttur, diyebilmektedirler! Evet, böylesine bilimsellikten ve Kur'an gerçeğinden uzak bir tartışma konusu bahane edilerek Kur'an'daki bir gerçek, nasıl inkâr edilebilir ki?

Bu bölüm için söylenecek son söz, kanaatimiz odur ki, Levh-i Mahfuz, yukarıda da etraflıca açıklandığı ve belirtildiği üzere, Allah'ın ezeli ve sonsuz ilminin – ahiret hayatının tamamı da dâhil – yaratılmışlara bakan yüzünün temsili/sembolik bir ifadesidir. Kalem, yazı v.s. Levh-i Mahfuz gerçeğini bizim idrakimize yaklaştırmak amacıyla kullanılmış sembollerdir...

En doğrusunu, elbette Allah bilir!

1 Bakara, 2/106, Nahl, 16/101, Ra'd, 13/39'un meal ve tefsiri için bkz. Duman, M. Zeki, *Beyanü'l-Hak (Kur'an'ın Nüzul Sırasına Göre Tefsiri, ilgili yerler...)*

2 Celalüddin es-Suyutî: Ben Mensuh denilen ayetlerin nasihini de mensuhunu da titiz bir biçimde inceledim. Onlardan ancak şu 21 ayetin mensuh olduğunu gördüm. Bunların dışındaki ayetler hakkında nesh sahih değildir, demiş ve bu ayetleri kaydetmiştir.(Bkz. Suyutî, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, Beyrut, 1973, II/22, 23) Şah Veliyyullah Dihlevî de Suyutî'nin mensuttur dediği 21 ayeti incelediğini, ikisi hakkında kuşku var, ama onlardan ancak şu beş ayetin mensuh olabileceği kanaatindeyim demiştir. (Bkz.ed-Dihlevî, Şah Veliyyullah Ahmed İbn Abdirrahim, *el-Fevzü'l-Kebir Fi Usulî't-Tefsir* (çev. Mehmed Sofuoğlu), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980, s. 35 vd.) Şatıbî ise, Kur'an'da mensuh ayet bulunmamaktadır, diyor ki, bizim kanaatimiz de o doğrultudadır. (Bkz. 161 No'lu dipnottaki referans)

3 Bkz. Ra'd, 13/38.

II. BÖLÜM

KELAMULLAH'IN CİBRİL'E İNTİKALİ VE Hz. PEYGAMBER'E İNZALİ

A. ALLAH'IN BEŞER İLE KONUŞMASI

/KELAMULLAH

“Kelam”, Allah’ın yüce zatı ile kaim ve baki olan “Subutî Sıfatlar”ındandır. Yüce Zatı ve tüm esma ve sıfatları gibi Allah’ın kelâm sıfatı da ezeli ebedîve sonsuzlukla muttasıftır. Allah ezelde “mütekellim”dir; varlık âlemini yaratmadan önce de zatında mütekellimdir, yarattıklarıyla da, aşağıda açıklanacağı üzere, - la teşbih vela temsil - konuşur ve konuşmuştur... Kur’an-ı Kerim Yüce Allah katından “*Hak/gerçek olarak* (aslî hüvyetiyle) *indirilmiş, o da hak olarak* (aslî hüvyetini koruyarak) *inmiş...*”¹ “Kelamullah”dır. Levh’den Sefera eliyle tertemiz ve yüksek sahifelere istinsah edilen de “hakk”tı, Cibril’e intikal eden de “hakk”tı, Hz. Peygamber’e Cibril tarafından bizzat okunarak vahyidilen de “hakk”tı, Hz. Peygamber’in tebliğ ettiği de “hakk” idi, şu anda elimizdeki Kelam-ı Kadim de “hakk”dır ve gerçek Kelamullah’dır. Çünkü onun hak/gerçek “Allah kelamı” olduğu ve “**Âlemlerin** Rabbi’nden indirildiği hem Kur’an’da² hem de hadislerde açıkça belirtilmiştir.³ Mesela Kur’an’da “kelamullah” tabiri, sırf Kur’an anlamında iki defa geçmektedir:

1 Bkz. İsra, 17/105.

2 Vakı’a, 56/80.

3 Bkz. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, (v. 256/870), *es-Sahîh*, İst., 1315 h. tarihli baskısından ofset, 1979, Tevhid, 39.

أَفَتَعْتَمِدُونَ أَنَّ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ / “Şimdi siz bunların (Yahudiler), size inanacaklarını mı umuyorsunuz! Oysa onlardan öyle bir grup var ki Allah’ın kelâmını dinler ve iyice anladıktan sonra, onu bile bile tahrif eder!...”¹

“Eğer / وَإِنْ أَخَذَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَحْزَاكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ müşriklerden biri sana sığınır, Allah’ın kelâmını dinleyinceye kadar ona istediği güven ortamını sağla! Sonra da onu güvende olacağı yere ulaştır. Çünkü bunlar, gerçekleri bilmeyen kimselerdir.”²

Bu iki ayetten de anlaşılıyor ki, hafızalarımızdaki soyut metin de dilimizde söze, kâğıt üzerinde yazıya dökülmüş somut metin de elimizdeki Kur’an metni de Allah’ın kelimasıdır. Onun söze ve yazıya dökülmüş olması “hakk” gerçeğini değiştirmemektedir... Çünkü Kelamullah, yaklaşık yirmi üç yılda Allah’ın izni ve bilgisi dâhilinde Hz. Muhammed’e Cibril vasıtasıyla inzal edilmiştir.³ Bu konuda hiçbir müminin şüphesi bulunmamaktadır.

Allah’ın Beşer İle Konuşması

Allah Tealâ, insanlık tarihi boyunca beşerle, özellikle de sayıları yüz binleri aşan peygamberler ile konuşmuştur. O’nun beşer ile konuştuğu ve konuşma şekilleri Şûrâ suresinin 52. ayetinde şöyle ifade edilmiştir:

وَمَا كَانَ لِنَشْرِ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيُّ حَكِيمٌ .
“Allah’ın bir beşer ile konuşması, ancak ya vahiy iledir ya perde gerisinden (görünmeden konuşmakla) veya bir elçi gönderip dilediği şeyleri, izni ile o elçinin vahyetmesiyledir. Muhakkak ki O yücedir, her şeyi yerli yerince yapar.”⁴

1 Bakara, 2/75.

2 Tevbe, 9/6.

3 Nisa, 4/166’ncı ayeti ve tefsiri için bkz. Zemahşerî, Ebû’l-Kâsım Carullah Muhammed b. Ömer el-Harzemî (v. 583/1143), *el-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvil fi Vücûhi’t-Te’vil*, Beyrût, tarihsiz 1/583, 584.

4 Şurâ, 42/51, 52.

Bu ayetteki açık ifadeye göre, yalnız Hz. Peygamber ile değil, Allah, diğer peygamberler, insanlar ve yaratılmışlar ile konuşmaktadır. Onun yaratılmışlar ile “konuşması”/iletişimi şu üç farklı yöntemledir: Vahiy, perde gerisinden kelâm ve Elçi gönderip izni ile onun elçinin vahyetmesi...

Yüce Allah’ın peygamberler, insanlar ve diğer yaratılmışlar için genel olan bu üç konuşma yönteminin açılımı şöyledir:

1. Vahiy

Vahiy, iki kişi arasında gerçekleşen gizli ve süratli iletişim olayıdır.

Bu tarife göre, bir vahiy olayında üç unsur vardır:

1. Vahyeden, 2. Vahyi alan 3. Vahyedilen vahyeden.

Vahyin bu genel anlamında vahyeden Yüce Allah olabileceği gibi yaratılmışlardan, iyi veya kötü, herhangi birisi de olabilir. Vahyeden Yüce Allah ise, buna “Vahy-i İlahi”, yaratılmışlar ise, buna da “Vahy-i Gayr-ı İlahi”¹ tabir edilir.

Hiç şüphesiz bu ayette söz konusu olan vahy-i ilahidir. Aşağıdaki açıklamalarımız da bununla ilgilidir.

Ayette açıkça ifade edildiği üzere, Allah’ın bir beşer ile *konuşmasının* birinci şekli “vahiy”dir. Bu çeşit vahiy, geçtiği ayetlere göre, kelimenin lügat anlamlarında kullanılmıştır. Bu da Allah Tealâ’nın yaratılmışlarla konuşmasının bir birinden farklı şekillerini içerir. Bu yöntem, Kur’an’da, bir tek değil, vahyeden, vahyi alan ve vahyin muhtevasına göre, farklı anlamlarda kullanılmıştır. O sebeple bu nevi *vahiy*, Allah’ın beşerle iletişiminin, Kur’an’da geçen çeşitlerinin hepsini kapsamaktadır. Mesela;

1 “Vahy-i Gayr-ı İlahi”, insanların birbirlerine vahyi *ima*, *işaret* ve *gizli söz söyleme*, şeytanların insanlara vahyi *vesvese*, birbirlerine yaldızlı sözlerle vahyi ise *iğva*, *ıdlal* gibi anlamlara gelmektedir. (Geniş bilgi için bkz. Duman, M. Zeki, *Vahiy Gerçeği*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1997, s. 19-44.)

1. Allah'ın tebliğ edilmek üzere peygamberlere vahyi *nübüvvet* ve *risalet*,
2. Hz. Musa'ya vahyi *kelam*,
3. Musa'nın annesi gibi peygamber vasfına sahip olmayan insanlara vahyi *ilham*,
4. Bal arısına vahyi *teshir* (amaca uygun yaratıp yönlendirme),
5. Arza vahyi *emretmek*,
6. Meleklerle vahyi *buyurmak* anlamlarına gelmektedir.¹

2. Perde Gerisinden Kelâm

Allah'ın beşer ile konuşmasının, yani vahyin ikinci şekli, konuştuğu beşere görünmediği hâlde bizzat “kelâm” ile konuşmasıdır. Bunun en tipik örneği, O'nun Hz. Musa'ya bir ateş veya yemyeşil bir ağaç üzerinden konuşmasıdır. Nitekim Hz. Musa, kayınpederi Şuayb'ın (a.s.) yanından, Medyen'den Mısır'a dönerken, uzaktan görüp ateş sandığı ve hanımına: “*Belki ondan size bir parça getiririm de ısınırsınız...*”² dediği görüntünün yanına vardığında, bir nur huzmesinin fışkırdığı yemyeşil ağaçtan olağanüstü bir kelâmı dinlemeye başladı. Yüce Allah kulu Musa'ya bazı sorular sorup cevabını aldıktan; değişik bir ifade ile söylemek gerekirse, ondaki ilk şoku/korkuyu giderip belli bir ünsiyet kurduktan sonra kendisini peygamber seçtiğini söyledi...³

1 Geniş bilgi için bkz. Duman, M. Zeki, *Vahiy Gerçeği*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1997, s. 19-44.

2 “Musa, ailesine demişti ki: “Ben bir ateş gördüm; oradan size ya bir haber getiririm veya bir köz parçası getireyim de ısınasınız...” (Neml, 27/7)

3 “Ateşin yanına gelince, vadinin sağ yanında mübarek bir mekândaki ağaçtan, “Ey Musa!” diye seslendirildi. “Ben, âlemlerin Rabb'i Allah'ım. 31. Asanı yere bırak.” denildi. Musa, onun hareket eden çevik bir yılanı dönüştüğünü görünce dönüp arkasına bakmadan kaçtı. “Musa, geri dön, korkma! Muhakkak ki sen emniyettesin.” denildi. 32. “Elini cebine sok; lekesiz bembeyaz olarak çıksın. Korktuğun zaman da ellerini koymuna tekrar sok. Bu iki mucize, Rabb'inden Firavun'a ve adamlarına gönderilen iki açık belgedir. Kuşkusuz, onlar haddi aşmış bir topluluktur.” (Kasas, 28/29.)

“وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا” / “Allah Musa ile bizzat kelâmıla konuştu...”

ayeti de bize bu gerçeği söylemektedir.¹

Bu konuşmada yeşil ağaç ve ateş, ayetteki “perde/hicap” vazifesi görmüştür. Hz. Musa’nın kulağına gelen ses ve kelimelerden oluşan söz ise, bir insanın insandan duyabileceği ses ve kendi ana dili ile sözden ibarettir. Ama bu ses ve söz ile gelen Allah’ın değil, Allah’dan gelene delalet eden kelâm; aşkın zatı ile kaim olan kelâm sıfatının beşerin idrakine ulaşan, belki de yaratılmış bir ses veya kelâm şeklinde işitilen ve algılanan bir yansıma, bir tezahürdür. Bu konuşmada Musa’nın (a.s.), Allah’ın sesini işittiği söylenemez. Çünkü Allah’ın, konuşmasında sese, söze ve lafızlara ihtiyacı yoktur. Bunlar tamamen yaratılmışların muhtaç olduğu vasıtalar. O sebeple denilebilir ki, Hz. Musa’nın işittiği ses kesinlikle Allah’a ait değil; sadece sese, söze ve lafza büründürülmüş olan kelâm Allah’a aittir. Tıpkı Kur’an’ı okuyandan dinlerken sesin ve kelimayı taşıyan harflerin, o harflerle somutlaştırılmış kelime ve cümlelerin okuyana, kelimadan müteşekkil sözün ise Allah’a ait olduğunu bildiğimiz gibi...

Şu da bilinmektedir ki, şayet Musa’nın işittiklerine, ses ve söz değildi, denilirse, bu takdirde kelâm /konuşma gerçekleşmez; Allah’ın sesi ve harfleri denilecek olursa, Musa’nın kulağına gelen ses beşerinkinin tamamen aynı olmuş olur ki, bu da muhaldir. Zira Allah Tealâ “*Leyse kemislihi şey’*” dir.² Hiçbir yönden yaratılmışlarla bir ve misil değildir...³ O halde Musa’nın kulak verip dinlediği şey nedir?

Bize göre bu hadiseden anlaşılması gereken, Yüce Allah, görünmediği halde muhatabının dikkatini toplayacağı, sözgelimi bir ağaç veya bir ateş gibi somut bir yerden ve keyfiyeti bizlerce meçhul bir tarzda peygamberin kendi ana lisanına bürünmüş

1 Nisa, 4/164.

2 Şûrâ, 42/11.

3 Bkz. Neseî, Ebu’l-Muîn Meymun b. Muhammed (438-508 H. / 1046-1115 M.), *Tabsiratü’l-Edille fî Usûli’-d-Din* (Tenkidli Neşre Hazırlayan Hüseyin Atay), Ankara, 1993, s. 396 - 398.

olarak yarattığı söz, muhtevası ise kendi ezeli kelamı ile elçisine konuşmuştur.

Konuşma esnasında peygamberde, konuşanın Allah, sözlerin ise vahiy olduğuna dair tereddütsüz ve zarurî bir bilgi hâsıl olmuştur. O sebeple peygamberler ve veliler bu bilginin Allah'tan indirilen gerçek bir vahiy olduğundan ve doğruluğundan asla şüphe etmezler. Mesela peygamberlerin haricindeki bir insana Hz. Musa'nın annesine gelen vahyi ve onun da o vahye uygun hareket etmesini bu zaruri bilgiye örnek gösterebiliriz.¹

3. Elçi Vasıtası İle Vahiy

Allah'ın elçi gönderip dilediği şeyleri, izni ile o elçinin Peygamber'e vahyetmesi yöntemidir. Kur'an-ı Kerim vasıtasıyla bildiğimiz kadarıyla bu yöntem Kur'an'a özgü Allah'ın bir konuşma çeşididir. Kur'an-ı Kerim'in tamamı, Hz. Peygamber'e bu yöntemle inzal edilmiştir. Sadece Kevser suresinin uykuda(!), arada elçi bulunmaksızın, direkt olarak vahyedildiği söylenece de sağlam bir delile dayandırılmadığı veya dayandırılmayacağı için bu görüşe itibar edilmemektedir. Çünkü vahiy olayı, vahyi alan açısından tamamen bir bilinç hadisesidir. Bilinç halinde gerçekleşir. İnsanın algı ve iradeli hareket yetilerinin tamamen alındığı uykuda² vahiy gerçekleşmez.

1Biz Musa'nın annesine, "Bebeğini emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun anda onu bir sandık içerisinde Nîl nehrine bırak, sakın korkma ve üzülme! Çünkü Biz, onu sana geri döndürecek ve elçilerimizden biri yapacağız" diye vahyettik..." (Kasas, 28/7) (...) "Senin annene şu talimatlarımızı vahyetmiştik: "Doğduğunda bebeği bir sandığa koy, nehre bırak, su onu kıyıya çıkarsın ve Bana da ona da düşman olan kişi onu oradan alsın..." demiştik. Sana, içimde bir muhabbet beslemiş ve ne yapılacaksa, gözümün önünde yapılırsın istemiştin. Kız kardeşin seni izlemekteydi..." (Tâhâ, 20/38-40)

2Zümer, 39/42 Ayetin metni ve meali şöyledir: اللَّهُ يَتَوَكَّلُ الْإِنْسَانُ حِينَ مَوْتِهِ وَالَّذِي لَمْ يَمُتْ فِي مَنَاصِبِهِا فَيُتَسَبَّحُ إِلَيْهِ قَضَىٰ عَلَيْهَا "Allah, vadesi yetenin öldüğünde, yetmeyenin de uykusu esnasında nefislerini alır; sonra da ölümüne hükmettiklerinin ruhlarını tutar, diğerlerinkiniyse belirlenen vakte kadar geri salıverir. Muhakkak ki bunda, düşünen her insan için elbette ibretler vardır!" (Geniş bilgi için bkz. M. Zeki Duman, Beyanü'l-Hak, II/202, 203)

Bakara suresinin son iki ayetinin miraçta Hz. Peygamber'e Allah tarafından "vicahen"¹ bizzat vahyedildiği meselesi ise, Kur'an'ın ve Hz. Aişe'nin doğrulamadığı;² İbn Kesir gibi tahkik

1 Allah ile yüz yüze görüşüp ondan vahiy alması; mesela Resulüllüh miraçta, Hz. Musa'ın ikazı sebebiyle beş defa Allah'a gidip gelerek farz kılınan elli vakit namazı, ancak o şekilde beş vakte düşürebilmiştir. (Bkz. Buhar

î, Salat,

İbadetler, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006, Ankara, I/220) Bakara suresinin son iki ayetinin yine vicahen alınması(!) vs. Oysa Kur'an tevatürle sabit olur; mütevatir olmayan rivayetler Kur'an hakkında geçerli değildir. Bu rivayetlerin hepsi de ahad haberlerdir ve Kur'an'ın tespitinde geçerli değildir.

2Bu hususta Necm suresinin ilk on sekiz ayeti delil gösterilmektedir. Oysa, önyargsız olarak ve metin bütünlüğüne sadık kalınarak okunduğu zaman bu ayetlerde söylenen şudur: "Düştüğü an yıldıza yemin olsun ki hemşehriniz (Muhammed) ne doğru yoldan saptı ne de aklını kaybetti /lazıttı. O, arzusuna göre de konuşmuyor. O (size okuduğu ayetler /Kur'an), kendisine inzal edilen vahiyden başka bir şey değildir. Onu ona, kuvveleri sağlam olan "Cebrail" öğretmiştir. O güçlü, yaratılışı mükemmel ve akıllıdır. O (Cebrail), aniden karşısına dikiliverdi! İşte o, ufku en üst noktasındadır! Sonra ona (Muhammed'e) yaklaştı, yanına kadar sokuldu; aralarındaki mesafe, yayın iki eğri ucu arası kadar veya ondan daha az idi. O (Cebrail) vahyettiklerini orada Allah'ın kulu(Muhammed'e)na vahyetti. Gözünün gördüğünü kalbi asla yalanlamadı. Yoksa siz, gördükleri hakkında kuşku duyup Peygamber'le tartışıyor musunuz? Andolsun ki o, Cibril'i başka bir defa inişte, "Sıdre-i Müntehâ"nın yanında gördü. Ki onun yanında "Cennetü'l-Me"va vardır. O zaman birüyordu Sıdre'yi bürüyener. Gözü ne kaydı ne de haddi aştı. Kuşkusuz o, Rabb'inin en büyük ayetlerinden bir kısmını gördü." (Necm. 53/1-18)

Bu pasajda, Resûlullah'a (s.a.v.) ayetleri öğreten, karşısına, aniden dikilen, ufku kaplayan, yanına kadar sokulan ve ona görünen; "Yaratılışı ve yetileri mükemmel, akıllı" denilen varlık, Cebrail'dir. Şu ayetler de burada Hz. Muhammed'e Kur'an'ı vahyedig öğretenin Allah değil, Cebrail olduğunu açıkça söylemektedirler: "O şerefli bir elçinin sözüdür..." (Tekvîr, 81/19-23) "Cibril'e düşman olanlara de ki: 'Senin kalbine Kur'an'ı o, Allah'ın izniyle indirmektedir,' kendiliğinden değil! (Bakara, 2/97)

Miraçta Hz. Peygamber'in Allah'ı gördüğü, dolayısıyla ondan direkt olarak vahiy aldığı konusunda (ru'yetullah) iki seçkin sahabîden, birbirine zıt, iki farklı görüş nakledilmiştir! Hz. Muhammed, Allah'ı 'gördü' diyenler de bu görüşlerden birini esas almaktadır, 'görmedi' diyenler de. Bunlardan biri, Hz. Aişe'ye, diğeryse İbn Abbas'a nispet edilen görüştür. Tirmizî'nin Sünen'inde İkrime'den nakledildiğine göre, İbn Abbas: "Muhammed Rabb'ini, kesinlikle gördü." dedi. İkrime: "Allah, 'Gözler O'nu göremez, O gözleri görür; O latîftir, her şeyden haberdardır?' (En'am, 6/103) demiyor mu?" deyince, İbn Abbas: "Yazıklar olsun sana! Bu, O'nun kendi nuruyla tecelli ettiği zaman böyledir. Gerçekten Hz. Muhammed Rabb'ini iki defa görmüştür." cevabını verdi. (Tirmizî, Tefsir, 54, no: 3279)

Buharî Hz. Aişe'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Her kim Muhammed Rabb'ini gördü derse, büyük bir lâf etmiş olur. Ama o, Cebrail'i kendi aslî suretinde, ufku kaplamış olarak görmüştür." dedi. (Buharî, Tefsir, 53/1; Müslim, İman, 287)

Mesruk demiştir ki Hz. Aişe'ye: "Ey anneciğim! Muhammed Rabb'ini gördü mü?" dedim, o bana şu cevabı verdi: "Senin söylediğin bu söz yüzünden, saçlarım diken diken oldu. Sana her kim 'Muhammed Rabb'ini gördü diye haber verirse, yalan söylemiştir. Çünkü Yüce Allah, 'Gözler O'nu görmez, O gözleri görür; O latîftir, her şeyden haberdardır.' (En'am, 6/103)

ehli müfessirin katılmadığı popilist bir iddiadır. Bize göre de o konudaki görüşler isabetli değildir...

Vahiy Elçisi olarak bilinen Cibril, Kur'an'ın haricinde, herhangi bir peygambere sonradan yazıya geçirilmiş bir vahiy götürmüş müdür? denilirse, bu soruya isabetli bir cevap veremeyiz. Zira Kur'an'da buna dair bir bilgiye rastlayamadık.

Allah'ın beşer ile konuşma çeşitlerinden bahseden: *"Allah'ın bir beşer ile konuşması ancak, ya vahiy iledir ya perde arkasından (görünmeden konuşmakla) veya bir elçi gönderip dilediği şeyleri, izni ile o elçinin vahiyetmesiyledir..."* bu ayetten ve yapılan açıklamalardan anlaşılıyor ki, bu üç yöntemden hangisiyle olursa olsun, Allah'ın beşer ile konuşması söz konusu olduğunda anahtar ve ortak

demektedir. Fakat o, Cebraîl'i kendi suretinde iki kez görmüştür..." (Buharî, Tefsir, 53/1; Müslim, İman, 287) Diğer bir rivayette Hz. Aişe: "Her kim, Muhammed Rabb'ini gördü, diye iddia ederse, Allah'a büyük bir iftira atmış olur," dedi. Ben, "Ey müminlerin annesi! Acele etme ve beni dinle! *"Andolsun ki Muhammed O'nu bir kez daha inerken görmüştür."* buyurmuyor mu?" dedim. Bunun üzerine o, şu cevabı verdi: "Bu ümmet içerisinde bunu Resûlullah'a (s.a.v.) ilk soran ben oldum ve şöyle buyurdu: 'O, ancak Cebraîl idi; bu iki kerenin dışında onu yaratıldığı surette görmedim. Onu semadan inerken bütün ihtişamiyle yer ile gök arasını kaplamış olarak gördüm. Sen Allah'ın: 'Gözler O'nu görmez, O gözleri görür; O latîfdir ve her şeyden haberdardır.' ayetini duymadın mı? (En'am, 6/103) Yine sen Allah'ın şöyle buyurduğunu işitmedin mi: *"Allah bir insanla, ancak ya vahiy ile ya perde gerisinden kelâm ile ya da elçi gönderip izni ile dilediklerini ona vahiyetmesiyle konuşur. O yücedir, Hakîm'dir."* (Şûrâ, 42/51) dedi. (Müslim, İman, 287; Tirmizî, Tefsir, 53/7, no: 3068; İbn Kesir, Tefsir, VII/419-430)

Necm suresindeki ayetlerle de lafız ve mana yönünden açıkça yakınlığı görülen Tekvir suresindeki şu ayetler de bu manayı /izahımızı doğrulamaktadırlar: *"Hayır, sanıldığı gibi değil! Sönüp gizlenen ya da akıp giden yıldızlara yemin olsun ki. Ve dahi karanlığı çöktüğünde geceye, şafak söküp aydınlık yayılmaya başladığında sabaha da yemin olsun ki bu Kur'an, kesinlikle değerli bir elçinin/Cibril'in sözüdür. O, kuvvetli elçi Arş'ın sahibi yanında itibarlıdır. Orada sözü dinlenir ve kendisine güvenilir. Hemşehriniz Muhammed deli değildir! Andolsun ki o, Cibril'i apaçık ufukta görmüştür. O, gayb hakkında itham edilecek biri olmadığı gibi, Kur'an da kovulmuş şeytanın sözü değildir. Durum bu iken siz nereye gidiyorsunuz? O, âlemler için ancak bir öğüttür; özellikle de içinizden istikametini doğrultmak isteyen kimselere... Dikkat edin! Âlemlerin Rabb'i Allah dilemediği sürece siz hiçbir şey dileyemezsiniz."* (Tekvir, 81/15-29; Geniş bilgi için bkz. Duman, M. Zeki, Beyanü'l-Hak I/97-100) Kur'an ve Hz. Aişe'nin sözlerinden net olarak anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber ne miraçta ne de başka bir zaman Allah'ı görmedi; onun iki kere gördüğü kimse Cibril'dir. Ayetler bu konuda açık ve nettir. Allah'ı gördü ve orada ondan yüz yüze vahiy aldı diyenler, söz konusu ayetlere popilist bir yaklaşımla mana veren ve maksadı aşmaktan çekinmeyen kimselerdir. Çünkü bu ayetler bunu söylemiyor...

kelime “vahiy”dir. Bu yüzden burada vahiy hakkında kısa bir bilgi verilmesinin faydadarı olmayacağı kanaatindeyiz.

Arapça’da **vahiy**; *vehâ /yehî* fiilinden türetilmiş masdardır. İki kişi arasında sözlü veya sözsüz olarak gerçekleşen gizli ve süratli iletişim olayına vahiy denir. Özellikle de Allah Teâlâ’nın beşer ile konuşma çeşitlerinden her birine verilen isimdir.

Arap Dilinde vahy, işaret, kitabet, risâlet, kelim; gizli söz söylemek, gizli ve sür’atlice bildirmek, îâm etmek... gibi anlamlara gelmektedir. Bu gizlilik ve sür’atlilik kelâm’da, rumuz ve üstü kapalı ifâdelerle olabileceği gibi, bâzen de el, kol, kaş, göz, dudak... gibi organlarla /jest ve mimiklerle yapılan işâretlerle; hatta yalın ses, ısıklık, harf, şifre ve kitabetle de olabilmektedir. Bunların dışında vahy, birinin kalbine bir şeyi ilham etmek, ilka etmek, emretmek, yazmak, göndermek, korkmak, fısıldamak, zihnine vesvese vermek... gibi manalara da gelmektedir.¹

İsim olarak da vahy, mektup, kitap, hat san’atı; kitabe/yazıt, tarihî kalıntı ve Allah Teâlâ’nın Enbiyâ ve Evliyâ’sının kalbine ilka ettiği Kelâm-ı İlâhî anlamlarına gelmektedir.

Istılahta vahiy ise, Allah Teâlâ’nın beşer ile dilediği bir maksat ve dilediği bir biçimde iletişim kurma ve konuşma çeşitlerinden her birine verilen addır. Başka bir ifade ile Allah Teâlâ’nın, emir ve yasaklarını kullarına, özel bir yolla, gizli ve sür’atli bir biçimde bildirmesi demektir. Diğer bir tarife göre de vahy, Allah’ın, bir manayı veya buyruğunu peygamberlere veya herhangi bir kuluna, sözlü veya sözsüz olarak gizli ve sür’atli bir biçimde ilka etmesi, iletmesidir.²

1 Bkz. Râğıb el-İsfehânî, el-Huseyn b. Muhammed (v. 502/1108), *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân* (Neşre hazırlayan: Muhammed Ahmed Halefallah), Kahire, 1970, ‘VHY’ mad; İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, (v. 711/1311) *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, 1968 ‘VHY’ mad.

2 Bkz. Cürânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed (v. 816/1413), *Ta'rifât*, İst. 1318 h.s. 40; Rağıb, *Müfredat*, ‘VHY’ mad., s. 515; Zerkânî, *Menahilü'l-İrfân fî Ulumi'l-Kur'an*, Kahire, tsz. I/63; Duman, M. Zeki, *Vahiy Gerçeği*, s. 19 vd.

Biz, Hz. Peygambere tebliğ etmek üzere Cibril vasıtasıyla bizzat okunarak inzal edilene vahiy /vahy-i metlûv, Peygamber'in tebliğ yükümlülüğü olmadığı halde doğrudan kalbine ilka edilenler ile diğer insanlara, sözgelimi Hz. Musa'nın annesine, Hz. Meryem'e v.b. evliyaullah'a ilka edilen vahiylerle, birbirleriyle; özellikle de Kur'an ile karıştırılabilir endişesiyle, ilham demeyi uygun bulduk.

Vahyin İmkânı

Denilmiştir ki, vahiy yoluyla konuşan iki kişi arasındaki iletişimin gerçekleşebilmesi için vahyeden ile vahyi alan arasında, mutlaka iletişimi mümkün kılacak ontolojik bir birliğin veya arada uygun bir vasitanın bulunması şarttır.¹ Oysa Allah'ın insana vahyinde, vahyin kaynağı olan Allah Azze ve Celle ile insan arasında ontolojik bir birliğin bulunmadığı gün gibi açık ve aşikârdır. Zira Yüce Allah, varlığı mutlak, "vacibü'l-vücut", kadim ve bakî, ezelî ve ebedî, zaman ve mekândan münezze, müteal/aşkın, "la teşbih velâ temsil" ve Hakk/gerçek İlâh... Vahyi alan insan ise, yaratılmış, güç ve yetenekleri sınırlı, zaman ve mekânla kuşatılmış, Azîz ve Kadîr olan Allah karşısında âciz durumdaki bir kuldur! Tüm bunlar da Allah ile insan arasında varoluşsal açıdan hiçbir birliğin olmadığını göstermektedir...

Evet... Her ne kadar yüce Allah ile hitap ettiği insan arasında ontolojik bir birlik veya hakikî bir benzerlik olmasa da Allah'dan insana vahyin gerçekleştiği ve arada bu iletişimi mümkün kılacak vasıtaların bulunduğu da bilinmektedir. Zira yukarıda geçmişti, Şûrâ suresinin elli ikinci ayetinde bu vasıtaların, *vahiy*, *kelâm* ve *elçi* olduğu açıkça söylenmiştir. İnsanlara sözlü veya yazılı olarak eriştirilen Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an vahiy olgusunun açık belgeleridirler. O hâlde ontolojik

1 Kirmanî, Şemsüddin Muhammed b. Yusuf b. Ali, (v. 786 h.), *Şerhu'l-Buhârî I*, Kahire, 1939, s. 28; Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*(çev. Süleyman Ateş), Ankara, 1975, s. 157; Duman, M. Zeki, *Vahiy Gerçeği*, s. 47-51.

açından ne kadar imkânsız görülse de Allah ile beşer arasında vahy olgusu bir gerçektir. İnkârı mümkün değildir... Denilebilir ki, beşer ile iletişimi mümkün kılan, *vahy*'in dışındaki vasitalardan biri dil ise diğeri de Cibril'dir...¹ Biz Allah'ın beşere vahyinde dil ve Cibril fenomenlerini daha yakından tanımak istiyoruz. İâ*****

Allah'ın beşer ile konuşmasının çeşitlerinden bahseden ayette vahiy, her üç konuşma türünün ortak kavramı olduğuna göre, Allah Tealâ herhangi bir peygamber veya insan ile ister arada hiçbir vasıta olmaksızın doğrudan kelâm ile konuşsun ister elçi vasıtasıyla... demek ki, Allah'ın vahyettiği kulları ile konuşmasında asıl vasıta dildir; muhatabın dili ve onun anlayabileceği nazım veya ifâde biçimidir. Bu konuşmada melekler; özelde Cibril ikinci bir vasıtaadır. Fakat meleklerin de Allah'ın vahyini peygamberlere dil aracılığıyla aktardıkları bilinmektedir...²

Muhakkak ki Allah Tealâ zatı, esma ve sıfatlarının hakikati itibariyle yaratılmışlara benzemez.³ Dolayısıyla O'nun beşer ile doğrudan konuşması/vahyi için, insanlarda olduğu şekliyle, herhangi bir dile, sese, harflere, v.s. ihtiyacı yoktur. Belki de O (c.c.), vahyetmek istediği kimseye hitap edeceği an, söylemek istediği şeyler, iradesiyle birlikte derhal muhatabın anlayacağı dilde, ses ve sözden müteşekkil ifade olarak yaratılıp sözlü veya sözsüz olarak onun kulağına veya doğrudan kalbine intikal etmiş ve ediyor olabilir. Bu yöntem kanaatimizce makul ve mümkündür. Bu konuda, bize göre, anlaşılmayacak bir husus da bulunmamaktadır.⁴ Nitekim Yüce Allah, zatı ve sıfatlarının

1 Bkz. Kirmanî, *Şerhu'l-Buharî I*, s. 28; Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*; Duman, M. Zeki, *Vahiy Gerçeği*. 47-51

2 Mesela bkz. Alak, 96-1-5; Kıyame, 75/16-19 ve İlk vahiy hakkındaki Hadis Buhari, Bed'u'l-vahyi, 1.

3 *O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O iştir ve görür.* (Şûrâ, 42/11)

4 Çünkü: *إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ* "Nitekim, bir şeyi yaratmak istediği zaman O'nun işi, ona sadece ona 'ol' demektir; o da hemen olur." (Yasin, 36/82)

hakikati itibariyle eşi, misli, benzeri ve dengi olmamasına¹ rağmen, aynı ayette “leyse kemislihi şey” dedikten sonra Âdemoğluna kendisini tanıtmak maksadıyla “*ve hüve’s-semiu’l-besir /O işitir ve görür...*”² demiş, böylece esma ve sıfatları itibariyle yüce ve aşkın niteliklerinin bir kısmını insanın idrakine yaklaştırmıştır. Her ne kadar Allah’ın sıfatlarının hiç birisi hakikatleri, imkân ve hudutları yönünden beşerinkilere benzemeseler de en nihayetinde Allah işitir, görür, bilir, konuşur... İnsan da işitir, görür, bilir, konuşur... O hâlde hakikat ve gerçek mahiyetleri itibariyle olmasa da Allah ile insan arasındaki bu ortak yönün iletişimi mümkün kıldığı söylenebilir... Fakat burada, bizim için anlaşılması biraz güç ve imkân ölçüsünce anlaşılıp izah edilmesi gereken başka bir konu var. O da Allah’ın meleklerle; özellikle de vahiy elçisi Cibril ile iletişiminin keyfiyeti ve mahiyetidir. Zira bizler insanı tanıdığımız kadar melekleri yakından tanımamaktayız. Çünkü onlar mana âleminin kutsal varlıklarıdır. Orijin itibariyle nurdan yaratılmışlardır. Bir kısım nitelikleri Kur’an’da ve Hadislerde haber verildiği şekliyle bilinse de hakikatleri bilinmemektedir. O nedenle melekler, hakikatleri itibariyle nasıl varlıklardır? Yüce Allah, Cibril ve diğerleriyle nasıl konuşmuştur? İnsanlarla konuşmasında olduğu gibi, Allah’ın onlarla konuşmasında da arada vasita var mıdır? Bu vasita nedir? Bunun dil olduğu söylenebilir mi? Bu soruları önemli bulmakla birlikte ayrı bir makalenin konusu olabileceğini düşünüyoruz. Bizim bu makalede üzerinde durmamız gereken ve duracağımız asıl konu, Allah’ın Kelamının Cibril’e nasıl intikal etmiş olabileceği hususudur.

B. KELAMULLAH İLE CİBRİL ARASINDAKİ VASITA

Meşhur Usul âlimlerimizden Zerkeşi’ye göre, bu konuda şu iki ihtimalden söz edilebilir:

1 Şûrâ, 42/11.

2 Şûrâ, 42/11.

1. “Yüce Allah, Cibril semada, kendisi de mekândan bağımsız bir durumda iken, ona kelâmını kavratmış, okunuşunu öğretti, daha sonra da Cibril bir mekâna inerek onu yeryüzüne nakletti...

2.Cibril Kur'an'ı, doğrudan *Levh-i Mahfuz*'dan ezberledi, sonra da onu Hz. Muhammed'e indirdi.¹

Aşağıda yer verileceği üzere, çağdaş müfessirlerden İzzet Derveze de Zerkeşî'nin ileri sürdüğü bu görüşlerden ikincisi doğrultusunda bir görüş belirtmiştir. Abdullah Dıraz ise, Cibril'in Kur'an nüshalarını, tıpkı tarihî bir binayı aynıyle bir başka yere taşıırken önce taşların numaralanıp sonra da verilen numaralara göre başka bir zeminde yeniden inşa edilmesi gibi, *Levh-i Mahfuz*'dan belli bir biçimde pasajlar halinde alıp Hz. Peygambere aynı sistem üzere nakletmiştir.² Yani Cibril Kur'an'ı, doğrudan *Levh-i Mahfuz*'dan almıştır.

Zerkeşî'nin kaynak belirtmeden naklettiği bu görüşü Zerkani et-Tıybi'den aktarmış ve onun “ لعل /Le'alle...” ile başlayan sözleri hakkında şunları söylemiştir: “Sen de biliyorsun ki “ لعل ” kelimesi burada susuzu kandırmaz, yol olarak bizi maksuda götürmez ve biz onu delil olarak da alamayız.” dedikten sonra farklı bir görüş olarak el-Maverdi'nin şu sözünü nakletmiştir: “el-hafaza” (adı verilen melekler) Kur'an'ı yirmi gecede peyderpey Cibril'e, o da yirmi senede peyderpey Nebi'ye (s.a.v.) indirdi.³

Zerkeşî'nin naklettiği iki görüşe göre, Cibril Kur'an'ı doğrudan doğruya Allah'tan telakki etmiş olabileceği gibi, *Levh-i mahfuz*'dan okuyup hıfzetmek suretiyle almış da olabilir. Ona göre bu görüşlerin her ikisi de mümkündür. Ama hangi yöntemle alındığı net olarak belirtilmemiştir...

1 Zerkeşî, Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'an* (tahk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Beyrut, tsz. I/229.

2 Draz, Abdullah, *Kur'an'a Giriş* (çev. Salih Akdemir), Ankara, 2000, s. 87.

3 Zerkani *Menahilü'l-İrfan*, I/40.

İzzet Derveze ve Abdullah Dıraz ise, Cibril'in Kur'an'ı doğrudan Levh-i Mahfuzdan aldığını söylemektedirler. Zerkeşi'den farklı olarak nakledilen "el-hafaza" rivayeti tamamen garip ve kapalı bir durum arz etmektedir... Beyhaki ise, إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ "أَسْمَعُنَا" fiili "أَنْزَلْنَاهُ" ayetindeki Cibril'e Allah tarafından işittirilip fehmettirildiğini söylemiştir.¹ Kanaatimizce bu son görüş de metni zorlamakta olup Allah'ın demediğini ona dedirtme çabasından başka bir şey değildir. Kaldı ki böyle bir ifade Kur'an'da hiç geçmemiştir. Gerçek şu ki, bu görüşler Kur'an'a ve sahih hadislerle değil, tamamen zanna dayalı ve tahkikten uzaktırlar. Bir noktaya kadar da haklıdırlar... Zerkani'nin de dediği gibi, bunlar gaybın haberlerindendir; bu konuda nakledilenler Ma'sum olan Nebi'den (s.a.v.) sahih bir delil olarak gelmediği sürece insanı tatmin edici olamazlar.

Fakat biz, tatmin edici bir bilgiyi rivayetlerde değil de Kur'an-ı Kerim'de aradığımız takdirde bunun, en azından ipuçlarını bulabileceğimizi; sahih hadislerle de desteklendiği takdirde önemli bir kanaate varabileceğimizi düşünüyoruz. Mesela Kur'an'da, Cibril kadar açık olmamakla birlikte, "sefera" tabir edilen, Allah ile peygamberleri arasında gidip gelmekte olan *sefaret/elçilik* görevi yapan elçi, bir anlamda "yazıcı/sefere" meleklerden bahsedilmektedir. Şöyle ki:

كَأَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ﴿١١﴾ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ ﴿١٢﴾ فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ ﴿١٣﴾ مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ ﴿١٤﴾ بَأَيْدِي سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾ كِرَامٍ ﴿١٦﴾ بَرَّةٍ "Hayır!... Şüphesiz o sana Rabbinden gelen bir tezkiredir... Ancak dileyen kimse ondan öğüt alır! O, temiz, son derece değerli ve saygın yazıcılar(melekler)ın elleriyle, kadri yüksek ve tertemiz sahilelere yazılmıştır."²

Bu meleklerin mevcudiyetini ve görevlerini, kesin olmasa da zann-ı galip ile ayetlerden çıkarmak mümkündür... Bu durumda denilebilir ki, Allah ile tüm elçileri arasındaki vasıta olarak yalnız

1 Zerkani Menahilü'l-İrfan, I/41.

2 Abese, 80/11-16. İleride bu konuya tekrar dönülecek ve gerektiğinde yer verilecektir...

Cibril'i değil, onunla birlikte *sefera* adı verilen melekleri de zikretmek gerekir.

Nitekim Hz. Peygamber'e indirilmeden önce Kur'an'ın "*Bir levh'de:*" diğer adıyla "*Kitab-ı Meknun*"da korunmakta olduğunu ve "ona temizlerden başkasının dokunamayacağını şu ayetten öğrenmekteyiz:

﴿إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ ۚ كِتَابٌ مَكْنُونٌ ۚ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ۚ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ "*Şüphesiz o, âlemlerin Rabb'inden indirilmiş son derece değerli bir Kur'an'dır, Bir kitapta muhafaza altına alınmıştır, ona, ancak temizler dokunabilir; (diğer bir ifade ile: temiz olanlardan başkası ona dokunamaz!)*"²

Kitab-ı Meknun'a, yaygın adıyla *Levh-i Mahfuz'a* dokunamayacak olanların başında, hiç şüphesiz, Kur'an'da, Allah'a isyan edip isyanında direttikten sonra insanlara düşmanlığını açıkça ilan etmiş bulunan³ ve bu gerekçe ile temiz işlerle ilgilenmediği; hayatı boyunca⁴ pis işlerin peşinde olduğu açıkça belirtilen İblis/Şeytan⁵ gelir. Ondan sonra da İblis ruhlu cinler ve insanlar (şeyatıyne'l-insi ve'l-cinni)⁶ düşünülebilir! Temiz olmayanların Kur'an'a dokunmasından maksat ise, ona şeytanca zarar vermek, "Hakk /gerçek"⁷ hüviyetini bozmak; yani onu tamamen veya kısmen yok etmek; değiştirmek yahut ilavede bulunmak suretiyle tahrif etmek şeklinde düşünülebilir...

﴿لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾ ayetine, genelde: "*Temiz olanlardan başkası ona dokunamaz!*" manası verilir. Oysa "*Ona, ancak temiz olanlar dokunurlar!*" manası, ayetin metnine ve maksadına daha uygun

1﴿هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ ۚ لَوْحٌ مَحْظُوظٌ﴾ "*Şüphesiz o, şerefli bir Kur'an'dır, korunmuş bir levhada bulunmaktadır...*" (Büruc, 85/21, 22)

2 Vakıa, 56/78.

3 Bkz. Yasin, 36/60.

4 Bkz. Bakara, 2/34; A'raf, 7/11; Hicr, 15/29-44; İsra, 17/61; Meryem, 19/44.

5 "Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları, ancak şeytan işi pis işlerdir; onlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz! Şeytan, içki ve kumar ile ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak ister; sizi Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan alıkoymaya çalışır. Artık buna son verecek misiniz? (Maide, 5/90, 91)

6 En'am, 6/112.

7 İsra, 17/105.

düşmektedir. Mamafih ayetten, mefhumu muhalifi olan diğer mana da anlaşılabilir. Fakat “*Temiz olanlardan başkası ona dokunamaz!*” şeklindeki mana, lafza pek uygun düşmemektedir. Zira bu mana, ayetin söylemek istediği asıl maksattan uzaklaştırmakta ve Kur’an’a kimlerin dokunamayacağı meselesini gündeme taşımaktadır.¹ Oysa Kur’an’ın muhafaza altında bulundurulduğu yer, hiçbir insanın erişemeyeceği derecede yücedir. Ona değil abdestsiz, abdestliler bile erişemezler. Haddizatında burada söz konusu olanlar cinler ve insanlar değil, mutahhar ve kerim meleklerdir... Ayete, “*Ona, ancak temiz olanlar dokunurlar!*” manası verilirse, Kur’an parçaları Rasûlullah’a inzal edilmeden önce, Levh-i Mahfuz’dan “*temiz, son derece değerli ve saygın yazıcılar(melekler)ın elleriyle, kadri yüksek ve tertemiz sahifelere yazıldı*” anlamı ön plana çıkar ve bunların kimliği gündeme gelmiş olur.

“لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ” “Ona, ancak temiz olanlar dokunurlar!”²

İbn Kayyım el-Cevziyye, burada esas belirleyici olanın lafzın ortaya koyduğu mana olduğunu söyler ve ayete nefis bir izah getirir. Der ki: “لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ” ayetinde geçen الْمُطَهَّرُونَ lafzı, başkası tarafından temizlenen anlamına gelmektedir.³ Dolayısıyla burada temiz kılınmış bir varlıktan söz etmek mümkündür. “Ona tertemiz olanlardan başkası dokunamaz”⁴ ayetinde, Kur’an’a abdestsiz dokunulmaması değil, Kur’an’ın iniş kaynağı, Allah katındaki o korunmuş alana meleklerden başkasının erişemeyeceği anlatılmaktadır.⁵ Temizlenmek ile temizlenilmek arasında büyük fark vardır. Abdest alan kişi bir temizlenme

1 O sebeple de tefsirlerde abdestsiz olanların Kur’an’ı eliyle dokunamayacağı, ezberden okusa da yüzünden okuyamayacağı... gibi açıklamalar yapılmaktadır.

2 Vâkıa Suresi, 56/79

3 İbn Kayyım Tefsiri, *Bedâiu't- Tefsir*, İbn Kayyım el Cevziyye, çev: Yrd. Doç. Dr. Halil Aldemir IV/203.

4 Vâkıa, 56/79

5 İbn Kayyım Tefsiri, *Bedâiu't- Tefsir*, İbn Kayyım el Cevziyye, çev: Yrd. Doç. Dr. Halil Aldemir c.IV, s.203

eylemi gerçekleştirmektedir. Oysa melekler Allah tarafından temiz olarak yaratılmış varlıklardır. Buna göre korunmuş kitap meleklerin ellerindedir ve ona onlardan başkası dokunamaz.

Buradaki lafzın hangi anlama işaret ettiğini tespit etmek için İbn Kayyım el Cevziyye başka bir ayeti örnek verir: إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ “Şüphesiz Allah daima tevbe edenleri sever, temizlenenleri de sever”¹

Bu ayette kastedilen, kulların iman ederek, günahlardan arınarak bir temizlenme yolunu seçmeleridir. Buradaki temizlenme eylemi etken fiil formunda çekimlenmiştir. Fakat “Ona tertemiz olanlardan başkası dokunamaz”² ayetinde temizlenmiş olanlardan bahsedilmektedir.

“Ona tertemiz olanlardan başkası dokunamaz”³ ayetindeki الْمُطَهَّرُونَ lafzının abdest almak manasındaki temizlenmeye değil, meleklerle işaret eden temizlenilmeye delalet ettiğini belirten İbn Kayyım el Cevziyye, Hz. Muhammet (s.a.v) ‘in şu hadisini örnek vererek lafız-mana ilişkisini ortaya koyar.

Hadiste şöyle geçmektedir: “ Allah’ım! Beni tövbe edenlerden kıl! Allah’ım beni temizlenenlerden eyle!”⁴

Bu hadiste temizlenenler manasını veren الْمُتَطَهِّرِينَ lafzıdır.⁵ Bu hadiste الْمُطَهَّرُونَ lafzı yerine الْمُتَطَهِّرِينَ lafzının kullanılmış olması manidardır. Öyle ki الْمُتَطَهَّرُ kelimesi; kendi kendine temizlenen manasına, الْمُطَهَّرُونَ ise başkası tarafından temizlenen manasına gelmektedir.⁶ Görülüyor ki, hadiste yer alan ifade bize “Ona

1 Bakara, 2/222

2 Vâkıa, 56/79

3 Vâkıa, 56/79

4 Tirmizî, Tahâre, I/77. Elbânî bu hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. Bkz. İrvâ, I, 134

5 İbn Kayyım Tefsiri, *Bedâiu’-t- Tefsir, İbn Kayyım el Cevziyye, çev: Yrd. Doç. Dr. Halil Aldemir c.IV, s.203*

6 İbn Kayyım Tefsiri, *Bedâiu’-t- Tefsir, İbn Kayyım el Cevziyye, çev: Yrd. Doç. Dr.Halil Aldemir c.IV, s.203*

tertemiz olanlardan başkası dokunamaz”¹ ayetinde murat edilenin ne olduğunu daha doğrusu ne olmadığını ortaya koymaktadır.²

Peki, *Levh-i Mahfuz*’a dokunabilecek olan bu “yaratılışı icabı temiz” olanlar kimlerdir?

Ayetin lafzından anlaşıldığına göre, bunlar, *sefera* tabir edilen hem *yazıcı* hem de *elçi* vazifesiyle tavzif edilmiş olan özel melekler olmalıdır.

Sefera’nın Ümmü’l-Kitab’a dokunmaları ise, menfi manada /şeytanca olmayıp³ ondan ancak Allah’ın dilediği kadarına ve Allah’ın izni ve iradesiyle muttali olmaları⁴ ve Allah’ın iradesi halinde ondan, bir biçimde yazılı nüsha veya nüshalar alabilmeleri, şeklinde düşünülebilir.

Bu demektir ki başta Cibril olmak üzere, yaratılışları icabı *saf*, *temiz*, *emin* ve Allah katında *değerli* olan bir kısım melekler *Levh-i Mahfuz*’a, ancak şu şekilde yaklaşabilirler:

1. Allah izin verdiği takdirde,
2. O’nun dilediği biçimde
3. O’nun iradesi ile,
4. O’nun dilediği kadarına muttali olabilir,
5. Ondan yazılı veya ezberden nüshalar elde edebilirler.

“Hayır... Şüphesiz o, sana Rabbinden gelen bir tezkiredir... Ancak dileyen kimse ondan öğüt alır! O, temiz, son derece değerli ve saygın yazıcılar(melekler)ın elleriyle, kadri yüksek ve tertemiz sahifelere yazılmıştır.”⁵

1 Vâkıa, 56/79

2 Kılıçaslan, Mustafa, İbn Kayyim el-Cevziyye ve Ona nispet Edilen “Bedai’u’l-Tefsir Adlı Eser Çerçevesinde Tefsire Dair Görüşleri” adlı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 61-63.

3 Çünkü meleklerde isyan ve ifsad özelliği yoktur. Onlar, sırf itaat amacıyla yaratılmışlardır. Asla Allah’a isyan etmezler. Emredildikleri şeyi harfiyyen yerine getirirler. (Bkz. Tahrim, 66/6)

4 Bakara, 2/255.

5 Abese, 80/11-16. İleride bu konuya tekrar dönülecek ve gerektiğince yer verilecektir...

Bu ayette sözü edilen *tezkiye*'nin Kur'an olduğu, ayetin hem metin hem de tarihî bağlamlarından¹ anlaşılmaktadır...

“*Kadri yüce ve tertemiz sahifeler*” ile “*temiz, son derece değerli ve saygın yazıcı ve elçi (melekler)*” ise;

Bu konuda kaynaklarda birbirinden farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlere geçmeden önce ayetteki, konumuzla ilgili iki anahtar kelimeye; *suhuf* ve *sefera* kelimelerine dil yönünden açıklık getirmek durumundayız. Çünkü Kur'an'ın yazıldığı bu tertemiz sahifelerin neler olduğu ve yazıcıların kimliği, bu konunun aydınlatılabilmesi için bizce önemlidir.

1. “**Suhuf**” (ve *sehaif*), *es-sahifetü* kelimesinin çoğuludur. Üzerine yazı yazılan yaygın yüz, satır, kâğıt, sahife ve sayfalar demektir.

2. “**Sefere**”, ism-i faildir; ‘SFR’ kökünde olup *küttab*’ın çoğulu *ketebe* olduğu gibi, *sifr*’in çoğulu da *sefer*’dir. ‘SFR’ açığa çıkmak, açmak, aydınlatmak, açıklamak, beyan etmek; kitap yazmak; birisi adına açıklamada bulunmak, toplumdan topluma veya insanlar arasında elçilik etmek gibi anlamlara gelmektedir. Mesela kitap anlamına gelen *sifr* (çoğ. *esfar*)² ile elçi anlamına gelen *sefir* kelimeleri bu manadadır.

1 Ayetin nüzul sebebi şudur: Vahidî'nin ve daha birçok müfessirin eserlerinde naklettiklerine göre, Resulullah (s.a.v.) Utbe b. Ebi Rebi'a, Ebu Cehil b. Hişam, Abbas b. Abdilmuttalib ve Ümeyye b. Halef gibi Kureyş'in ileri gelenlerini Allah'a çağırıyor, onların İslâm'a girmelerini umuyor ve bu yüzden onlarla özel konuşuyordu. O esnada gözleri görmeyen İbn Mektum gelip başucunda dikildi ve: “Ey Allah'ın Resulü! Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret!” diyerek hitabını ve sözünü tekrarlayıp duruyor, fakat onun meşgul olduğunu bir başkalarına yönelmiş olduğunu bilmiyordu... Konuştuğu kimselerle Allah'ın Elçisinin aralarına girmesi ve sözünü kesmesi sebebiyle Resulullah (s.a.v.)'ın yüzünde onun bu ısrarlı tutumunu hoşlanmayan bir durum belirdi... (Vahidî, , Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed en-Nisaburî (v. 468/1075) *Esbabu'n-Nüzul*, Kahire, 1968, s. 252.)

2 «*مَثَلُ الَّذِينَ خُمِلُوا الثَّورَةَ أَنَّهُمْ لَمْ يَكْفُلُوا كَمَا كُنْتَ الْجَمَارُ يَحْمِلُ أَثْقَارًا مِثْلَ الْقُومِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ*» (2) *Kendilerine Tevrat yüklenip de sonra da onu gerektiği biçimde taşımayanların durumu, sırtına kitap yüklenmiş eşeğin durumuna benzer! Allah'ın ayetlerini yalanlayan şu toplumun durumu ne kötü bir örnektir! Allah, zalimler topluluğunu asla hidayete erdirmez.*” Cuma, 62/5.)

Ayetteki “suhuf”, yazılmış sahifeler; “sefere” ise, yerine göre hem *yazıcı* hem de *elçilik* görevi yapan melekler anlamına gelmektedir.¹

3. Suhuf ve Sefera’nın Kimliği Taberî, bu ayette geçen *suhuf* ve *sefera* hakkında ileri sürülen bir takım farklı görüşleri tefsirinde naklettikten sonra, bu görüşlerden en doğrusu, bunların Allah ile elçiler arasında gidip gelen ve vahiy getiren melekler ve onların yazdıkları sahifeler olduğunu söylemiştir.²

Taberî’ye göre, yazıcı melekler ile Allah’dan aldığı vahiy peygamberlere taşıyan melekler aynı melekler olmuş oluyor.

Zemahşerî de *suhuf*’dan maksat, *Levh*’den istinsah edilen, Allah Teâla katında mükerrem, semaya yükseltilmiş veya kadri yüce olup *levh*’den meleklerin elleriyle yazılmakla şeytanların dokunmasından uzak ve temiz tutulmuş olan sahifelerdir, demiş ve benimsemediği diğer görüşleri ‘gıyl’ sözcüğüyle sıralamıştır.³

Fahrudin er-Razî⁴, Kurtubî⁵, İbn Kesir⁶ ve daha pek çok müfessir de, ayetteki farklı görüşleri ve çıkarılabilecek manaları tespitten sonra, Taberî ve Zemahşerî’nin tercih ettiği görüşü benimsemiş ve إِنَّهُ لَفَرَادٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ تَنْزِيلًا مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ / “Şüphesiz o, şerefli /kerîm bir kur’andır; bir kitapta korunmuştur; ona

1 Rağıb, *Müfredat*, ‘SFR’ mad. S. 233, 234; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, ‘SFR’ mad.IV/370, 371.

2 Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerir (v. 310/922), *Câmiu’l-Beyân an-Te’vili’l-Kur’ân*, Kahire, 1945, XXX/34, 35.

3 Zemahşerî, *Keşşaf*, IV/218, 219.

4 Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Huseyn el-Kureşî (v. 605/1208), *Mefâtihu’l-Ğayb* (Tefsiru Kebîr), Tahrân, İkinci baskı, tsz., XXXI/58,59.

5 Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (v.671/1272), *el-Cami’ li Ahkâmi’l-Kur’ani’l-Azim*, Kahire, tsz., IX/216, 217.

6 İbn Kesir, Ebû’l-Fadl İsmâil b. Kesir, el-Kureşî ed-Dımuşki 774/1372), *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azim*, Kahire, tsz., VIII/344; Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul, 1960,VIII/5577-5588.

ancak, ter temiz olanlar dokunabilir”¹ ayetiyle de bu görüşü desteklemiştir.²

İsmail Hakkı Bursavî, Nehcüvanî ve Elmalılı M. Hamdi Yazır da aynı görüşü paylaşan müfessirlerdendir.³ Ayrıca Seyyid Kutub, Mevdudî, Sabunî gibi çağdaş müfessirlerden bir kısmı da *sefere*’nin, Allah ile insanların en seçkinleri olan peygamberler arasında sefaret vazifesiyle görevli melekler, *suhuf* ise bu meleklerin Levh-i Mahfuz’dan yazıp nebilere taşıdıkları kadri yüksek, temiz ve mükerrer sahifeler olduğu kanaatinde dirler.⁴

Mesela çağdaş müfessirlerimizden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, “Burada suhuf’tan murat, mutlaka Kur’an sahifeleri olmak mütebadirdir ki, bu sahifeler وَمَا يَشْطُرُونَ وَٱلْقَلَمِ de beyan olduğu üzere kalem-i a’lânın levh-i mahfuz’a yazdığı sahifelere ve Melaikenin levhi mahfuzdan istinsah edip vahiy ile getirdikleri sahifeler...” olduğunu söylemiş, diğer muhtemel görüşlere de tefsirinde yer vermiştir...

Onun bu kanaati كَرَامَ بَرَّة ayetini açıklarken söylediği şu sözlerinde daha açıktır: “Ve denilmiştir ki Kur’an’da *ebrar* Benî Âdem’den olanlar hakkında *berera* ise Melaike hakkında varid olmuştur. Zira *ebrar* cem’i kıllettir. Benî Âdem içinde etkiya/muttakiler azdır. *Berera* ise cem’i kesrettir. Melaikede Beni Âdemden çok olduğu gibi muttakiler de çoktur ve hatta hepsi muttakidir: لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَتَعَلَّوْنَ مَا يُؤْمَرُونَ ‘Melaike Allah’ın kendilerine emrettiği şeye asla karşı gelmezler, emrolundukları şeyi de mutlaka yaparlar.’”⁵ Bunun için lisanı şerî’de “sefere-i kiramin berereh”

1 Vakı’a, 56/79.

2 Bkz. Kurtubî, *el-Cami’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, IX/216, 217; Razî, *Mefatihul-Ğayb*, XXXI/58,59; İbn Kesbri, *Tefsir*, VIII/344. Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII/5577-5588; Sabunî, Muhammed Ali *Safevî’t-Tefasir*, Beyrut, 1981, III/520.

3 Bkz. Bursavî, İsmail Hakkı, *Ruhu’l-Beyan*, X/334; Nehcüvanî, Nimetullah b. Mahmud, *el-Fevatihu’l-İlahiyye ve’l-Mefatihul-Ğaybiyye*, İstanbul, 1325 h., s. 485.

4 Bkz. Seyyid Kutub, *Fi Zılali’l-Kur’an* (trc.Salih Uçan, Vahdetin İnce), İstanbul, 1989), X/365; Mevdudî, Ebu’l-A’lâ, *Tefhimu’l-Kur’an* (trc. Muhammed Han Kayanî ve Arkadaşları), İstanbul, 1988, VII/39; Sabunî, *Safevî’t-Tefasir*, III/520

5 Tahrir, 66/6.

Melaike için olmak üzere ma'ruftur. Ve çünkü *sefir* ve *resul* manası Melaike kelimesinin de manasıdır. Şu halde bu vasıf doğrudan doğruya dal bil'ibare olarak nass, insanlardan bu vasıfları haiz olanlar hakkında da dolayısıyla işarettir.”¹

Bir kısım müfessirler ise, *suhuf* ve *sefera* hakkında daha değişik görüşler serdetmişlerdir. Mesela; Kadi el-Beydavî, suhuf'dan maksadın meleklerin Levh'den yazdıkları sahifeler olabileceği gibi, Nebilerin kendilerine vahyedilenleri yazdıkları veya yazdırdıkları sahifeler de olabilir, demiştir.² Şevkânî ise, suhuf'dan maksat bir kısım peygamberlere verilen *suhuf*'lar; sefere'den maksat ise, - Ferra'dan naklederek - Levh-i Mahfuz'dan bu sahifeleri istinsah eden ve Allah ile nebiler arasında sefer eden melekler olduğunu söylemiştir. Mücahid sefere'nin kulların amellerini yazan *kiramen kâtibin*, Katade Kur'an okuyucuları/kurra, Vehb b. Münebbih ise Hz. Peygamber ve onun ashabıdır demişlerdir.³

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ile aynı yıllarda tefsirini kaleme almış olan İzzet Derveze ise, müfessirler arasında, bu konuda yaygın olan kanaate ve görüşlere toptan karşı çıkmakta ve şöyle farklı bir görüş belirtmektedir: Rabbanî vahiy peygamberlere yazılı sahifeler şeklinde taşınmamıştır. O, doğrudan doğruya Cibril'e ilka edildi, o da kendisine ilka edilen vahyi getirip Peygamber'e okudu. “Fi suhufin mükerrermetin...” ifadesi, belki de vahyin sahifelere yazılmasını telkin içindir. Vahiy meleği Cibril'dir ve tektir. Hz. Peygamber'e vahyi o getirmiştir. *Sefir* kelimesinin *sefera* şeklinde çoğul gelmesi ta'zim için olabilir.⁴

İzzet Derveze'den önce İbnü'l-Arabî de aynı tezi savunmuştur. Hem de bir kısım müfessirleri cehaletle itham

1 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII/5578, 5581, 82.

2 Beydâvî, Nasruddin Ebû'l-Hayr Abdullah b. Ömer, (v. 685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Kahire, 1968, II/540.

3 Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (v. 1250/1834), *Fethu'l-Kadir Beyne Fenni'r-Rivaye ve'd-Diraye min İlmi't-Tefsir*, Kahire, 1987, V/383.

4 Bkz. Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, I/237.

ederek: “Müfessirler cehaletlerinden ötürü şöyle demişlerdir: Sefera yirmi gecede onu (kelamullahı) Cibril’e ilettiler. Cibril de yirmi yılda onların ilettiliklerini Muhammed aleyhisselama ilka etti. Bu batıldır; Allah ile Cibril arasında vasıta yoktur, Cibril ile Muhammed (s.a.v.) arasında da vasıta yoktur.”¹

Naklettiğimiz bu açıklamalardan anlaşılıyor ki, ayetteki “*tertemiz sahifeler*” den maksat:

1. Meleklerin Levh-i Mahfuz’a yazdıkları “suhuf”,
2. Meleklerin Levh-i Mahfuz’dan istinsah edip peygamberlere getirdikleri sahifeler,
3. Âdem, İdris, Şit ve İbrahim (a.s.) gibi peygamberlere verilmiş olan *suhuf*’lar,
4. Vahiy kâtiplerinin yazdıkları sahifeler,
5. Çeşitli ve birbirinden farklı Kur’an sahifeleri,
6. Kur’an’ın üzerine yazıldığı tüm yazı malzemeleridir.

Bu altı görüşten 3., 4., 5. ve 6. Görüşler Kur’an ve diğer peygamberlere verilen *suhuf*’lar ile ilgili olduğu için birbirinin benzeri görüşler olarak değerlendirilebilirler...

Levh-i Mahfuz, gökler ve yer yaratılmaya başlamadan; dolayısıyla meleklerden önce var olduğu için 1. görüşün nasslar tarafından desteklenmesi hiç mümkün değildir. Zira Kur’an ve Hadise göre orada yazan fail, sembolik de olsa, melekler değil kalemidir...

Kanaatimizce bu görüşler içerisinde kabule şayan olabilecek tek görüş vardır. O da ikinci görüştür. Yani “*tertemiz sahifeler*” den maksat, Meleklerin Levh-i mahfuz’dan istinsah edip peygamberlere getirdikleri sahifeler, görüşüdür. Zaten bu görüş,

1 İbnü’l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh (v. 468 /543 h.), *Ahkâmu’l-Kur’an*, Tahkik Ali Muhammed el-Buhârî, Beyrut, tsz. IV/1961, 1962.

yukarıda da geçtiği üzere, müfessirlerden büyük çoğunluk tarafından da kabul görmüştür.

Denilebilir ki, maksat, “Vahyi yazan kâtipler ve onların yazdıkları sahifeler olamaz mı?” Buna cevabımız şudur: Hz. Peygamber’in vahyi yazdırma işine ne zaman başladığını kesin olarak bilememekteyiz. Bî’setin, yani Hz. Muhammed’in peygamber olarak gönderilişinin altıncı yılında Hz. Ömer’in İslam’a girmesi hadisesinde kız kardeşinin elinde yazılı bir Kur’an sahifesinin olduğu bilinmektedir... Abese suresi, büyük bir ihtimalle bî’setin ikinci yılında nazil olmuştur. Bu erken dönemde inzal edilen ayetleri yazan vahiy kâtiplerinin olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Mekke döneminde vahyi yazan ilk şahsın Abdullah İbn Sa’d İbn Ebi Sarh olduğu bilinmektedir. Fakat bu şahsın Mekke döneminde irtidat ettiği ve Mekke’nin fethinden sonra İslam’a yeniden girdiği söylenmektedir... Böyle bir durumda *sefere*’den maksat vahyi yazan kâtipler, *mükerrem suhuḥ*’dan maksat da onların yazdıkları temiz sayfalar olduğunu söylemek, muhtemel olmakla birlikte, surenin indirildiği zaman ve zemin /şartlar itibarıyla pek mümkün gözükmemektedir.

Kaynaklara baktığımızda, *sefera* hakkında şu görüşlerin ileri sürüldüğünü görmekteyiz:

1. Levh-i Mahfuzdan pasajlar halinde Kur’an nüshalarını istinsah eden yazıcı melekler,
2. Allah ile Rasulleri arasında sefaret görevi yapan, peygamberlere vahyi getiren elçi melekler,
3. Levh-i Mahfuzdan Kur’an pasajlarını istinsah edip elçilere getiren melekler,
4. Vahyi Hz. Peygambere getiren Cibril,
5. Hz. Peygamber’in dikte ettirdiği vahyi yazan kâtipler,
6. Kur’an’ın hafızları ve okuyucuları, yani Kurrâ,
7. Kiramen kâtibin ve

8. Hz. Peygamber ve onun arkadaşlarıdır.

Buna göre *sefera* kelimesi iki anlamda kullanılmış oluyor: Birinci maddeye göre Levh-i Mahfuzdan Kur'an nüshalarını yazan melekler başka, onların yazdıklarını peygamberlere getiren melekler başkadırlar. Birinciler *yazıcı*, ikinciler ise *elçi* meleklerdir. Üçüncü maddede bu ayrılık ortadan kaldırılmış, aynı melekler hem Kur'an nüshalarını Levh-i Mahfuzdan istinsah ediyor hem de yazdıkları nüshaları peygamberlere getiriyorlar. Bu durumda *yazıcı* ve *elçi* vasfı aynı meleklerde toplanmış oluyor. Dördüncü maddede yazıcı melek görüşü tamamen terk edilmiş ve Allah'tan aldığı vahyi Hz. Peygambere getiren Cibril'den söz edilmektedir. Beşinci maddede Hz. Peygamber için vahyi yazan kâtipler söz konusudurlar. Bu manada kelimedeki elçi anlamı terk edilmiş oluyor. Son üç görüşte ise, Kur'an'ı okuyan, onu hafızasında cem eden müminler, kulların işlerini yazan "Kiramen Katibîn" adındaki melekler, Hz. Peygamber ve onun arkadaşları olduğu söylenmiştir. Kanaatimizce bu son üç görüşün ayetle hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Zira görüş sahiplerinin bu kanaatlerini Kur'an vasıtasıyla temellendirmeleri(!) mümkün gözükmemektedir...

Bizce bu görüşlerden sadece birisi kabule şayan sayılabilir. O da, müfessirlerin ekserisinin kabul ettiği, Kur'an nüshalarını Levh-i Mahfuzdan istinsah edip elçilere getiren melekler, görüşüdür. İbn Arabî ve İzzet Derveze bu görüşe karşı çıkıyorlar, ama niçin? Bu belli değil... Ayrıca belli bir dayanakları ve makul bir izahları da bulunmamaktadır. Görünen o ki, her iki müfessir de zanni /ındî bir görüş belirtmektedirler. Oysa zann üzere fikir belirtilmez. Zira zann, gerçeği ifade etmez.¹

Anlaşıyor ki, burada görüşlerini naklettiğimiz müfessirlerimizin büyük çoğunluğuna göre, ayetteki "*suhufun mükerreme*"den maksat Levh-i Mahfuz'dan istinsah edilen Kur'an nüshaları, *sefere*'den maksat ise, hem yazıcı hem de elçilik vasfına birlikte sahip olan *yazıcı* ve *elçi* meleklerdir.

¹ Bkz. Necm, 53/28.

Yine anlaşıyor ki, bu kanaat sahiplerine göre Allah ile peygamberleri arasındaki elçi, sadece Cibril değil, *sefera* adı verilen melekler de Allah'ın izni ve iradesi dâhilinde doğrudan Levh-i Mahfuz'dan istinsah edip yazdıkları sahifeleri peygamberlere nakletmektedirler. Bizim de görüşümüz bu doğrultudadır. Kur'an da Hz. Muhammed'e indirilmeden belki de Cibril'e intikal etmeden önce *sefere*'nin elleriyle *Levh*'den, son derece kıymetli ve temiz sahifelere istinsah yoluyla yazılmıştır...

Bu durumda şu konunun da açıklığa kavuşturulması gerekmektedir:

Cibril, acaba vahiy konusunda tek ve müstakil bir elçi midir, yoksa "*Seferatin kiramın berereh*"den biri midir? Şayet Cibril, "*Seferetin kiramın berereh*"kapsamına dâhil ise, o zaman da o, Kur'an'ı direkt olarak Levh-i Mahfuz'dan bölüm bölüm istinsah edip Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed'e getirmiştir, denilebilir. Fakat Cibril'in, bu yazar ve elçi meleklerden birisi olduğu söylenemez. Çünkü Cibril'in *sefera* adı verilen meleklerden olduğuna dair ne Kur'an'da ne Hadis'te ne de tefsirlerde herhangi bir görüşe değil, en ufak bir işarete dahi rastlamış değiliz... Kaldı ki Kur'an'da Cibril'den bahseden tüm ayetler onun müstakil bir vahiy elçisi olduğunu söylemektedirler.¹ Zaten "*O (Kur'an), temiz, son derece değerli ve saygın yazar (melekler)in elleriyle, kadri yüksek ve tertemiz sahifelere yazılmıştır.*"² ayeti de böyle bir anlayışa imkân tanımamaktadır. Zira bu ayetlerde, Kur'an pasajlarını Levh-i Mahfuz'dan istinsah eden bir melekten değil birden fazla melekten söz edilmektedir. Tezkireyi/Kur'an'ı, *sefera* adı verilen meleklerin yazdığı açıkça söylenmektedir.

Bu durumda, Zerkeşî'nin naklettiği ikinci görüşünde, İzzet Derveze'nin de benimsediği görüşte söyledikleri gibi, Cibril Kur'an'ı Levh-i Mahfuz'dan direkt olarak almıştır, sözü isabetli bir görüş olamaz. Zira Kur'an'ın Levh'ten istinsah yoluyla alındığı

1 Bakara, 2/87, 97; Nahl, 16/102.; Meryem, 19/17; Şûrâ, 42/193; Necm, 53/5, 6; Tahrim, 66/4; Tekvîr, 81/19, 20.

2 Abese, 80/11-16.

ayetlerde açıktır. O da “seferetin kiramın berereh” eliyle yapılmıştır. Cibril’in Kur’an pasajlarını Levh’ten nasıl aldığı ise bizim için meçhuldür. Kur’an’da bu bilinmezliği giderecek bir ipucuna da rastlayamadık. O halde denilebilir ki Cibril, Rasûlullah’a (s.a.v.) vahyettiklerini, ancak Levh’ten istinsah eden yazıcı meleklerden yazılı metin olarak almış olabilir. Yani Allah’ın izni ve iradesiyle yaklaşık olarak yirmi üç yıl boyunca *yazıcı /elçi* meleklerin tertemiz sayfeler üzerine bölümler hâlinde yazdıklarını, yine Allah’ın izni ve dilemesi ile Cibril, eş zamanlı olarak Hz. Peygambere getirip inzal etmiş olabilir. Tabiidir ki bu sayfeler ve üzerindeki metin, henüz beşerin hiss /algı alanı dışında ve soyut haldedir; Resulaullah’ın tilavet ettikleri ve vahiy kâtiplerinin yazdıkları gibi somut değildir...

Son tahlilde deriz ki, Cibril Kur’an’ı doğrudan doğruya Levh-i Mahfuz’dan “ezberleyerek” değil, İbnü’l-Arabî ve Zerkeşî’nin ifade ettikleri şekilde direkt olarak Allah’dan da değil; çünkü Kur’an’da bu görüşleri doğrulayacak hiçbir delil bulunmamaktadır. Kur’an’ı, Cibril ancak aracı vasıtasıyla Levh’ten almış olabilir; yani sefera adı verilen meleklerin bizzat elleriyle yazdıkları nüshaları almış, Hz. Peygamber’e sayfeler üzerinden okuyarak inzal etmiştir, denilebilir. Cibril’in Kelamullah’ı Rasûlullah’a hafızadan nakletmesinden yazılı bir metin üzerinden okuyarak nakletmiş olması olayın ciddiyetine ve “Hakk” vurgusuna daha uygun düştüğü kanaatindeyiz. Nitekim Kıyame suresinin 16-19 ayetlerinin de buna işaret ettiği söylenebilir.

Şunu da belirtmeliyiz ki, Tevrat bizzat Allah tarafından Hz. Musa’ya dikte ettirilip “elvah”/tabletler üzerine yazdırılmıştır.¹ İncil, yazılı bir metin olarak değil, her peygambere bahşedilen ilim ve hikmetle birlikte Hz. İsa’nın hafızasına /kalbine yüklenmiştir.²

1 Bkz. Nisa, 4/66; Maide, 5/32, 45; A’raf, 7/145. Bu ayetlerde “Ketebna”, yani “Biz yazdık...” ve “, “Biz elvah’a yazdık...” denilse de, yazdıran Allah, yazan ise Hz. Musa’dır. Zebur için de “Ve lekad ketebna fizebur...” (Enbiya, 21/105) şeklinde aynı ifade kullanılmıştır.

2 Bkz. Maide, 5/46; Hadid, 57/27.

Kur'an ise, tamamı Hz. Peygamber'in kalbine, Cibril tarafından yaklaşık yirmi üç yılda pasajlar hâlinde ve bölüm bölüm okunarak inzal edilmiş /vahy-i metluvv, vahiy hâli geçtikten sonra da inzal edilen pasajlar Peygamber tarafından günü gününe hem tebliğ edilmiş hem müminler tarafından ezberlenmiş hem de - başlangıcı belli olmamakla birlikte - vahiy kâtiplerine yazdırılmış; daha sonra da kitap hâline getirilmiştir.

Âdem, İdris, Şit ve İbrahim (as.)'e verilen *suhuf*'ların nasıl verildiği hakkında Kur'an'a dayalı bir bilgiye sahip değiliz. Zebur'un, Davud'a nasıl verildiği hakkında da Kur'an'da kesin bir bilgiye rastlayamadık... Kesin olarak bilemediğimiz bir husus daha var; o da şudur: *"Allah'a ibadet edin ve tağuta kulluk etmeyin... diye her kavme bir peygamber..."*¹ gönderildiğine ve *"Elçi gönderilmeyen hiçbir topluma azap edilmeyeceğine"*² göre, demek ki, Kur'an'da adı geçmeyen daha yüz binlerce, peygamber bulunmaktadır. Onlara da, müfessirlerin çoğunun söylediği gibi, *sefera* adı verilen yazıcı ve elçi melekler vasıtasıyla vahiy³, belki de suhuf indirilmiş olabilir. Yüce Allah onlarla da vasıtalı veya vasıtasız olarak konuşmuştur... Fakat onlara yazılı veya sonradan yazıya geçirilmiş sözlü bir metnin verilip verilmediğini bilemiyoruz.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kelamullah, Cibril'e pasajlar halinde intikal etmeden önce ve keyfiyeti bizlerce bilinmeyen bir biçimde; belki de Hz. Musa'ya dikte ettirildiği gibi *"temiz, son derece değerli ve saygın yazıcı (melekler)in elleriyle, kadri yüksek ve tertemiz sahifeler üzerine yazılı..."*yordu. Allah'ın izni ve iradesi dâhilinde⁴ indirilmeğe başladığı ilk günden itibaren, yaklaşık yirmi üç yıl boyunca yazıcı meleklerin Levh-i mahfuz'dan pasajlar halinde yazıp istinsah ettikleri bu nüshalar, eş zamanlı olarak,

1 Nahl, 16/36.

2 İsra, 17/15.

3 Çâfir, 40/78.

4 Bkz. Şûrâ, 42/51.

Kur'an'da "Ruh", "Ruhumuz",¹ "Ruhu'l-Kudüs",² "er-Ruhu'l-Emin",³ "Şedidü'l-Kuvâ zû mirreh",⁴ "Resulünkerim", "Arş'ın sahibinin yanında şerefli, yüce, emin, itaat edilen..."⁵ vasıflarıyla tanıtılan Cibril⁶ tarafından alınıyor ve aşağıda izah edileceği üzere Hz. Peygamber'e vahiy hâlinde okunarak inzal ediliyordu. İlk inzal edilen pasaj'ın, Alak suresinin ilk beş ayeti olduğu, farklı görüşler olsa da,⁷ tahkik ehline müsellemidir...⁸

Şimdi de Kur'an'ın Hz. Peygamber'e Cibril vasıtasıyla indiriliş keyfiyetini ve indirilen ayetlerin mahiyetini yine Kur'an vasıtasıyla açıklamaya çalışacağız.

C. KELAMULLAH'IN ALLAH'IN ELÇİSİNE İNZALİ

Kur'an'ın Rasûlüllah'a (s.a.v.) vahyi Cibril vasıtasıyladır. Cibril Kelamullah'ın tamamını Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed'e yaklaşık yirmi üç yılda pasajlar halinde bölüm bölüm inzal etmiştir.

Kur'an'da, Kelamullah'ın Rasûlüllah'a (s.a.v.) vahyi hakkında çoğunlukla *îyhâ*, *ilkâ*, *inzal* ve *tenzil* kelimeleri ve bunların türevleri kullanılmaktadır. Her ne kadar *kassa* ve *telâ* fiillerinin "nekussu" ve "netlu" şeklinde cemi mütekellim kipleri de kullanılmış olsa da bunlar direkt olarak vahy anlamında değil vahyin anlatım biçimini ifade ettikleri kanaatindeyiz. *Îyhâ* ve *ilkâ* kelimeleri ise farklı köklerden olmalarına rağmen, Kur'an'ın indirilmesi bağlamında hep *İnzal* ve *tenzil* manasında kullanılmışlardır.

1 Meryem, 19/17.

2 Bakara, 2/87; Nahl, 16/102.

3 Şurâ, 42/193.

4 Necm, 53/5, 6.

5 Tekvîr, 81/19, 20.

6 Bakara, 2/97; Tahrim, 66/4.

7Bkz. Mustafa Öztürk, Kur'an Tarihine Giriş "Evvelü ma Nezele" (İlk Nazil Olan Kur'an Vahyi) Meselesi, EskiYeni Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi, 26 Bahar 2013, s. 65-119.

8 Bkz. Buhari, Bed'ü'l-Vahy, 1, I/2, 3; Müslim, İman, 252, I/139, 142.

İnzal ve *tenzil* terimleri, Arapçada “nüzûl” kökündendirler. *Nüzûl*, yukarıdan aşağıya inmek manasındadır. Bunun zıddı, yukarı çıkmak, yükselmek anlamına gelen *uruç* ve *suûd*’dur. *İnzal* ise bir şeyi yukarıdan aşağıya indirmek demektir. *Tenzil* de aynı manadadır ve Kur’an’da birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadırlar. Fakat *tenzil*’de, kipi/sıygası itibariyle çokluk/kesret ve derecelenmeye delalet eden bir mana da bulunmaktadır. *Tenezzül*de *tenzil* gibidir... Kur’an-ı Kerim’in Levh-i Mahfuz’dan itibaren Hz. Peygamber’e indirilmesinde büyük çoğunlukla *inzal* kelimesi kullanılmıştır. Bizim de “Kur’an’ın indirilmesi veya nüzülü” dediğimizde kastımız hep bu terim olacaktır.

İnzal ve *tenzil*, aşağıda izah edileceği üzere, vahiy süreci içerisinde Kur’an’ın Cibril vasıtasıyla Hz. Muhammed’in kalbine /hafızasına bölüm bölüm okunarak vahyedilmesi anlamındadır.

Vahiy, iki kişi arasında gerçekleşen süratli ve gizli iletişim olayıdır, şeklinde tarif etmiştik. Burada vahyeden Cibril, Allah adına vahyetmektedir ve aktif durumdadır. Vahiy alan ise Hz. Peygamberdir. O da vahiy esnasında, sadece kendisine okunanları takip etmekte ve dinlemektedir. Alıcı olarak tamamen pasif durumdadır denilemez. Hatta Allah tarafından uyarılıncaya kadar¹ Cibril ile birlikte okuma çabası içerisinde bulunduğunu da bilmekteyiz.

1. Vahyin Sahibi

Kur’an’ın Hz. Peygamber’e inzalinde Allah Teâla bazen *uhiye* ve *unzile* şeklinde meçhul kip kullanmış, bazen üçüncü çoğul şahıs kipini kullanarak vakıayı doğrudan kendisine nispet etmiş ve *evheynâ*, *enzelnâ* ve *nezzelnâ* demiş, bazen de üçüncü tekil şahıs kipini kullanarak *evhâ*, *nezele* ve *veenzele* demiştir. Bunların hepsinde asıl fail muhakkak ki Allah’tır. Mesela;

¹ Bkz. Kıyame, 75/16-19; Taha, 20/114.

...وَأَوْحِي إِلَيْهِذَا الْقُرْآنَ لِأُنْذِرْكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ... / “Şu Kur’an bana, sizi ve kendisine ulaşan kimseleri uyarmam için vahyolunmuştur.”¹

...وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ... / “Muttakiler, sana indirilene de senden önce indirilenlere de iman eden kimselerdir...”²

...وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا... / “Böylece biz sana emrimizden bir ruh vahyettik...”³

Veya

...إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ / “Muhakkak ki biz onu Kadir gecesinde indirdik...”⁴ ayetlerinde olduğu gibi...

Vahiy doğrudan doğruya Cibril’e nispet edildiğinde dahi fail, yine Allah’tır, Cibril değil; o sadece bir elçidir /vasıtaadır. Şu ayetlerde olduğu gibi:

...قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لَجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ / “Cibril’e düşman olan kimselere söyle: Cibril, Kur’an’ı senin kalbine Allah’ın izni ile indirmektedir...”⁵

Veya

...وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ / “Kuşkusuz Kur’an, âlemlerin Rabb’inin indirmesidir. Uyarıcılardan olman için onu senin kalbine Ruhu’l-Emîn apaçık bir Arap lisanı ile indirmiştir.”⁶

2. Cibril’in Görevi

Ayetlerin lafzına göre, Kur’an’ı Hz. Peygambere vahyeden ister Allah olsun ister Cibril, her iki durumda da asıl fail, Allah’tır. Çünkü elçiler memurdurlar. Onların, kendileriyle gönderilenleri

1 En’am, 6/19.

2 Bakara, 2/3.

3 Şûrâ, 42/52.

4 Kadr, 97/1.

5 Bakara, 2/97. Yani Cibril’in, kendi arzusuna göre ve istediği kimseye vahiy indirme yetkisi ve imkânı yoktur; o istese bile böyle davranamaz. Çünkü Cibril de dâhil, melekler Allah’ın emrettiği şeyin aksini yapmaya müsâit yaratılmamışlardır. O nedenle Allah’ın emrine karşı gelmez ve gelemezler.

6 Şuara, 26/192-195.

gönderenin adına okudukları bilinmektedir... Kur'an'ın inzalinde de Cibril, yalnız bir elçidir ve her elçi gibi o da bir vasıtaadır; kendi adına değil Allah adına elçilik yapmaktadır; taşıdığı üzerinde hiçbir tasarruf yetkisi bulunmamaktadır.

Allah hem meleklerden resûl /elçi seçip göndermiştir hem de insanlardan. Kur'an'da bu husus şöyle ifade edilmiştir:

اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ / “Allah meleklerden de elçiler seçer insanlardan da. Allah işitir ve görür.”¹

Cibril, Allah katında “yaratılışı tam, mükemmel ve son derece değerli bir elçi olarak tavsif edilir:

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ / “Bu Kur'an, kesinlikle değerli bir elçinin/Cibril'in sözüdür. O, kuvvetli elçi Arş'ın sahibi yanında itibarlıdır. Orada sözü dinlenir ve kendisine güvenilir.”²

İslâm ilim adamlarının büyük çoğunluğu, Kur'an'ın Cibril vasıtasıyla Hz. Muhammed'e, yaklaşık yirmi üç yılda, bölüm bölüm indirildiği hususunda müttefiktirler. Kur'an ve sünnet açısından doğru olan da budur... Bu kanaatteki müfessirlere göre Kur'an, MS. 610 yılının “Ramazan ayında” ve “mübarek bir gece” olan “Kadir Gecesi”nde Hz. Peygamber'e indirilmeye başlanmış ve Alak sûresinin ilk beş ayeti, “bin aydan daha hayırlı...” olan o mübarek gecede inzal edilmiştir.³ Daha sonra da vahiy süreci boyunca Kur'an'ın tamamının pasajlar halinde Nebî'ye (s.a.v.) inzali devam etmiştir. MS. 632 yılında Hz. Peygamber'in vefat edip Refik-i A'lâ'ya yükselmesine kısa bir süre; bir rivayete göre dokuz gün, kala Kur'an'ın inzali tamamlanmıştır.

1 Hac, 22/75.

2 Tekvir, 81/19-21.

3 İbn Atiyye, *Muharrerü'l-Veciz*, (el-Mektebetü's-Şamile)'den...; Bağavî, Ebû Muhammed el-Huseyn, b. Mes'ud (ö. 516), *Mealimu't-Tenzil*, Hindistan, 1269, (el-Mektebetü's-Şamile)'den.; Zemahşerî. Keşşaf, IV/273'de Şa'bi'nin, Kadir gecesinde inzal edilmeye başladığını nakletmiştir. İbn Hacer de Buharî'nin Şerhin'de bu kanaatini açıklamıştır. (Bkz. Suyutî, İtkan, I/40)

Kadir gecesinde dünya semasına toplu halde indirildiğini iddia etmektedir. Bu anlayışa göre, Bakara suresinin 185. Ayetine rağmen, Ramazan ayının bu en mübarek gecesinde Hz. Muhammed'e hiç bir şey indirilmemiştir!¹

Eğer Duhan suresindeki “Biz onu mübarek bir gecede indirdik...”ten maksat Kadir Gecesi ise, bu konuda hiçbir ihtilafa mahal kalmamaktadır. Yok, maksat Şaban ayının on beşinci gecesine rastlayan Berat gecesi ise, o takdirde Kur'an'ın bir Berat gecesinde bir de Kadir gecesinde olmak üzere iki defa indirilmiş olduğu söylenmiş olmaktadır.

Hiç şüphe yok ki bu iddianın, elbette ya ilgili ayetlerle telifi veya başka ayetlerle desteklenmesi gerekmektedir...

Kur'an'ın Kadir Gecesinde indirildiği görüşünde olan müfessirler de birbirinden farklı iki görüş ileri sürmüşlerdir. Bir görüşe göre, Kur'an, önce Kadir Gecesinde Levh-i Mahfuz'un bulunduğu yedinci semadan alınıp dünya semasına, “el-beytü'l-izze” adı verilen yere² toplu halde indirildi. Sonra da Cibril, buradan “seferetin kiramın bererah” şeklinde nitelendirilen yazıcı ve elçi meleklerin elleriyle yirmi gecede yazdıkları nüshaları yirmi veya yirmi üç yılda Peyder Pey Hz. Peygamber'e inzal etti.³

Başka bir görüşe göre ise, Kur'an Ramazan ayında ve mübarek bir gece olan Kadir Gecesinde Hz. Peygamber'in kalbine toplu halde indirildi. Sonra da Cibril Kur'an'ı oradan bölüm bölüm /ceste ceste aldı ve Hz. Muhammed'e okuyarak inzal etti. Bazılarına göre ise Kur'an o mübarek gecede Peygamber'in kalbine inzal edilmeye başladı...⁴

Doğrudan doğruya ayetlerden değil, kimi sıhhati tespit edilmemiş rivayetlerden kimi ortaya atılan tezlerden kimisi de

1 Reşîd Rıza, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim* (Tefsiru'l-Menâr), II/161.

2 Bkz. Zerkeşî, *Burhân*, I/322; Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (v. 911/1505), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrût, 1973., I/130.

3 Suyûtî, *İtkân*, I/40.

4 Bkz. Zerkeşî, *Burhân*, I/322; Suyûtî, *İtkân*, I/40; Zerkanî, *Menahilü'l-İrfân*, I/42.

ayetlerin yorumu olarak belirtilen görüşlerden kaynaklanan bu ihtilaflar asırlardır süregelmektedir. Biz bunlardan tespit edebildiklerimizi, burada özet halinde sıralayıp değerlendireceğiz. Ancak, önce, Kur'an'ın inzali ile ilgili ayetlere ve onlarda ihtilafa konu olan metinlere bir göz atmakta fayda görmekteyiz.

3. Kur'an'ın İnzali İle İlgili Ayetler Ve İhtilaf Noktaları

Kur'an'da Kelamullah'ın inzal edildiği zamanı belirten üç ayet mevcuttur. Tüm tartışmalar da bu üç ayet ve bunlarla ilgili rivayetler ve yorumları çerçevesinde cereyan etmektedirler. O sebeple bu ayetleri yakından tanımak durumundayız. İşte ayetler:

“*Ramazan ayı, insanlara doğru yolu gösteren ve doğruyu eğriden, hakkı batıldan ayırt edip açıklayan Kur'an'ın indirildiği aydır...*”

“*Ha mîm... Kitab-ı Mübîne yemin olsun ki Biz onu mübarek bir gecede indirdik...*”¹

“*Şüphesiz Biz onu, kadir gecesinde indirdik...*”²

Bu üç ayete göre Kur'an, “*Ramazan ayında...*”, “*Mübarek bir gecede...*”, “*Bin aydan daha hayırlı olan Kadir Gecesinde*” indirilmiştir. Bu konuda hiçbir ihtilaf söz konusu değildir; müfessirler de bu hususta ittifak halindedirler.

Kur'an'ın indirildiği günün Pazartesi günü olduğu da, Müslim'in Hz. Peygamber'den naklettiği şu hadis ile sabittir: “Peygamber Efendimize pazartesi günü oruç tutmanın gerekçesi veya sevabı soruldu. O da cevabında şöyle dedi: Ben o gün doğdum ve bana Kur'an o gün indirildi...”³ Demek ki Kur'an

1 Duhân, 44/1-3.

2 Kadr, 97/1.

3 Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Huşeyrî en-Nisâburî (v. 261/874), *es-Sahih*, Tahkik: Muhammed Fuad Abdulbâkî, Kahire, 1955, Savm, 1162. Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş'as es- Siciştânî, el-Ezdî, (v. 275/888), *es-Sünen*, (Tahkik: İzzet Ubeyd ed'-De'as), Şam, 1969,, Savm, 53. Hz. Aişe'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber Pazartesi günü vefat etmiştir. (Buharî, Cenaiz, 94)

Ramazan ayı içerisindeki bir pazartesi gününe rastlayan kadir gecesinde indirilmiştir. Fakat bunun Ramazan'ın kaçınıcı pazartesi olduğu – ne hikmetse! – bilinmemektedir! İnzal tarihi ayetlerde de açıklanmamıştır.

a. Kur'an'ın İnzal Edildiği Zaman

Farklı rivayetler olmakla birlikte, kabule şayan addedilen bir rivayete göre, Allah'ın Resulü, Kadir gecesini Ramazanın son on gününde arayın, buyurmuştur... Bu günün Ramazan'ın 17. günü olması ihtimali kuvvetlidir, diyenler olduğu gibi 24 veya 27. gecesinde indirildiğini söyleyenler de vardır.¹ Oysa böylesine harikulade bir olayın gününü Hz. Peygamber'in unutmaması mümkün değildir! İddia edildiği gibi, ona Allah tarafından unutturulmuş(!) olsa bile, ilk Müslümanlardan Hz. Hatice, Hz. Ali, Hz. Zeyid b. Harise ve Hz. Ebu Bekir, Hz. Osman'ın... unutmaması lazımdı; en azından birisinin zann-ı galip ile de olsa "şu gece idi" demesi gerekirdi!! Ne hikmetse, herkes unutmuş denilmemiş! "Çünkü kadir gecesı, Ramazın'ın son on gününde aranmalıdır!"

Bu hayret verici hususa sadece dikkat çekmekle yetinip tekrar konumuza dönmek istiyoruz.

Kur'an'ın indirildiği tarih hakkında Taberî'nin naklettiğine göre, Katade demiştir ki, suhuf İbrahim'e Ramazan ayının ilk gecesinde, Tevrat altıncı, Zebur on altıncı, İncil on sekizinci, Kur'an ise yirmi dördüncü gecesinde indirilmiştir.

İbn Atiyye'ye göre de Tevrat Ramazan ayının evvelinde, İncil ortasında, Zebur da onun gibi ortasında indirildi. Kur'an-ı Kerim ise Ramazan'ın sonunda, Kadir Gecesinde indirilmiştir. İbn Atiyye sözlerine şu cümle ile tamamlamıştır: Cumhurun kanaatine göre Kur'an Kadir Gecesinde indirilmeye başlamıştır.²

1 Bkz. Keskiöglü, Osman, *Nüzulünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, Ankara, 1989, s.31.

2 Bkz. İbn Atiyye, *Muharrerü'l-Veciz*, (el-Mektebetü'ş-Şamile)'den.

Görüldüğü üzere, Kadir Gecesinde Ramazan ayının hangi gününe rastladığı hariç, Kur'an'ın indirildiği ay ve geceyle ilgili olan ilk iki ayetin anlaşılması konusunda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Ancak yukarıda da değinildiği üzere, üçüncü ayette ihtilaf vardır. Bu ayetteki “*Biz onu mübarek bir gecede indirdik...*”den maksat, bazı ilim adamlarına göre Şaban ayının on beşinci gecesine rastlayan Berat gecesidir.

Söz konusu ayetlerde ihtilaf, yalnız Kur'an'ın hangi ayda indirildiği hususunda değil, Kadir gecesinde Kur'an'ın nereye indirildiği konusu da ihtilaflıdır. Çünkü ilk iki ayette Kur'an'ın Ramazan ayında ve o ayda bulunan Kadir Gecesinde indirildiği açık ve nettir. Tartışılan husus ise, indirildiği mekândır; bu mübarek gecede Kur'an, iddia edildiği gibi, Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına mı indirildi, yoksa Hz. Peygambere mi? Asıl üzerinde durulması gereken konu budur.

b. Kur'an'ın İndirildiği Yer

Kur'an'ın “Ramazan ayında”, mübarek bir gece” olan “Kadir Gecesinde” indirildiği yer hususunda farklı görüşler bulunmaktadır:

a) Kur'an'ın Kadir Gecesinde “dünya semasına” “el-beytü'l-izze” denilen yere indirilmiştir.

b) Cibril'e indirildi.

c) “Hz. Peygamber'in Kalbine” toptan indirildi.

d) Hz. Peygamber'e indirilmeye başlandı.

Şimdi bu dört görüş sahiplerini ve görüşlerini nakledelim.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Kur'an'ın “Ramazan ayında”, mübarek bir gece” olan “Kadir Gecesinde” “dünya semasına” indirildiği hakkındaki görüş, İbn Abbas'dan nakledilen şu dört rivayete dayandırılmaktadır:

ba) “El-Beytu’l-‘Izze”

Hakim’in Müstedrek’inde, Said İbn Cübeyr’in İbn Abbas’dan şöyle dediğini nakletmiştir: Kur’an Zikr’den çıkartıldı, sonra Dünya semasında el-beytü’l-izze’ye konuldu. Cibril de onu Nebî’ye (s.a.v.) indirmeye başladı.”¹ Rivayetteki “zikr”den maksat Levh-i Mahfuz olmalıdır.

Neseâî, Hakim, Beyhakî, Ebu Davud İbn Ebî Hind tarikiyle İkrime’den, o da İbn Abbas’dan nakletmiştir. İbn Abbas demiştir ki: “Kur’an, Kadir gecesinde bir defada ve toplu olarak dünya semasına indirildi. Bundan sonra da yirmi yılda bölüm bölüm inzali devam etti...”²

El-Hakîm, Beyhakî ve başkaları Mansur tarikiyle... İbn Abbas’dan bir de şöyle nakletmişlerdir: “Kur’an bir defada ve toplu olarak dünya semasına indirildi. Sonra da (belli) yıldızların semada(ki yerlerinde) peş peşe görünmeleri gibi Allah Resûlü’ne birbirinin peşi sıra indiriliyordu.”³

İbn Merduye ve Beyhakî İbn Abbas’dan nakletmişlerdir. Atiyye el-Esved ona sordu ve dedi ki: Allah Tealânın “şehru ramazan ellezî ünzile fihî’l-Kur’ân” ve “İnnâ enzelnâhü fî leyleti’l-Kadri” ayetleri benim kalbime bir şüphe düşürdüler. Oysa bu Şevval’de, Zilka’de’de, Zilhicce’de, Muharrem’de, Safer ve Rebi’ ayları gibi başka aylarda da indirildi? İbn Abbas dedi ki: Muhakkak ki Kur’an Ramazan ayında, Kadir gecesinde bir defada ve toplu halde dünya semasına indirildi. Sonra da belli yıldızların semada(ki yerlerinde) peş peşe göründükleri gibi Allah Resûlü’ne diğer aylarda ve günlerde indirilmeye devam etti.”⁴

Farklı ifadelerle nakledilmiş olmakla birlikte bu dört rivayette, Kur’an, önce Ramazan ayında ve Kadir Gecesinde

1 Zerkeşî, *Burhan*, I/229. Zerkân *Menahilü’l-İrfân*, I/37.

2 Hâkim, *Müstedrek*, II/222; İbn Kesir, *Tefsir*, I/205; Zerkeşî, *Burhan*, I/228; Suyûtî, *İtkan*, I/40; Zerkân *Menahilü’l-İrfân*, I/37.

3 Zerkân *Menahilü’l-İrfân*, I/38.

4 Zerkân *Menahilü’l-İrfân*, I/38.

dünya semasına toplu halde indirildiği, sonra da Cibril vasıtasıyla Hz. Peygamber'e muhtelif aylar ve günlerde bölüm bölüm inzalinin devam ettiği söylenmiştir.

Bu rivayetleri sahih, hatta merfu hükmünde "Mevkuf Hadis" kabul edip benimseyen müfessirlerin büyük çoğunluğu, düşüncelerini bu rivayetler üzerine kurmuş ve şöyle açıklamışlardır:

Kur'an, "*Ramazan ayında*", "*mübarek bir gece*" olan "*Kadir Gecesinde*", *sefera* adı verilen değerli yazıcı melekler tarafından Levh-i Mahfuz'dan alınarak temiz sayfalara yazıldı ve dünya semasında *el-beytu'l-izze*, bir başkasına göre, *el-beytü'l-ma'mur*'¹ adı verilen yere toplu halde konuldu. Cibril, dünya semasındaki *el-beytu'l-izze*'den, bölüm bölüm aldığı ayetleri yirmi, yirmi üç veya yirmi beş yılda Hz. Peygamber'e vahyetti...²

"El-Beytu'l-izze" Hakkanındaki Diğer Görüşler

Zerkeşi'nin kaynak belirtmeden naklettiği bir görüşe göre Kur'an, yirmi yılda ve yirmi kadir gecesinde dünya semasına indirildi. Sonra, şanı Yüce olan Allah'ın, her senenin her kadir gecesinde indirilmesini takdir ettiği ayetler Cibril tarafından alınarak Peygamber'e Rasûlullah'a (s.a.v.) inzal edildi.³

Ramazan ayının yirmi yedinci gecesini Kadir gecesinde, o yıl boyunca indirilecek olan ayetler Levh-i Mahfuz'dan alınarak dünya semasındaki *el-beytu'l-izze* adı verilen yere indirilir; Cibril

1 Kur'an'da El-Beytü'l-Ma'mur: "*Tur'a, işlenmiş ince deri üzerine satırlar hâlinde yazılmış kitaba "el-Beytü'l-Ma'mur'a, yükseltilmiş tavana, kaynayıp coşan denize yemin olsun ki,"*" (Tur, 52/1-6) Beytü'l-Ma'mur hakkında kaynaklarda şu bilgi verilmiştir: *el-Beytü'l-Ma'mur*, îmar edilmiş ev anlamındadır. Buharî'nin naklettiği bir hadise göre, *el-Beytü'l-Ma'mur*, gök ehlinin Kâbe'sidir. Resulullah (s.a.v.) demiştir ki, Miraç hadisesinde yedinci semayı geçtikten sonra *el-Beytü'l-Ma'mur'a* yükseltildim; her gün oraya yetmiş bin meleğin girdiğini ve yeryüzündeki insanların Kâbe'lerini tavaf ettikleri gibi, onların da orayı tavaf ettiklerini gördüm. (Buharî, *Tefsir*, Tur:1; İbn Kesir, *Tefsir*, VII/403)

2 Taberî, *Camiu'l-Beyan*, XXX/166; Zerkeşi, *Burhân*, I/228, 229; Suyûtî, *Itkan*, I/40.

3 Bkz. Razî, *Mefatihü'l-Ğayb*, VI/85; Zerkeşi, *Burhan*, I/228.

de onları, oradan bölüm bölüm alır ve yıl boyunca Hz. Peygambere inzal ederdi...¹

bb) Cibril

Suyûtî'nin Maverdî'ye ait olarak naklettiği görüşe göre Kur'an, Levh-i Mahfuz'dan *sefera* adı verilen değerli yazıcı melekler tarafından istinsah yoluyla alınarak yirmi gecede bölümler halinde Cibril'e intikal ettirildi, Cibril de, yirmi yılda Hz. Peygamber'e bölüm bölüm indirdi.²

bc) Hz. Peygamber'in Kalbi

Bu hususta da iki görüş ortaya çıkmaktadır:

- Kur'an Hem Lafız Hem de Mana Olarak Peygamber'in Kalbine Toptan İndirilmiştir.

İmam Matürîdî'ye göre, Kur'an, "*Ramazan ayında*", "*mübarek bir gece*" olan "*Kadir Gecesinde*", Levh-i Mahfuz'dan alınarak toptan Hz. Peygamber'in kalbine indirildi. Cibril de oradan aldığı ayetleri Hz. Peygamber'e yirmi küsûr yılda inzal etti...³

İslam ilim adamlarından bir kısmı ise, "Kur'an'ın tümü, ilk önce semavatın en alt tabakasına indirilmiş, sonra da ihtiyaç hâsıl oldukça, o ihtiyaca cevap verecek sözlere dönüşmüş" olduğu kanaatindedirler.

İmam Gazzalî, Şah Veliyyullah Dihlevî ve Fazlur Rahman'a göre, "semavatın en alt tabakasından maksat Hz. Peygamber'in kalbidir.⁴ Allah Kur'an'ı, arada hiçbir vasıta olmaksızın doğrudan Peygamberin kalbine indirmiştir.

- Kur'an Yalnız Mana Olarak Peygamber'in Kalbine İndirilmiştir

1 Bkz. Zerkeşî, Burhân, I/228.

2 Bkz. Suyûtî, *Itkan*, I/40; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfan*, I/42.

3 Mütürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmid. *Te'vilâtü Ehli's-Sünneh*(thk. Fatıma Yusuf el-Haym î), Beyrut, 2004, V/495.

4 Bkz. Fazlur Rahmân, *Ana Konularıyla Kur'an*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1987, s. 209.

İmam Gazzalî, *el-Me'arifu'l-İlahiyye* adlı risalesinin "Allah'a Nispet Edilen Yazı ve O'nun Yazma Halleri" bahsinde şöyle demiştir: "İkinci mertebe, hikmetin latifelerini ve kelimenin anlamlarını peygamberlerin kalplerine vahiyle, evliyanın kalplerine ise ilhamla bırakmasıdır. Onlar da anlatma ve öğretmeyle olur..."¹ Bu anlayışa göre Kur'an Peygamber'in kalbine doğrudan ve mana olarak indirilmiştir, lafız olarak değil...² O nedenle "Kur'an'daki harfler, Allah'ı tenzih amacıyla Allah'a nispet edilmez. Kur'an'daki harflerin, Şari'nin (a.s.) nefsinden doğduklarından, onun değerli ve temiz lafzına girdiklerinden ve peygamberin her şeyinin Hayy, Kayyum ve Kadîm olan Allah'ın nuruyla aydınlanmış olduğundan kuşku duymayız..."³

Bu anlayış sahiplerinden bazısına göre Cibril'in haricî bir varlığı yoktur, belki de Cibril denilen şey Peygamber'in kalbine inen ruh odur.⁴

bd) Hz. Peygamber'e İndirilmeye Başlandı

Şa'bî ve İbn İshak'a göre Kur'an, "Ramazan ayında", "mübarek bir gece" olan "Kadir Gecesinde" Cibril vasıtasıyla Hz. Peygamber'e indirilmeye başlandı.⁵ Tâbiunun önemli müfessirlerinden Mücahid ve Dehhak tarafından da belirtilen bu görüş, Muhammed Abduh,

1 Gazalî, *el-Me'arifu'l-Akiliyye*, s. 66.

2 Bkz. Fazlurrahmân, *Ana Konularıyla Kur'an*, s. 210, 211.

3 Gazalî, *el-Me'arifu'l-Akiliyye*, s. 77.

4 Fazlur Rahmân, "Peygamber'in içinde değil, bizzat Allah tarafından indirilmiştir" dediği bu Ruh hakkında şöyle demiştir: "Herhalde Ruh, Peygamber'in kalbinde oluşan ve ihtiyaç olduğu zaman vahiy şekline dönüşen bir kuvve veya bir duyu veya bir araç olarak yorumlanabilir (Ana Konularıyla Kur'an, s. 210). Fakat aynı kişi, bir-kaç sayfa beride Necm Süresinin 1-18. âyetlerini yorumlarken bir vahiy olayından bahsedildiğini ve bu olayda Peygamber'in Cebraili iki defa gördüğünü, bu görme esnasında Peygamber'in yükselmediği, fakat Cebrail'in indiğini anlatırken(s. 198 vd.); bir-kaç sayfa ötede ise, "Ey Muhammed, vahiy tekrarlamak için acele ile dilini kıpırdatma!..." (Kıyâme, 75/16-19) âyetlerini yorumlarken: "Bu durum zorunlu olarak vahiy Elçisinin, vahiy olayından ve Peygamber'in kendi şuurlu şahsiyetinden tamamen ayrı olduğunu gösterir" demiştir... (Bkz. s. 214, 215) Anlaşıyor ki, Hz. Muhammed'e Kur'an'ın inzalinde /vahiy olayında Ruh, Ruhul-Kudüs, Ruhul-Emîn olarak da isimlendirilen Cebrail, haricî bir varlık olarak Elçilik görevi yapmaktadır...

5 Bkz. Zemahşerî, *Keşşaf*, I/ 336, Kurtubî, *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an*, XX/130.

Seyyid Kutub, İzzet Derveze... gibi çağdaş müfessirler tarafından da benimsenmektedir...¹

Kurtubî tefsirinde, Şa'bî'nin, *el-ma'nâ: innâ ibtede'nâ inzalehu fi leyleti'l-gadr* sözünü naklettikten sonra "gıyl" sözcüğüyle diğer görüşleri nakletmiştir. Bu ifade ve üslub, Kurtubî'nin de Şa'bî ve İbn İshak gibi düşündüğünü gösterir.² İzzet Derveze de aynı düşüncede olan çağdaş müfessirlerdendir...³

Görülüyor ki, İslâm ilim adamları, Ramazan ayında ve Kadir gecesinde Kur'an'ın indirildiği yer ve indiriliş biçimi hakkında ihtilaf halindedirler. Bunlardan bir kısmı, Kur'an'ın tamamının, bir kısmı ise, sadece bir yılda indirilecek bölümünün el-beytü'l-izze'ye inzal edildiği; bir kısmı Cibril'e, bir kısmı de doğrudan Hz. Peygamber'in kalbine toptan ve bir defada lafız ve mana yahut sadece mana olarak indirildiği kanaatindedirler. Bazı müfessirler ise Kadir Gecesinde Hz. Peygamber'e indirilmeye başlandığını söylemiştir.

Görünen odur ki, Kur'an'ın kavramları ve meseleleri senet ve metin tenkidi yapılmamış rivayetlere ve Kur'an'dan uzak indî görüşlere dayalı olarak tartışıldığı sürece bu ihtilaflar ilâ nihâye devam edip gidecektir. Çünkü aşağıda görüleceği üzere bu konudaki görüş ayrılıklarının asıl sebebi Kur'an değildir.

4. Kur'an'ın İnzali Hakkındaki Tüm İhtilafların Sebepleri

Yapmış olduğumuz bu tespitlerden edindiğimiz intibaya göre, Kur'an'da mensuh ayetler meselesinde olduğu gibi⁴, bu meselede de ihtilafların asıl kaynağı – önsöz'de de işaret edildiği üzere - Kur'an değildir. Hz. Peygamber de değildir. Kanaatimizce

1 Bkz. Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menâr*, II/162; Seyid Kutub, *Fi Zılali'l-Kur'an*, (çev. Salih Uçan, V. İnce, M. Yolcu, İ. Türk, İ. Balcı), İstanbul, 1991, X/524; Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Suriye, 1962, I/242.

2 Kurtubî, *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an*, XX/130.

3 Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Suriye, 1962, I/242.

4 Bkz. Duman, M. Zeki, *Kur'an'da Nesh Meselesine Eleştirel Bir Yaklaşım*, Bilimnâme, yedinci yıl, 2009/2'de yayımlanacak.

ihtilafların asıl kaynağı bu konuda nakledilen ahad haberler ve şahıslara özgü ve birçoğu mesnetsiz görüşlerdir. Şayet bu iki faktör olmasa, Kur'an'da konu, zannedildiği gibi mübhem değildir. Aşağıda görüleceği üzere bahsi anlaşılmaz hale getiren ahad haberlere dayalı açıklamalar ve ortaya atılan zannî düşünce ve teorilerdir...

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Kur'an'ın inzali konusundaki ihtilaflar, ikisi Rasûlüllah'a (s.a.v), biri İbn Abbas'a (r. a.) dayanan dört farklı rivayete, bir de *kur'an*, *inzal* ve *tenzil* kelimelerine yüklenen özel manaya dayanmaktadır. Şöyle ki:

a) Hadisler ve Rivayetlyer

Celalüddin es-Suyutî, *el-Itkan fî Ulumi'l-Kur'an* adlı eserinde Beyhakî'den Rasûlüllah'ın (s.a.v.) şu iki hadisini nakletmiştir:

- "Kur'an, tek bir defada dünya semasına indirildi, bundan sonra Cenab-ı Hak, onu bana, bölünmüş ayetler hâlinde inzal etti."¹

- "Kur'an bana, bir defada ve toplu halde indirildi."²

Hadis olarak nakledilen bu iki rivayetin birinde Rasûlüllah (s.a.v.), Kur'an'ın dünya semasına, diğerinde ise kendisine toptan indirildiğini söylemektedir!..

İbn Abbas (r.a.) Rivayeti

İbn Abbas'dan (r.a.) gelen rivayete hemen hemen tüm tefsirlerde yer verilmiş ve o doğrultuda görüşler şekillenmiştir. Biz bu rivayetin dört farklı varyantını yukarıda birinci maddede nakletmiştik. O rivayetlerde söylenmek istenen şudur: Kur'an ilk önce dünya semasına, el-beytü'l-izze tabir edilen yere toplu halde indirildi. Sonra da Cibril oradan aldığı pasajları yirmi üç yılda peygambere vahyetti...

1 Bkz. Suyutî, *el-Itkan*, I/80 (Beyhakî ve Ebî Şeybe'den naklen).

2 Bkz. Suyutî, *Itkan*, I/40 (Beyhakî ve Ebî Şeybe'den naklen).

Hadisler bunlardır. kur'an, inzal ve tenzil kelimelerine gelince

b) “Kur'an”, “inzal” ve “tenzil” Teorileri

Kur'an'ın toplu halde indirildiği iddiasını desteklemek üzere ileri sürülen ikinci delil /teori ise, yukarıda metin ve meallerini naklettiğimiz üç ayette açık ve kapalı olarak geçen “Kur'an”, “inzal” ve “tenzil” kelimeleri hakkında ortaya atılan düşüncedir.

İddiaya göre, “Kur'an” kelimesi, Kur'an-ı Kerim'in tümüne verilen addır. Bu ayetlerde de Kur'an'ın tümü kast edilmiştir.

Bu anlayış sahiplerine göre, Bakara suresinin 185. ayetinde indirilen şeyin *Kur'an* olduğu açıkça ifade edilmiştir. Duhan ve Kadr surelerinde ise, *enzelnâhu* cümlelerindeki *hu* zamirleriyle de Kur'an kastedilmiştir. Bu konuda hiçbir ihtilaf yoktur... Kur'an ise, Hz. Muhammed'e indirilen ayetlerin bütününe verilen addır. Bundan da anlaşılıyor ki, Kur'an, Kadir Gecesinde Hz. Muhammed'e bir defada toptan indirilmiştir. Eğer bu ayetlerin üçünde de, toptan değil de, ondan bir bölümün indirildiği kastedilmiş olsaydı, “Ramazan ayı Kur'an indirildiği aydır...” denilmez, sözgelimi, Kur'an'ın indirilmeye başlandığı aydır, denilirdi... İnzal kelimesindeki, bir şeyi bir yere toptan indirmek, anlamı da bu görüşü desteklemektedir. Rağıb el-İsfahanî bu tezi savunanların ilkidir.

Deniliyor ki, *inzal* ve *tenzil* kavramları hakkındaki tartışmayı, ilk başlatan Rağıb el-İsfahanî'dir. Onun, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an* adlı eserinde yaptığı tartışmanın özeti şöyledir: *Nezele* ve *enzele* aynı mânâda olup, ikisi de bir şeyi yukarıdan aşağı indirdi anlamındadır. Bu da Kur'an ve yağmur gibi nimetin, ya kendisini veya “*Demiri indirdik*”¹ ve “*Elbise indirdik*...”² ayetlerinde olduğu gibi, sebeplerini ve onu elde etme bilgi ve kabiliyetini size verdik, lütfettik anlamındadır...

1 Hadid, 57/25.

2 A'raf. 7/26.

Kur'an ve Melaikenin tavsif edildiği ayetlerde geçen, *inzâl* ile *tenzîl* kelimeleri arasında anlam farkı vardır.

Tenzîl, indirilmesi işaret edilen yere bir şeyin, ayrı ayrı ve farklı zamanlarda indirilmesine mahsustur.

İnzâl ise, geneldir... Meselâ “*Nezzelnahu tenzîlâ*”; “*İnnâ nahnu nezzelnâ’z-zikra...*”² “*lev lâ nüzzile aleyhi’l-kuranu cümleten vahideten...*”³ gibi ayetlerde, Kur'an'ın zamanla, bölüm bölüm indirildiği ifade edilmiştir... “*Biz onu kadir gecesinde indirdik...*” ayetinde ise, *tenzîl* değil, özellikle *inzal* lafzı kullanılmıştır. Zira rivayet edilmiştir ki Kur'an, dünya semasına bir defada ve toptan indi, sonra da oradan Peygamber'e peyder pey indirildi...⁴

Rağıb'ın bu görüşü, onun çağdaşı olan Bağavî'nin tefsirinde de yer almış,⁵ daha sonra diğer tefsirlere intikal etmiştir...⁶

Görülüyor ki, bu ikinci delilin kaynağı da, doğrudan doğruya Kur'an değil, ilgili ayetlerin farklı yorumları, nakledilen rivayetler ve kişisel görüşlerdir. Oysa Kur'an'ın inzal şekli, Rasûlüllah'ın dışındakiler için gaypla ilgili bir konudur. Bu konuda Kur'an veya Hz. Peygamber'in haber vereceği sahih bir hadise itibar edilmesi gerekirdi. Doğrudan doğruya bu iki kaynaktan gelmeyen veya bunlar tarafından bir biçimde desteklenmeyen çelişkili görüşler, sahabeden nakledilmiş de olsa veya pek çok kaynakta yer alan ve pek çok ilim adamının benimsediği görüş de olsa, bu konuda tartışmayı sona erdirici olamaz; nitekim olamamıştır da... Zira görüş sahipleri bu görüşlerini Kur'an ve sahih bir hadisle destekleme ihtiyacı bile duymamışlardır!

1 İsra, 17/106.

2 Hicr, 15/9.

3 Furkan, 25/32.

4 Bkz. Rağıb, *Müfredat*, ‘NZL’ mad. s. 488, 489.

5 Bkz. Bağavî, Ebû Muhammed el-Huseyn, b. Mes’ud (ö. 516), *Maâlimu’t-Tenzîl*, (el-Mektebetü’ş-Şamile)’den

6 Geniş bilgi için bkz. Özgel, İshak, *Kur'an'ın Üç Aşamalı nüzülü Anlayışının Lügaî Temelleri Üzerine Bir Değerlendirme*, Arayışlar, yıl: üç, sayı: 5-6, 2001, s. 89-114.

Mesele;

Kur'an'da ve Rasûlüllah'dan mervi sahih bir hadiste *el-beytü'l-izze'* den söz edilmemiştir. Ne Uzay Biliminde ne de manâ âleminde böyle bir mekân mevzu bahistir! Böyle bir yerin mevcudiyeti asıl kaynaklarca desteklenmediği gibi, İbn Abbas'ın, bu ismi nereden aldığı da kesin olarak bilinmemektedir...¹

Bazı tefsirlerde Kur'an'ın toptan indirildiği mekân olarak *el-beytü'l-ma'mur* adı geçmektedir. Bu, Kur'an'da geçen bir isimdir, fakat çoğunluğun kanaati *el-beytü'l-izze* olduğu için bu görüşe pek itibar eden olmamıştır. Çünkü *el-beytü'l-ma'mur* isminin geçtiği ayette kast edilen şey başkadır.²

c) Tüm İhtilafların Kaynağı Olan Görüş, Rivayet ve Teorilerin Değerlendirilmesi

Kur'an'ın iki ayrı zamanda indirildiği anlamına da gelen, Şaban ayında, Berat gecesinde *el-beytü'l-izze* denilen yere toptan indirildiğini iddia edenlerin bu görüşü asla kabul edilemez. Zira bu iddia, iki sebepten ötürü Kur'an'a aykırıdır.

Birinci görüş, Kur'an'da bu düşünceyi destekleyen hiçbir ayet olmadığı gibi, Rasûlüllah'dan (s.a.v.) nakledilmiş sahih bir hadis de mevcut değildir. Salt, görüş sahiplerinin tahminlerine dayalı bir düşünce, ayete getirilen dayanaksız bir yorum...

İkinci görüş ise, Kur'an ister toplu halde indirildi denilsin, ister Hz. Peygamber'e ilk defa indirilmeye başlandı... Her iki durumda da "Ramazan ayında..." ve "Kadir Gecesinde..." indirildiği iki ayette son derece açık ve nettir... O sebeple Kur'an Şaban ayında ve Berat Gecesinde dünya semasına indirilmiştir, sözünün ciddiye alınır bir yanı bulunmamaktadır. Ne yazık ki nakilci müfessirler ve vaizler bunu, Şaban ayının on beşinci gecesine rastlayan Berat Gecesinde bilerek veya bilmeyerek

1 Bkz. Nasr Hamid Ebu Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*(çev. Mehmet Emin Maşalı), Ankara, 2001, s. 130 ve 132; Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, 1988, I/307.

2 Bkz 19 No'lu Dipnot.

kullanmaktadırlar. Bu da ilim adına gerçekten üzüntü verici bir durumdur!

İndirildiği Mekân Hakkında İhtilaf... Bu nevi ihtilafların esasını hadis olarak naklen rivayetler ve bir takım indi görüşler, ortaya atılan teorilerin teşkil ettiğini yukarıda söylemiştik.

Beyhakî'nin Rasûlüllah'dan hadis olarak naklettiği bu iki rivayet, bize göre, ayetlerdeki kısmî bir mübhemiyeti gidermeleri bir yana, aksine iyice derinleştirmektedirler. Belki de müfessirlerin ekseriyeti bu yüzden görüşlerini bunlarla destekleme ihtiyacı duymamışlardır... Çünkü bu hadisler(!) Kur'an'ın indirildiği yer hususunda birbiriyle çelişkilidirler. Rivayetin birinde Rasûlüllah (s.a.v.), Kur'an'ın dünya semasına, diğerinde ise kendisine toptan indirildiğini söylemektedir. Rasûlüllah'ın birbirinden bu derece farklı bu iki sözü söylemiş olduğu düşünülemez. Kaldı ki, bu sözün ikisini birden kabul etmek imkânsızdır; aralarını telif etmek ise hiç mümkün değildir. Belli ki bu iki rivayetten birisi, en azından lafız yönünden sahih değil veya eksiktir! Zaten kaynakları aynı olan bu rivayetlerin senet ve metin yönünden sıhhatleri de tespit edilmiş değildir... Ayrıca bu iki rivayette, yine Beyhakî'den nakledilen İbn Abbas'ın rivayetinde ve tefsirlerde yer verilen *el-beytu'l-izze*'den de söz edilmemiştir...

Tefsirlerin hemen hepsinde yer verilen ve Kur'an'ın toplu halde Dünya semasına el-beytü'l-izze adı verilen yere indirildiği iddiasına yegâne mesnet teşkil eden bu rivayetin senet ve metin açısından tenkide ihtiyacı vardır. Zira İbn Abbas'ın böyle bir söz söyleyip söylemediği meşkuttur. Bu bilgiyi onun nereden aldığı bilinmemektedir! Acaba İbn Abbas, tefsir ilminde önemli bir sahabî olarak bu bilgiyi doğrudan doğruya Kur'an'dan mı elde etti veya Rasûlüllah'dan (s.a.v.) mı aldı? Kendisine ilham mı edildi? Yahut kendi düşüncesi midir? Biz bu sorulara, rivayeti nakleden kaynaklarda cevap olabilecek herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

Dolayısıyla “Gerçek adına hiçbir şey ifade etmeyen zann”¹ a dayalı bir görüş Kur’an’ın söylediği bir gerçeği değiştiremez.

“Kur’an” kelimesinin, Kur’an-ı Kerim’in tümüne verilen ad olduğu ve Bakara suresinin 185. Ayetinde açık, Kadr ve Duhan surelerindeki ayetlerde ise mercii Kur’an olan “hu” zamirleriyle Kur’an’ın bütününe kast edildiği, iddiasının da Dil ve Kur’an açısından desteklenmesi imkânsızdır. Zira Arapçada “kur’an” kelimesi “KRE” kökünden masdar olup okumak anlamındadır. Aynı zamanda Kur’an’dan bir parça ve okunan şeye isim olarak da kullanılmaktadır. Mesela;

وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَرْسِلُهُ تَتْرِيلاً / “Biz, onu insanlara dura dura okuyasın diye okuma parçalarına /pasajlara ayırdık ve bölüm bölüm inzal ettik.”²;

وَإِذَا قَرَأْتَ قُرْآنًا فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُمْ إِنَّ عَلَيْنَا بَيِّنَاتٍ / “Kuşkusuz onu (senin kalbinde) cem etmek ve okumak Bize aittir; O hâlde, Biz onu okuduğumuzda sen onun okunuşunu takip et dinle...”³

“Kur’an” kelimesi, Hz. Muhammed’e (s.a.v.) inzal edilen kitaba âlem /özel isim olmuştur:

وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ... / “Şu Kur’an bana, sizi ve kendisine ulaşan kimseleri uyarmam için vahyolunmuştur.”⁴ ayetinde olduğu gibi.⁵ Tıpkı Hz. Musa’ya verilen kitaba Tevrat, Hz. İsa’ya verilene de İncil adı verildiği gibi...

Kitap kelimesi gibi⁶, kur’an kelimesi de Kelamullah’ın, yalnız bütününe değil, okunan her parçasına; Kur’an’dan bir ayete, uzun veya kısa bir suresine ve ondan herhangi bir cüz’e de Kur’an denilmektedir. Kur’an-ı Kerim’de bunun pek çok örneği bulunmaktadır. Mesela şu gelen ayetlerdeki “kur’an” kelimesinin

1 Necm, 53/28.

2 İsra, 17/106.

3 Kıyame, 75/17, 18.

4 En’am, 6/19.

5 Bkz. Rağıb, Müfredat, ‘KRE’ mad.

6 Bkz. Rağıb, Müfredat, ‘KTB’ mad.

Kur'an-ı Kerim'in tamamına delalet ettiğini hiç kimse iddia edemez:

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ / “Kur'an okuyacağın zaman kovulmuş şeytandan Allah'a sığın!”¹

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ / “Kur'an okunduğu zaman, ona kulak verip dinleyin ve de susun ki merhamet olunasz.”²

وَأَوْحِي إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ / “De ki, ...Şu Kur'an bana, sizi ve kendisine ulaşan kimseleri uyarmam için vahyolunmuştur.”³

قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا / “De ki: “Cinlerden bir topluluğun, Kur'an'a kulak verip dinlediği ve şöyle söyledikleri bana vahyolundu:...”⁴

Bu ayetlerin hepsi de Mekke'de indirilmişlerdir. Oysa Kur'an'ın inzali Medine'de tamamlandı ve Hz. Ebu Bekir halifeliği döneminde bir kitap haline getirildi. Doğal olarak Kur'an'ın tamamından değil, yalnız o güne kadar indirilmiş olan kısımdan söz ettikleri açıktır...

İlk iki örnekte “Kur'an' okuyacağın zaman...” ve “Kur'an okunduğu zaman...” denilirken Kur'an'dan bir cüzün kastedildiği de şüphe götürmeyecek kadar açıktır. Özellikle cinler, o hadisede Kur'an'dan bir bölüm /bir pasaj dinlemişlerdir, Kur'an'ın tamamını değil...

Bu hususta daha pek çok örnek verilebilir, fakat biz bu teorinin gerçeği yansıtmadığı hususunda bu kadarını ikna edici buluyor ve bununla yetinmek istiyoruz.⁵

Rağıb el-İsfahânî'nin, “Kur'an ve Melaikenin tavsif edildiği ayetlerde geçen, *inzâl* ile *tenzîl* kelimeleri arasında anlam farkı

1 Nahl, 16/98.

2 A'raf, 7/204.

3 En'am, 6/19.

4 Cin, 71/1.

5 Bkz. Abdulkaki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemü'l-Müfreh li Elfazil-Kur'an*, Beyrut, 1945. “KRE” madd.

vardır. *Tenzîl*, indirilmesi işaret edilen yere bir şeyin, ayrı ayrı ve farklı zamanlarda indirilmesine mahsustur; *inzâl* ise, geneldir...” görüşü de kendi içerisinde tutarlı bir görüş sayılamaz. Çünkü onun: “*inzâl* ise, geneldir...” ifadesi, ortaya attığı bu tezde, Kur’an’daki, “Kur’an ve Melaikenin tavsif edildiği ayetlerde...” de olsa, inzal ve türevlerinin geçtiği kelimelerin hepsini kapsadığı hususunda tam bir kanaat sahibi olmadığını gösterir. Kaldı ki bu teori, Kur’an tarafından da doğrulanmamaktadır. Nitekim şu ayetlerde inzal kelimesinin Kur’an’ın toptan indirildiği anlamını desteklemediği izaha gerek duyulmayacak kadar açıktır: Yahudilere:

“ / وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُنُومُ ۚ وَمَا أَنزَلَ عَلَيْنَا وَكَفَرُوا بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ ”
“Allah’ın indirdiğine iman edin!” denilince: “Biz sadece bize indirilene inanırız.” dediler ve yanlarındakini tasdik eden bir gerçek olmasına rağmen, ondan sonra geleni inkâr ediyorlar!...”¹

يَا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا أَنزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ / “Ey Resûlüm! Rabb’inden sana indirileni tebliğ et!...”²

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أَنزَلَ إِلَى الرُّسُولِ تَرَىٰ أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ / Ayette “söz konusu keşişler ve rahipler, Peygamber’e indirileni dinledikleri zaman hakkı tanıdıklarından ötürü onların gözlerinden yaşların boşaldığını görürsün...”³

فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَنزَلَ بِعِلْمِ اللَّهِ / Bilesiniz ki Kur’an, Allah’ın ilmi ile /bilgisi dahilinde indirilmiştir.”⁴

لَكِنِ اللَّهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنزَلَ إِلَيْكَ ۚ أَنزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَالْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا / Allah sana indirdiğine şahittir. Çünkü (Cibril) onu, Allah’ın bilgisi dâhilinde indirmiştir;

1 Bakara, 2/91.

2 Maide, 5/67.

3 Maide, 5/83.

4 Hud, 11/14.

melekler de buna şahittirler.¹ Hepsi bir yana, Allah'ın şahit olması sana kâfidir.”²

Görülüyor ki, bu ayetlerde “inzal” kelimesi Kur'an'ın tamamına değil, sadece o güne kadar indirilen ve indirilmekte olan bölümlere delalet etmektedirler...

5. İnzal Edilen Kur'an'ın Mahiyeti

Bu konuda şu iki farklı görüş tartışılmaktadır:

a) Kur'an Toptan ve yalnız mana olarak Peygamber'in kalbine indirilmiştir.

b) Kur'an, hem lafız hem de mana olarak Peygamber'in kalbine indirilmiştir.

Şimdi bu görüşleri nakledip değerlendirelim.

a) Hz. Peygamber'in Kalbine Yalnız Mana Olarak İndirildiğini Savununlar

Kur'an'ın Dünya semasına veya Hz. Peygamber'in kalbine toptan ve mana olarak indirildiği ve oradan Cibril tarafından alınıp yaklaşık yirmi üç yıl boyunca Rasûlullah'a inzal edildiği görüşüne gelince. Bu iddia hem Kur'an ve hadislerle desteklenmemiş hem de mantıklı bir izahı yapılamamaktadır. Şayet Kur'an dünya semasına veya Hz. Peygamber'in kalbine toptan indirilmiş ise, Yahdilerin ve müşriklerin itirazları karşısında toptan indirilmemesinin sebepleri açıklandığı gibi, neden bunun önemi, hikmeti veya gerekçesi de Kur'an'da açıklanmamıştır? Ayrıca Rasûlullah'ın kalbindeki mana Cenab-ı Allah'ın iradesiyle lafza ve nazma dönüştürülemez miydi? Cibril'e ne hacet vardı? Tabii ki bu soruların hiçbirisinin nasslara dayalı cevabı yoktur; sadece bazı âlimlerin, Kur'an'ın veya Rasûlullah'ın (s.a.v.) şerefini, yüceliğini beyan için... **Şeklindeki tahminleri**

1 Maksat, Cibril'e /Ruh eşlik eden (Bkz. Kadr, 97/1-5) veya yazan melekler /sefera olabilir. (Bkz. Abese, 80/15)

2 Nisa, 4/166.

bulunmaktadır. Kaldı ki, Kur'an'ı Hz. Peygamber'e inzal edenin Cibril olduğu ve Cibril'in Peygamber'e Kur'an'ı yirmi küsur yılda pasajlar halinde bölüm bölüm getirip okuduğu hakkındaki ayetlerle bu görüşün nasıl telif edilebileceği de hiç düşünülmemiştir!

Kur'an'ın bir ruh veya mana olarak Peygamber'in kalbine indirildiği ve Cibril'in haricî varlığının bulunmadığı düşüncesi de, yalnız bizim değil, cumhurun kanaatine aykırıdır. Zira Kur'an'ın tamamının, doğrudan değil, Cibril vasıtasıyla Hz. Muhammed'in kalbine pasajlar halinde indirildiği yönündedir. Ayrıca, ilgili ayetlerin¹ bu manaya delaleti daha açıktır.

“...Kur'an'daki harflerin, Şari'nin (a.s.) nefsinden doğduklarından ve onun değerli, temiz lafzına girdiklerinden...” bahseden düşünce, Kur'an'ın dilinin, lafzının ve nazımının Allah'a değil, Hz. Peygamber'e ait olduğu iddiasını desteklemektedir. Oysa bu iddia, Kur'an'ın “*Hakk olarak indirildiği ve onun da hakk olarak indiği...*”² ve aşağıda bahis konusu edeceğimiz Kıyame suresinin 16-19. ayetlerine de aykırıdır.

Allah'ın, Hz. Muhammed'e gönderdiği vahiy elçisi Cibril'dir. Cibril'in vahiy elçisi olduğu ve Kelamullah'ın, doğrudan değil, onun vasıtasıyla Hz. Muhammed'e vahyedildiği Kur'an-ı Kerim'de ve Hadislerde çok açık olarak ifade edilmiştir. Mesela;

وَأَنَّهُ لَنَزَّلَ رَبُّ الْعَالَمِينَ نَزْلًا بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ “*Muhakkak ki o (Kur'an), kesinlikle âlemlerin rabbinin indirmesidir;*

1 Sözelimi: “O gecede Rablerinin izniyle melekler ve Ruh, her bir iş için inerler...” (Kadr, 97-4); Allah, “Melekleri Ruh ile kullarından dilediği kimseye indirir” (Nahl, 16/2); “Allah, emrinden olan Ruh'u dilediği kullarına indirir.” (Mü'min, 40/15); “Muhakkak ki o (Kur'an), âlemlerin rabbinin indirmesidir; uyarıcılardan olman için onu senin kalbine, apaçık Arapça ile Güvenilir Ruh /Ruhu'l-Emin indirdi.” (Şu'arâ, 26/192-195); “De ki: ‘Allah'ın izniyle Kur'an'ı, kendinden öncekini doğrulayıcı, insanlara yol gösterici ve müjdeci olarak senin kalbine indirdiği için kim Cebrail'e düşman olursa, bilsin ki, Allah da onun düşmanıdır” (Bakara, 2/97, 98). Bu âyetlerde inen ruhtan ziyâde Kur'an'ı indiren Ruh'dan, Ruhu'l-Emin'den ve açıkça Cebrail'den söz edilmektedir...

2 İsra, 17/105.

uyarıcılardan olası diye onu senin kalbine apaçık Arapça ile Güvenilir Ruh /er-Ruhu'l-Emîn indirmektedir.”¹

... *“Hiç şüphe yok ki o (ayetler), kendisine inzal edilmiş bir vahiydir. Onu, kuvveleri /yetileri sağlam, yaratılışı mükemmel, akıllı olan öğretiyor...”²*

فَلَمَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلْجِبْرِيلِ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ
“Cibril’e düşman olan kimselere söyle: Cibril, Kur’an’ı senin kalbine Allah’ın izni ile indirmektedir.”³

Kur’an’ın Cibril tarafından Hz. Peygambere vahyedildiği hususunda Hadis olarak, sadece Buharî’nin Bedü’l-Vahy’de naklettiği ilk vahiy ile ilgili hadisi burada nakletmekle yetinmek istiyoruz.

Hz. Aişe’den nakledildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) ilk vahyi şöyle anlatmıştır: “Ben Hıra’da düşünce/tehamnüs⁴ hâlinde iken Melek bana geldi ve “Oku!” dedi. “Ben okuma bilmem.” dedim. Melek, beni aldı ve takatim kesilinceye kadar sıktı ve bıraktı: “Oku!” dedi. “Ben okuma bilmem.” dedim. Melek beni ikinci defa aldı ve takatim kesilinceye kadar sıktı, sonra bıraktı: “Oku!” dedi. “Ben yine, okuma bilmem.” dedim ve üçüncü defa aldı, takatim kesilinceye kadar sıktı ve bıraktı. Ardından da: “Yaratan Rabb’inin adıyla oku! O, insanı alâktan (rahme tutunan embrio) yarattı. Oku, kalemle yazmayı öğreten Rabb’in en büyük kerem

1 Şuara, 26/192-195.

2 Necm, 53/4-6. Bu özellikler Cibril’i tavsif etmektedir.

3 Bakara, 2/97.

4 Son dönemlere ait bazı kaynaklar, hadisin metninde geçen “tahannüs” kelimesinin yerine “taabbüd” kelimesini kullanmaktadırlar. Bizce bu pek isabetli gözükmemektedir. Zira tahannüs, kelimesine taabbüd manası veren lügatlar bulunmakla birlikte bu kelimenin ası manası günahattan kaçmak, putlara ibadet etmekten uzak durmak; tefekkür, içinde çıkılmaz karmaşık düşünceler içerisinde bulunmak anlamı da bulunmaktadır. Kur’an vahyedilmeden önce “Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin...” (Şura, 42/52) denilen bir kişinin ilk vahiy geldiğinde Allah’a ibadet veya Allah’ı zikir halinde olduğunu söylemek pek kolay olmasa gerektir!

sahibidir. O, insana bilmediği şeyleri öğretti.” ayetlerini okudu ve ben bunları öğrenmiş olarak Melek benden uzaklaştı.”¹

Hız. Muhammed’e Kur’an’ını inzal eden bu Melek, Mekki sûrelerde *Ruh*,² Medeni sûrelerde ise *Cibril* olarak³ isimlendirilmiştir. Diğer bütün elçiler gibi, Cibril de bir elçidir ve müstakil hareket etme yetkisine sahip değildir; Hız. Muhammed’e inzal ettiği her pasajı, mutlaka Allah’ın izni, iradesi ve bilgisi dâhilinde indirmiştir. Şu iki ayet de bunu söylemektedir:

لَٰكِنَ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنزَلَ إِلَيْكَ أَنزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَالْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ وَكَفَىٰ بِاللّٰهِ شَهِيدًا
“Bilesiniz ki Kur’an, Allah’ın ilmi ile /bilgisi dahilinde indirilmiştir.”⁴

لَٰكِنَ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنزَلَ إِلَيْكَ أَنزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَالْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ وَكَفَىٰ بِاللّٰهِ شَهِيدًا
Allah sana indirdiğine şahittir. Çünkü (Cibril) onu, Allah’ın bilgisi dâhilinde indirmiştir; melekler de buna şahittirler.⁵ Hepsi bir yana, Allah’ın şahit olması sana kâfidir.”⁶

Yirmi günde Kur’an’ın tamamını veya yirmi yılda her yıl indirilecekleri yazıcı meleklerin Levh’den istinsah ettikleri ve Cibril’in de bu sûreler içerisinde onlardan alıp Hız. Peygambere indirdiği görüşü de mesnetsiz ve delilsizdir...

Tüm bu açıklamalar ve değerlendirmelerimiz de gösteriyor ki, Kur’an’ın ilk defa indirildiği mekân ve Hız. Peygamber’e indiriliş şekli hakkında ortaya atılan görüşlerin hiç birisi Kur’an ve sahih bir hadis tarafından desteklenmemektedir; dile atfedilen teoriler de tutarlı gözükmemektedir, hatta Kur’an gerçeğine aykırı oldukları görülmüştür. Peki, Kur’an tarafından doğrulanmayan dil tarafından desteklenmeyen görüşler, kendisi hakkında ileri sürülen görüş ve teoriler için nasıl delil olabilir?

1 Buhari, *Bedu’l-Vahy*, 1, İbn Kesir, *Tefsir*, VIII/458.

2 Bkz. Nahl, 16/102; Şu’arâ, 26/192, 193; Kadr, 97/4.

3 Bakara, 2/97, 98; Nisa, 4/166.

4 Hud, 11/14.

5 Maksat, Cibril’e /Ruh eşlik eden (Bkz. Kadr, 97/1-5) veya yazan melekler /sefera olabilir. (Bkz. Abese, 80/15)

6 Nisa, 4/166.

Muhammed Reşid Rıza, Kur'an'ın, Kadir Gecesinde, toplu olarak ve bir defada dünya semasına indirildiği görüşüne karşı çıkan ilim adamlarındandır. Şöyle demiştir: Bu görüşü benimseyip savunanlara göre, Kur'an, yedi kat semanın üzerinde Levh-i Mahfuz'da idi. Ramazan ayı ve Kadir gecesinde oradan alınıp dünya semasına, oradan da Nebi'ye tedricen indirildi. Onların bu görüşlerinden anlaşılıyor ki, Ramazan ayının bu mübarek gecesinde, ayetlerdeki zahiri mananın hilafına, Hz. Muhammed'e hiç bir şey indirilmemiştir! O gece /Kadir Gecesi bizim için hiç bir iyilik zuhur etmemiştir! Bu sözlerine göre Ramazan'ın oruç ayı olmasının da hiçbir hikmeti yoktur! Çünkü o ayda ve Kadir gecesinde Kur'an bizde değil, aynen semanın tabakalarında birisinde veya Levh-i Mahfuz'da bulunduğu gibi, bizim dışımızda bulunmaktadır. Öyle olunca da bu inzalde ve ondan haber verilmesinde bizim için hiçbir fayda olmayacaktır.¹ Reşid Rıza sözlerini şöyle tamamlıyor: Kaldı ki Allah Teâla Kur'an Ramazan ayında, bir defada ve toptan indirildi demediği gibi, Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına indirildi de dememiştir!²

Çağdaş müfessirlerden İzzet Derveze'nin bu konudaki düşüncesi ise şöyledir: Taberî, Nisaburî, İbn Kesir, Beğavî, Tabersî ve Zemahşerî, Kur'an'ın Kadir gecesinde dünya semasına toptan ve bir defada indirildiğini söylemişlerdir. Şa'bî ise, Kadir Gecesinde Hz. Muhammed'e indirilmeye başlandığını söylemiştir. Şa'bî'nin sözü nefse daha ikna edici gelmektedir. Çünkü Kadr, Duhan ve Bakara surelerindeki ayetler Kur'an'ın nüzulüne başlanmasını muhteşem ve muazzam bir olay olarak aktarmaktadırlar. Özellikle Kadr suresinin tamamı, Kur'an'ın nüzulüne başlanmasını büyük bir hadise olarak anlatmakta; Allah da bu muazzam hadisenin o gecede hudusü ile gecenin kadrini Kur'an ile şereflendirdiğini ve o gecenin ehemmiyetini daha da artırdığını söylemiştir... Ama Kur'an'ın Kadir gecesinde dünya semasına bir defada ve toptan indirildiği hakkında Kur'an'da hiç

1 Krş. Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menâr*, II/161..

2 Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menâr*, II/162.

bir delil bulunmadığı gibi sahih bir hadis de yoktur! Ayrıca, Kur'an'ın önce dünya semasına toptan indirilmesinin, yirmi üç yılda bölüm bölüm indirilmesini açıklayan hikmetlere benzer bir hikmeti de bulunmamaktadır...¹

Son tahlilde deriz ki, Kur'an'ın önce dünya semasına veya Cibril'e yahut da Hz. Peygamber'in kalbine toptan, mana halinde indirildiği hususunda ortaya atılan iddialar, görüşler ve tezler sağlıklı ve tutarlı değildirler. Rivayetlerin sıhhatleri ise tespit edilmemiştir... O sebeple bu görüşleri ayetlerin lafzındaki manaya tercih edecek başka bir sebep bulunmamaktadır...

b) Kur'an, Hem Lafız Hem de Mana Olarak İndirilmeye Başladı Görüşü

Kanaatimizce Vahiy Elçisi Cibril, "bi eydî seferetin kiramin berereh" şeklinde tavsif edilen

DÖN VE YENDEN GÖZDEN GEÇİR

Yazıcı meleklerin Levh'den istinsah ettikleri temiz ve mükerrem sahifeleri alarak Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed'e "Ramazan ayında...", "Mübarek bir gece..." olan "Kadir Gecesinde..." Arap lisanı ile lafız, nazım, mana ve beyan halinde inzal etmeye başlamıştır. İlk inzal edilen ayetler /pasaj, herkesin kabul ettiği gibi Alak suresinin ilk beş ayetidir...

D. RASULÜLLAH'A SURELERİN /PASAJLARIN

İNZALİ VE İNZAL KEYFİYETİ

Artık Kur'an'ın, Allah Teâla tarafından /Levh yazıcı-elçi /"sefere" meleklerin elleriyle bir biçimde "temiz" ve "yüksek" sahifelere yazdırıldığını/dikte ettirildiğini; "Merfu' mutahhar sahifelerde"ki nüshaların Cibril'e "sureler" /pasajlar halinde intikal ettirildiğini, onun da Hz. Peygamber'e Allah'ın izni ve iradesi ile dilediği zamanlarda getirip vahyettiğini söyleyebiliriz.

¹ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, I/242.

Kur'an'ın, Rasulüllah'a (s.a.v.) toptan ve bir defada değil de yaklaşık 23 yılda bölüm bölüm "okuma parçaları /kuranen"¹ halinde inzal edildiği de ilim adamlarının ittifak ettiği bir konudur.

Burada, bugüne dek pek ihtilaf konusu yapılmamış, ama kanaatimizce gerçekliği en azından tartışılması gereken iki konu daha var. Onlardan birincisi, bir kısım vahyin Hz. Peygamber'e tek ayet veya yarım ayet yahut ayetten eksik görülen bir kelime halinde geldiği iddiası, ikincisi ise, usul alimlerimizin "sure" kelimesine verdikleri manadır. Bu iki konuyu da biz burada tartışmaya açmış olalım.

1. Vahiy Ciddi ve Ağır Bir Hadisedir

Kur'an tek ayet tek ayet veya yarım ayet yahut bir kelime halinde halinde indirilmemiştir

Tefsirlerde veya Hadis Mecmualarında sıkça rastlandığı üzere, Kur'an'dan bir ayet veya ayetten bir bölüm yahut bir-iki kelimenin sonradan indirildiğine dair sözleri de isabetli bulmamaktayız.

Tefsirlerde şu ve benzeri ifadelere çok rastlanmaktadır:

Buhari'nin naklettiğine göre, "La yestevî'l-kaiduun mine'l-müminin..." ayeti nazil olduğu zaman İbnü Ümmi Mektum geldi ve savaşa katılmayı çok arzu ettiğini; fakat gözleri ama olduğu için iştirak edemediğini söyledi... Allah da "ğayru üli'd-darari minküm"ü indirdi.²

Mana bütünlüğü içerisinde ayette söylenen şudur:

"Müminlerden, özürsüz olarak savaştan geri kalanlar ile mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihat edenler bir olmazlar! Allah, mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihat edenlerin derecelerini evde oturanlarından üstün tutmuştur. Gerçi Allah, hepsine de cenneti vaat

1 Bkz. Furkan, 25/30.

2 Buhari, Tefsir, Nisa, 18.

etti, ama mücahitleri büyük bir mükâfatla oturanlardan üstün kıldı; Allah katından onlara üstün dereceler, bağışlanma ve rahmet vardır! Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.”¹

Buhari’deki metne göre bu ayetin “özürsüz olarak savaştan geri kalanlar ile” cümlesi İbn Ümmi Mektum’un şikâyeti üzerine nazil olmuştur.

Bundan şu anlaşılabilir: Sanki sonradan indirilen “ğayru üli’-d-darari minküm” cümlesi önceden – haşa! – unutulmuş veya eksik bırakılmış da, İbn Ümmi Mektum halinden şikayet edince Allah Cibril ile bu istisna cümlesini özür olarak indirmiştir!!

“ebben” ve “mine’l-fecr” Celaleyne bkz.

Sırf böyle bir eksiği(!) tamamlamak için Cibril’in Rasulüllah’a gelmesi, Allah’ın Elçisini vahiy halinin kaplaması bizce pek isabetli gözükmemektedir. Çünkü her vahiy olayı, Levh, Sefera, Cibril ve Hz. Peygamber’i devreye sokan ciddi ve önemli bir hadisedir... Ayrıca Cibril’in Rasul-i Ekrem’e (s.a.v.) her gelişi ona psikolojik etki yaşıtan mühim bir olaydır. Eksik bırakılmış(!) bir kelime veya cümlecik yahut cümle için yeniden vahiy... olacak şey değildir.

2. Bir Celsede Vahiy Edilenlere Kur’an’da Hep Sure Denilmektedir

Sûre Kelimesinin Lügat Anlamı

Lügatta Sûre kelimesi; yüksek rütbe, makam, mevki, şeref, binanın bir bölümü veya katları anlamına gelmektedir. Çoğulu *suver’* dir.²

Bu kelime Kuran’da 10 ayette toplam 11 defa geçmekte ve hepsinde de Kur’an’dan bir bölüm; Hz. Peygamber’e bir celsede /vahiy halinde indirilen ve en az bir konuya hasredilmiş veya en az

¹ Nisa, 4/95, 96.

² Bkz. Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usulü, s. 54.

bir mana, bir maksat ya da bir hükmü açıklayan bölüm/parça /pasaj anlamında kullanılmıştır. Mesela;

-Şu mealleri dikkatle okuyalım:

-“Bu, indirdiğimiz ve farz kıldığımız bir sûredir...”¹

-“Bazı müminler derler ki: ‘Keşke bir sûre indirilse de...’ Evet, içinde savaşın zikredildiği, mana ve maksadı apaçık bir sûre indirilince de kalplerinde hastalık bulunanların, ölüm hâli kaplamış bir kişinin baktığı gibi sana dehşet içerisinde baktıklarını görürsün”²

-“Münafıklar, kalplerindeki haber verecek bir sûrenin indirilmesinden korkmaktadırlar...”³

- “Allah’a iman edin ve elçisiyle birlikte cihada çıkın! diye bir sûre indirildiği zaman, içlerinden varlıklı kişiler senden izin istedi ve ‘Bırak da biz oturanlarla birlikte olalım!’ dediler...”⁴

-“Her bir sûre indirildiğinde içlerinden biri: ‘Bu, içinizden hanginizin imanını artırdı ki?!’ der. Oysa o, iman edenlerin imanlarını artırmış ve onları sevindirmiştir.”⁵

-“Her bir sûre indirildiğinde, ‘Sizi bir gören oldu mu?’ diye birbirlerine bakar; sonra da arkalarını dönüp giderler...”⁶

Görülüyor ki bu ayetlerde sûre kelimeleri hep, bir mana, bir maksat ya da bir hükme hasredilmiş bölüm/parça anlamında kullanılmıştır; Bakara, Al-i İmran... gibi bölüm bölüm indirilip zamanla tamamlanan surelerden her hangi birisi değil...

Özellikle de;

-“...Haydi, onun benzeri bir sûreyi de siz vücuda getirin!...”⁷

1Nur, 24/1.

2Muhammed, 47/20.

3Tevbe, 9/64.

4Tevbe, 9/86

5Tevbe, 9/124.

6 Tevbe, 9/127.

7 Bakara, 2/23; Yunus, 10/38.

-“Haydi, onun benzeri on sûreyi de siz getirin!...”¹ ayetlerindeki sûre kelimeleriyle kastedilenin, Bakara, Âl-i İmran ve Nisa gibi sûrelerin olmadığı açıktır...

İşte bu sebeple biz, Kuran-ı Kerimin, kaynaklarda söylendiği gibi “bölüm bölüm” veya “ceste ceste” yahut “peyder pey” indirildi, sözlerinin yerine “sûre sure” veya “sureler halinde” indirildi denilmesinin daha isabetli olacağını düşünmekteyiz. Çünkü Cenab-ı Allah inzal edilen her bölüme sure adını vermiştir.

Sûre Kelimesinin Terim Anlamı ve Çelişkili Durum

Terim Anlamıyla Sure; Kur'an sureler halinde indirilmiştir... Fakat Sure kelimesinin Kur'an'da kullanıldığı lügat anlamı ile tefsir usulündeki anlamı bir değildir. Sure kelimesi, hep Kur'an'daki 113'ü Besmele ile başlayan ve başlangıcı ve sonu belli olan 114 parçadan her biri olarak bilindi ve öyle kullanıldı. Hiç kimse, belki de çok az ilim adamı “Alak Suresi”, iki ayrı zamanda indirildiği için – Kur'an'ın deyimiyle - iki sureden müteşekkil olduğunu söylemedi. Bakara, Al-i İmran, Nisa... sureleri için de birden fazla sureden oluşmuştur, denilmedi. Bunların her biri müstakil birer sure olarak bilindi. Kur'an-ı Kerim 114 sureden müteşekkildir, denildi. Doğru... Fakat Alak, Bakara, Al-i İmran, Nisa... surelerinin bütün halinde değil de bölüm bölüm indirilip zamanla tamamlandığı ve birden fazla pasajdan müteşekkil olduğu hususuda ehline kabul edilen bir gerçektir... İşte bu yüzden sure kelimesinin ıstılahi manası, bizce müşkil bir durum arz etmektedir.

Örfe karşı çıkmak pek mümkün değildir... Geleneği yanılsamak da adeta imkânsızdır. Fakat ilmi tecessüs, gerçek ve hakikatin peşinde olmak ise, gerçek ilim adamında yanılsalara tahammül gücü bırakmamaktadır. Tefsir yaparken, sure kelimesinin Kur'an'da kullanıldığı manası ile örfte yaygın olan terimsel anlamının karıştırıldığı da bir geçektir.

¹Hud, 11/13.

Mesela Nur suresinin birinci ayetinde, bu suredeki ahkâmın farz olduğu ve ayetlerinin te'vil edilmeyecek derecede açık olduğu söylenmektedir. Müfessirler de bu gerçeği, ilgili ayete mana verirken hep tasdik etmektedirler. Fakat müfessirlerin çok büyük bir kesimi bu önermenin, surenin tümü; yani 64 ayeti için geçerli olduğu kanaatindedirler. Oysa orada söylenen, Hz. Peygamber'e bir vahiy halinde nazil olmuş olan ilk 34 ayeti hakkındadır. Pek çok müfessirin de ifade ettiği gibi gerçekten de bu ayetlerin te'vile ihtiyacı bulunmamaktadır. Zira kast edilen mana tüm inceliğiyle ayetlerin lafzında zahirdir. 35. Ayetten sonrası ise hem te'vile açıktır hem de onlardaki hükümlerin tamamı farzdır, denilemez.¹ İşte bu sebeple Kur'an'ın sure kelimesine verdiği mana ile Usul âlimlerinin verdikleri mana çelişki arz etmektedir.

Biz şöyle bir çözüm önermekteyiz. Rasûlullah'a (s.a.v.) bir vahiy hâlinde/celsede indirilen, siyak ve sibak bütünlüğü içerisinde en az bir mana bir maksat ya da bir hükmü ifâde eden ayet ve ayetler topluluğuna sure yerine parça² veya pasaj, Kur'an'daki 114 sureye(!) de terimsel anlamıyla sure denilebilir.

Sure hakkında yapılan bu kısa açıklamadan sonra şimdi de Cibril'in, Kur'an'ı Hz. Peygamber'e vahyetme şekli, yani Kur'an'ın inzal keyfiyeti hakkında bir fikir edinmeye çalışalım.

3. Rasûlullah'a Surelerin /Pasajların İnzal Keyfiyeti

Kur'an, Hz. Peygamber'e Cibrail vasıtasıyla âyet âyet okunmak suretiyle sureler /pasajlar halinde 'inzal' edilmiş İlahî Kitaptır, demiştik.

İnzal'den kastımız ise, şu âyetlerden anladığımız manadır:

1 Bkz. Duman, M. Zeki, *Beyanü'l-Hak (Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre tefsiri)*, Fecr Yayınevi, Ankara, 2008, III/443, 446.

2 Sure kelimesinin Kur'an'daki müradifi "kur'an" yani parça /okuma parçasıdır. (Bkz. Furkan, 25/30) Fakat parça kelimesi bizim dilimizde farklı anlamları da çağrıştırdığı için sureler için pek uygun gözükmemektedir. O sebeple pasaj denilebilir veya bunun yerine daha uygun bir tabir kullanılabilir. Biz şimdilik pasaj demeyi uygun görmekteyiz...

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكْلِمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِيَدِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيمٌ
“Allah’ın bir beşer ile konuşması ya vahiy iledir, veya perde
gerisinden kelâm iledir, yahut da bir elçi gönderip izni ile dilediği şeyleri
vahyetmesiyledir.”¹

Kelamullah’ın Hz. Peygamber’e bu üç yöntemden üçüncüsü
ile yani “Elçi göndermek”le vahyedildiğini de biliyoruz.

وَأَنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ
“Kuşkusuz bu, elbette âlemlerin Rabbinin indirmesidir;
uyarıcılardan olasın diye onu senin kalbine el-Ruhu’l-Emîn (Cibril)
apaçık bir Arapça ile indirmiştir.”²

Kur’an’ı Hz. Peygamber’e vahyeden elçinin Cibril olduğu da
açıktır.

Şu iki ayet de Cibril ile Hz. Peygamber arasında gerçekleşen
vahiyin mahiyeti hakkında bize önemli bilgiler sunmaktadır:

لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ ﴿١٦﴾ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ﴿١٧﴾ فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ﴿١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ
“Acele ederek vahyedilen için dilini oynatma! Kuşkusuz onu senin
hafızanda cem’ etmek, ve okumak (sana okuturmak) bizim görevimizdir;
biz onu sana okuduğumuzda sen onun okunuşuna kulak ver dinle!.
Sonra onu sana beyan etmek de bize âittir.”³

“Sana vahyedilmesi
tamamlanmadan önce okumakta acele etme! Rabbim, ilmimi artır” diye
duâ et!”⁴

Şu gelen ayet Hz. Peygamber’in kalbine vahyedilenleri asla
unutmayacağını garantisini vermektedir:

سَنُقَرِّؤُكَ فَلَا تَنْسَى إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى
“Biz Kur’an’ı sana
okuyacağız, ama sen asla unutmayacaksın. Tabii ki, Allah’ın
dilemesi hâriç...”¹

1Şurâ, 42/51.

2Suara, 26/192-195

3Kıyâme, 75/16-19.

4Tâhâ, 20/114.

En son olarak okuyacağımız şu ayet de Kur'an metninin ne nesh yoluyla ne de herhangi bir biçimde değiştirilmesinin imkânsız olduğunu söylemektedir:

أَفَعَيِّرَ اللَّهُ أَتَّبَعِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونُونَ مِنَ الْمُمْتَرِينَ . وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

“O size Kitab’ı mufasssal olarak indirmişken ben, Allah’tan başka bir hakem mi arayacakmışım! Kaldı ki, Ehl-i Kitap da onun Rabbinden indirilmiş gerçek olduğunu bilmektedir. Sakın ha, şüphe edenlerden olma! Rabbinin sözleri, doğruluk ve adalet bakımından tamdır. Artık O’nun sözlerini değiştirebilecek hiç kimse yoktur. O her şeyi işitir, her şeyi bilir.”²

Biz bu ayetlerden şunu anlamaktayız:

Kur'an, Allah'ın inzalini murad ettiği ve izin verdiği âyetleri Cebrail'in, Hz. Muhammed'e vahiy kaplaması halinde Arap lisanı ile kelime kelime okuması; vahyin sahibinin iradesiyle okunan her pasajın Elçi'nin hafızasında lafız, nazım, mana ve beyan olarak cem' edilip; lafzının ezberletildiği, beyanı gerekenlerin beyân edildiği, vahiy hali geçtikten sonra da Elçinin hafızasında sağlam bir biçimde tanzim edilen âyetlerin dilinde telaffuz ettirildiği bir inzal süreciyle vahyedilmiştir.

Buna göre *inzal* terimini şöyle târif etmemiz mümkündür:

İnzal, Vahiy süreci içerisinde Allah'ın indirilmesini istediği ve izin verdiği âyetlerin, Cebrail tarafından Hz. Muhammed'e vahiy kaplaması hâlinde kelime kelime okunması; O'nun da bütün benliğiyle kulak kesilip şuurlu ve dikkatli bir biçimde okunan Kelamullahı dinlemesi; kendisine vahyedilenler metin, manâ ve beyân olarak, Allah dilemediği sürece unutaması imkânsız bir biçimde Peygamber'in hafızasına nakşedilmesi keyfiyetine Kur'an'ın inzali diyoruz.

1A'la, 87/6-7.

2En'am, 6/114-115.

Kur'an'ın, 22 yıl, 2 ay 22 günde; yaklaşık olarak 23 yılda sure sure /pasajlar halinde indirilmesi tamamlanmıştır.

Özellikle şu gelen iki ayet vahyin mahiyeti hakkında bize önemli bilgi vermektedir. O sebeple bu ayetleri daha yakından tanıtmak istiyoruz.

لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ إِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُمْ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ

“Acelenden dolayı Kur'an için dilini oynatma! Kuşkusuz onu cem etmek ve okumak Bize aittir; o hâlde, Biz onu okuduğumuzda sen onun okunuşunu takip et! Sonra onu sana beyan etmek de Bizim görevimizdir.”¹

Ayetlerin Açılımı

Buharî'nin naklettiğine göre, İbn Abbas (ra), kendisine sorulan bir soru üzerine demiştir ki: Rasûlüllah (s.a.v.) kendisine vahyedilirken, Kur'an'ı okuyabilmek için acele ile dudaklarını oynatıyordu. Şu anda benim sana dudaklarımı oynattığım gibi... Bunun üzerine Allah Teala *“Acelenden dolayı kur'an için dilini oynatma!...”* ayetlerini indirdi ve bundan nehy etti.²

Zemahşerî de bu ayetlerin nüzul sebebini ve maksadını şöyle açıklamıştır: Rasûlüllah (s.a.v.), vahiy esnasında, Cibril tarafından Allah'ın ayetleri kendisine okunurken, vahyin tamamlanmasını beklemiyordu. Bir kısmını kaçırdım endişesiyle, tıpkı hocasının ağzından kelimeler henüz çıkmadan onu almaya çalışan gayretli ve zeki bir öğrenci gibi, Cibril ile birlikte sür'atle okuma ve ezberleme yarışına giriyordu. Allah Tealâ Elçisine, vahiy tamamlanıncaya kadar kalbi ve kulağıyla okunanlara yönelip sakın bir şekilde dinlemesini, sonra da iyice öğreninceye kadar takip etmesini emretti.³

Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki, bi'setin ilk yıl/lar/ında indirilen Kıyâme suresi inzal edilirken, yüce Allah sözün bu

1Kıyame, 75/16-19.

2Buharî, Bedu'l-Vahy, 1.

3Bkz. Zemahşerî, *Keşşaf*, IV/191.

noktasında 15. Ayetin sonunda, Rasûlullah'dan hâsıl olan durum sebebiyle, kıyametle ilgili konuya ara verip elçisini uyarma ihtiyacını hissetti. Ona inzal edilenleri sakın bir biçimde dinlemesini ve kendi beşerî kabiliyetleriyle anlama, okuma ve ezberleme çabasından vazgeçmesini emretti. Demiş olabilir ki, habibim, "Vahiy devam ediyorken sana Cibril'in okuduklarını hemen telaffuz etmek ve ezberlemek için dilini oynatma! Bir kısmını kaçıırım veya okuyamam endişesine de kapılma! Kuşkusuz onu senin kalbinde /hafızanda cem' etmek, okumak; sonra da sana okutturmak¹ bizim görevimizdir; biz onu sana okuduğumuzda sen onun okunuşuna kulağını ver, dinle! Sonra onu sana beyan etmek de bize aittir." Böylece Nebîsini uyarmakla kalmadı tüm endişelerini de bertaraf etti. Sonra da kaldığı yerden Kıyametle ilgili konuya devam etti... Nitekim bu uyarı daha sonra pasajlar hâlinde indirilmeye başlayacak olan Tâhâ suresi indirilirken de tekrarlanacaktır. Orada da Cenabb-ı Allah Elçisine:

وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا "Sana Kur'an'ın vahyi tamamlanmadan önce okumakta acele etme; Rabbim, ilmimi artır, de!"² buyuracaktır.

Nebi (s.a.v.) de, artık bir daha uyarıya gerek kalmaksızın her vahyin indirildiğinde kendisinden emin olarak Cibril'in okuduklarına kulak verip dinleyecektir...

Ayetlerin Cümle Cümle Anlam Dokusu ve Değerlendirmesi

Denilebilir ki, Rasûlullah (s.a.v.), Cibril kendisine Kur'an'dan herhangi bir pasajı getirdiğinde 'vahiy kaplama hâline'³ giriyor ve dış çevreyle alâkasını tamamen kesiyordu.¹

1 A'la, 87/6.

2Tâhâ, 20/114.

3'Vahiy kaplama hâli', Rasulullah (s.a.v.)'a Cibril vahyi getirdiği ân onun gayr-ı ihtiyarî olarak büründüğü bir hal, o anda yaşamakta olduğu tecrübî bir durumdur. Nakl edildiğine göre bu halde Rasulullah dış çevresiyle ilişkisi tamamen kesilmiş içine dönük bir vaziyettir. Hz. Aişe'nin anlattığına göre vahiy hâlinde Hz. Peygamber'in yüzünün rengi değişir, soğuk havalarda bile buram buram ter döker, bazen de ağzının çevresine köpük

Sonra da ruhu, bedeni, zihinsel faaliyetleriyle canlı ve şuurlu olarak kendisine okunanlara yönelerek Cibril'in kendisine okuduğu ayetleri büyük bir arzu ve iştiaqla takip etmeye çalışıyordu. Belli ki Allah Resulü, vahiy esnasında kendisine okunmakta olan ayetleri anlama, ezberleme ve telaffuz etme endişesi içerisinde bulunuyordu. Bu yüzden kendisine inzal edilmekte olan ayetleri Cibril ile birlikte, yarışırçasına okumaya çalışıyordu... Onun bu insanî /beşerî endişesi ve çabası üzerine Yüce Rabb'i Nebisine şöyle diyordu:

﴿١٦﴾ لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتُحْضِلَ فِيهِ مِنْ أَمْرٍ بَاطِلٍ *"Aceleden dolayı onun için dilini oynatma!..."* Buradaki *"onun için..."* ifadesindeki zamir Kur'an'a, başka bir ifade ile: o anda Cibril'in, okuyarak Rasûlullah'ın kalbine /hafızasına inzal etmekte olduğu pasaja racidir. Bunu, metnin kendisinden anlamak mümkün olduğu gibi Tâhâ suresindeki *"Sana Kur'an'ın vahyi tamamlanmadan önce okumakta acele etme; Rabbim, ilmimi artır, de!"*² ayetinden anlamak da mümkündür.

Zaten İbn Abbas ve Zemahşerî gibi daha pek çok müfessirin olayı izah eden açıklamaları da bunu söylemektedir. Yani, okunması devam etmekte olan ayetleri kavrama, ezberleme ve telaffuz etme gayreti içerisine girme! Çünkü:

﴿١٧﴾ إِنْ عَلَيْنَا جُمُوعُهُمْ وَقُتِلْنَا فِي الدِّينِ */Muhakkak ki Cibril'in sana okuduğu ayetleri senin hafızanda cem' etmek, sana okumak; daha sonra da ezberden okumanı gerçekleştirmek bize aittir...*

birikirdi. Hz. Ömer'in anlattığına göre başının etrafında arı vızılına benzer bir ses iştilirdi...

Müşrikler, Rasulullah'ın vahiy halinde yaşamakta olduğu tecrübi durumun dış görünüşüne bakarak, onun sara illetine yakalanmış olduğunu veya o anda bir cin tarafından tutulduğunu, cinin etkisi altına girdiğini söylüyorlardı. Bu yüzden şuurunu kaybettiğini düşünüyor ve ona 'mecnun' diyorlardı. Ayetlerden anlaşılıyor ki, Rasulullah (s.a.v.) o esnada cinin değil Cebrail'in inzal etmekte olduğu vahyin etkisi altındadır. Şuurunu kaybetmemiş, tabir caizse, bütün hücreleriyle şuur hâline geçmiş dikkatle ve iştiaqla kendisine okunanları dinlemektedir. Hatta bir an önce okuma, ezberleme ve kavrama aceleciliği içerisindeydi.

1Kanaatimizce bu hâle, "Resulullah beşeriyetten melekkiye yükseliyordu." denilemez. Çünkü o beşer olarak Allah'ın elçisidir ve beşer vasfını hiçbir zaman terk etmiş değildir...

2Tâhâ, 20/114.

Cenab-ı Allah, daha önce indirilen: *سَنُفَرِّقُكَ فَلَا تَنْسِيَلًا مَا شَاءَ اللَّهُ* “Biz sana okutacağız, - Allah’ın dilemesi hariç - sen de asla unutmayacaksın...”¹ ayeti ile Elçisine önemli bir teminat daha vermiştir. Hafızasındaki ayetleri okutmak da Allah’a aittir...

Bu demektir ki Rasûlüllah (s.a.v.), vahiy hali geçtikten sonra Kur’an’ı – Allah dilemediği sürece - asla unutmayacaktır. Kalbine Cibril vasıtasıyla inzal edildikten sonra Hz. Peygamber, her ne zaman Kur’an’dan bir bölüm okumak istese, hiç yanılmadan, şaşırmadan veya ilave ve eksiltme yapmadan ilâ nihâye Allah’ın izni ve iradesiyle okuyacaktır.

Allah’ın Elçisi, ilk vahiyden bahsederken: “... Cibril bana okuttu, ben de okudum. O hâl benden gittikten sonra, sanki ayetler benim kalbime yazılmış /nakşedilmiş gibi duruyordu...”² demiş olması da bu durumu teyit etmektedir.

Ayetlerin buraya kadar ki kısmından anlaşılıyor ki, Kur’an’ın inzali esnasında okuyan Cibril, kendisine vahyedilen /dinleyen Hz. Muhammed, vahyedilmekte olan söz ise Kelâmullah’tır. Vahiy olgusu gizli ve süratli bir sır olarak bu üçlü arasında gerçekleşmiştir. Tabiidir ki, vahyin asıl sahibi Allah Teâla’dır. Cibril sadece bir elçidir. Ayetlerdeki, “... Bize aittir.”, “Bizim görevimizdir.” “Biz okuduğumuzda...” gibi cümlelerdeki “biz” ifadesi de, her ne kadar okuyan Cibril olsa da vahyin asıl sahibinin Allah olduğunu ifade etmektedirler. Çünkü teamüle göre, elçilerin naklettikleri söz nakledene değil asıl sahibine aittir.

﴿فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَتَبِعْ قُرْآنَهُ﴾ “Biz onu sana okuduğumuzda sen onun okunuşunu takip et!” emri, ancak ya göz ile ya da kulak ile gerçekleştirilebilir.

İlim ve teknolojiye geline ş u noktada, elde ve zihinde kayıtlı bir metin olmayınca, bu ikisinin haricinde, üçüncü bir

1A’la, 87/6-7.

2Buhari, Bed’u’l-Vahy,1; Müslim, I/139; İbn Hişam, (v. 213/828), es-Siyretü’n-Nebeviyye (thk.: Süheyl Zekâr), Beyrut,1992, s.250-254.

yöntem ile okunanı takip etmek bizce mümkün gözükmemektedir. Vahyin inzali esnasında, Rasulüllah'ın önünde, gözüyle takip edeceği yazılı bir metin bulunmadığına göre, onun Cibril'in okuduklarını gözüyle takip ettiğini söylemek imkânsızdır. Daha önceden ezberletilmiş olsaydı, mukabele yönteminde olduğu gibi, Cibril'in okuduklarını Rasulüllah'ın (s.a.v.) zihninden /ezberinden takip ettiği söylenebilirdi. Bu da söylenemeyeceğine göre, okunanları takip etme işinin ancak kulakla olabileceğini düşünmek durumundayız.

Eğer “...okunuşunu takip et!” cümlesi içerisinde ‘kulağınla takip et’ anlamı var ise, - ki, bu anlayış, en azından metne aykırı gözükmemektedir - o takdirde sesden de söz edilebilir. Nitekim Fazlur Rahmânda onu söylemektedir: Vahyin “gizli ve sür’atli bir sır” anlamı çerçevesinde ve sadece Hz. Muhammed’in duyabileceği; bir üçüncü şahsın işitmesi/dinlemesi imkânsız bir ses ile okunduğu söylenebilir.

﴿٩٩﴾ مَ إِنَّا عَلَيْنَا بَيَانُهُ “Manalardan her hangi biri sana müşkil gelecek olursa, onu sana beyan etmek de bize âittir.” Beyan, açıklamak ve izah etmek anlamındadır. Buna göre denilebilir ki, vahyedilen pasaj içerisinde lafız, mana ve maksat olarak Peygamber’e açıklanması gerekenler olabilir. Her ne kadar Peygamber Arap, Kur’an da “apaçık Arap lisani ile indirilmiş”¹ olsa da, onun ilk defa işiteceği kelimeler, kavramlar, terkipler, cümleler, deyimler veya pratiği olan hükümler bulunacaktır. Sözelimi; namazın vakitlere göre bilinen sayılı rekâtları, ikamesinin şekli, zekâtın hangi çeşit maldan ve hangi ölçüde verileceği, Nisa suresinin 105-112. ayetlerinde işaret edildiği üzere, iki davalı arasındaki bir meselenin muhakeme usulü v.b. hususlar vahyin lafzî değil, fakat mana kapsamı içerisinde Peygamber’e açıklanmış, idrakine verilmiş olabilir.

Bu ayetten Kur’an’ın Kur’an ile açıklanmasını veya Cibril’in, vahiy hâli dışında, her hangi bir biçimde ve özel olarak gelip

¹ Nahl, 16/103; Şuarâ, 26/195.

gerekli açıklamaları yaptığını anlamak da mümkündür. Yani, ayetlerle ilgili zarurî beyan, her hâl u kârda Allah tarafından yapılmıştır. Bunun vahiy esnasında olduğunu söylemek, metnin bağlamına aykırı değildir.

Kıyame suresinden naklettiğimiz bu ayetler, Kur'an'ın, Hz. Peygamber'in kalbine /hafızasına, Cibril tarafından yaklaşık yirmi üç yılda pasajlar hâlinde bölüm bölüm okunarak inzal edildiğinin açık ifadesidirler. Bu ayetler hakkında farklı izah şekilleri getirilmekle birlikte bizim kanaatimizce, bu metinden, öncelikle anlaşılması gereken mana budur. Ayetlere verdiğimiz bu mana, en azından, metne aykırı düşmemektedir. Özellikle bu manada olduğu hakkında bizim hiçbir kuşquamuz bulunmamaktadır.

E. İNZAL EDİLEN AYETLERİN MAHİYETİ VE TANZİMİ

Kur'an'ın lafız mı, mana mı, yoksa hem lafız hem mana mı olarak indirildiği konusu da bilhassa İslam Mütefekkirleri arasında tartışılmaktadır. Kelamullah'ın Rasulüllah'a, lafız ve nazımdan mücerred olarak yalnız mana halinde indirildiği görüşü üzerinde önemle durulmaktadır... Burada açıklamamız gereken diğer bir konu da bölüm bölüm inzal edilen pasajların sureler içerisinde tanzimi meselesidir.

Öncelikle belirtmeliyiz ki, Kelamullah'ın inzal şeklinden anlaşıldığı üzere Kur'an'ın, yalnız mana olarak önce Allah tarafından Cibril'e sonra da Hz. Muhammed'in kalbine /hafızasına indirildiği; Kur'an'daki harflerin, Nebi'nin (a.s.) nefsinden doğdukları görüşü Kur'an tarafından desteklenmesi imkânsız bir iddiadır; hatta Kur'an'a aykırıdır... Eğer öyle olsaydı Kur'an'a nasıl "Allah'ın mu'ciz kalamıdır" denilebilirdi ki? Zerkani'nin de dediği gibi, gerçek şu ki, Cibril tarafından yaklaşık yirmi üç yıl boyunca Hz. Peygambere inzal edilenlerin tamamı gerçek ve mu'ciz Kur'an'dır. Onu önce Allah Teâla Levh'de takdir etti. Cibril ve Hz. Muhammed de Allah'dan aldıkları tertip üzere

muhataplarına okudular. Ne Cibril'in ne de Hz. Muhammed'in kendilerine indirilenlerin tertibinde en ufak bir müdahaleleri olmuştur. O sebeple Kur'an bizim hakikatine eremeyeceğimiz kühnü ve bize açık olan bütünüyle Kur'an'dır. Bu yüzden Allah'a nispet edilmektedir.¹

Kur'an, Cibril tarafından "Apaçık Arap lisan ile..."² ve "Okuma parçalarına ayrılmış olarak"³ bölüm bölüm tilavet olunarak indirildiği⁴ için *Arapça olan lafzı*, o lisan ile oluşturulan mu'ciz nazmı, o nazmın ihtiva ettiği *beliğ manası* ile "Kelâmullah"tır. Kur'an'ı Kur'an yapan bu dört özelliştir; bunlar veya herhangi birisi olmadan kur'an olmaz ve "Biz onu hak olarak indirdik, o da hak olarak indi"⁵ denilmez. Aksi halde, *وَإِنَّكَ لَتَلْقَىٰ السُّرَانَ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ / Hiç şüpheden olmasın ki sen Kur'an'ı her şeyi yerli yerince yapan ve iyi bilen Allah katından almaktasın.*"⁶ sözü nasıl söylenebilir!

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da dediği gibi, vahiy esnasında "Tilavet olunan, onun manası değil manasını en belîğ surette ifade eden nazımdır." O hâlde Kur'an Peygamber'in kalbine, lisandan, lafızdan ve nazımdan soyut mana olarak indirildi denilemez... Arap Dili ise, Kelâmullah'ın manasına göre nazımın mu'ciz bir şekilde telif edildiği lafzını teşkil etmektedir. O nedenle deriz ki Kur'an-ı Kerim, *Arapça lafız, nazım ve mana* halinde inzal edilmiş ilahî bir Kitaptır. Bu dördü Kur'an'ın hassalarındandır. Bundan dolayı da mu'cizdir ve kendisiyle ibadet edilmektedir. Bunlardan birinin olmadığı söz, ilahî vasfını korumayacağı için "Kur'an" olamaz! Çünkü onun ilahîlik vasfı bu dört unsurun hepsine teker teker nüfuz etmiş temel bir niteliktir. Mesela; her ikisi de hikmet'i içermesine rağmen, "Mütevatir Hadis" ile "Kur'an" arasındaki en belirgin fark, bizce buradadır. Zira hadis'in lafzı, nazmı ve manası tamamen Rasûlullah'a aittir.

1 Bkz. Zerkan *Menahilü'l-İrfan*, I/41.

2 Nahl, 16/103; Şuarâ, 26/195.

3 İsrâ, 17/106.

4 Yusuf, 12/2.

5 İsrâ, 17/105.

6 Neml, 27/6.

Vahiy onu, sadece kontrol altında bulundurmaktadır...¹ Kelamullah'ın yazıya geçirilmesi ve kitaplaşması ise, yine biri olmadan diğerrinin olması imkânsız; öncekilerin tabiriyle, birbirinin lazım-ı gayr-ı müfarıkı olan nazım ve mana ilişkisinin tabii bir sonucudur...

Şunu da belirtmeliyiz ki, Allah'ın ezeli kelamının lafzı ve manası herhangi bir dile tahsis edilemez. Zaten Allah'ın, *"kendilerine indirileni beyan etsin"*² gerekçesiyle her peygambere kendi kavminin dili ile vahiy göndermiş³ olması da bunun apaçık bir delilidir. Ancak ezeli ve gayr-ı mahlûk vasfı ile tanzim edilmiş olan lafzı manasının, manası da lafzının aynası durumunda olan Nazm-ı Celil, indirilen lafızdan başka bir lisan ile tam olarak ne ifade edilebilir ne de başka bir dile tercümesi yapılır. İşte bu sebeple "Arapça" da, Kur'an'ın hassalarından biri durumundadır... Kur'an'ın başka dillere, ancak tefsirî, Kur'an'daki ifadesiyle, tafsîlî⁴ tercümesi yapılabilir; haddizatında caiz olan da budur.⁵

Pasajların Sureler İçerisindeki Tanzimine gelince.

Bu konuda ayetlerin lafzından olmasa da manasından çıkartılabilecek önemli bir fikre sahip olduğumuzu söyleyebiliriz.

Denilebilir ki, yaklaşık yirmi üç yılda, zaman ve zeminin ortaya koyduğu öncelikli ihtiyaçlara cevap olmak üzere /arz ve talep yöntemiyle indirilen her pasaj, Allah'ın izni ve iradesiyle, Hz. Peygamber'in kalbine Levh-i mahfuz'daki Kur'an ve sure bütünlüklerine muvazi olarak; Arapça bir lafız, nazım, mana ve beyan halinde inzal edilip yerleştirilmiştir. إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ ayeti buna

1 Şunu da belirtmeliyiz ki Resulüllah (s.a.v.) Allah tarafından kendisine ilim, hikmet ve Kur'an el-Az

vahyin kontrolü altında gerçekleşmiş hikmettir... (Geniş bilgi için bkz. Duman, M. Zeki, *Vahiy Gerçeği*, Fecr Yayınları, Ankara, 1997, s. 112-119)

2 Nahl, 16/44.

3 İbrahim, 14/4.

4 Fussilet, 41/44.

5 Krş. Fussilet, 41/44.

delalet eder.O sebeple Levh'deki Kur'an ile Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed'in hafızasındakiKur'an'ın metni birbirinin aynı olduğu gibi; aynadaki görüntü misali, bir bütün halinde tanzimi de aynıdır. Oradaki soyut varlığın bütün halindeki görüntüsü, vahiy süreci içerisinde bir puzzle /yap-boz örneğinde olduğu gibi, buraya yansıtılıp pasaj pasaj yerleştirilmiştir.

Yirmi üç yıl boyunca Rasulüllah (s.a.v.), her vahiyden sonra kalbine /hafızasına inzal edilen pasajları, vahiy kâtiplerine bizzat yazdırmaktaydı. Nakledilen rivayetlere göre, denilebilir ki, Allah'ın Elçisi vahyi yazdırırken yeni gelen her pasajın yerini de kalbindeki /zihnindeki tanzime paralel olarak kendisi belirlemiş, kâtip de işaret edilen yere yazmıştır. Mesela, yukarıda da geçmişti, bir defasında buyurmuştur ki, bana Zeyid'i çağırın, okka ve divit getirsin... Zeyid, elinde okka, divit ve üzerine yazı yazılacak malzeme /kâğıt ile geldiğinde ona: Şu ayetleri şu ayetin önün veya sonuna yaz, demiştir. Allah'ın Resulü bunu söylerken, hiç şüphesiz, her hafızın hafızasındaki surelerin Kur'an bütünlüğü ve her suredeki ayetlerin de sure bütünlüğü içerisindeki yerlerini bildiği; hatta zihin dünyasında bir göz gezdirdiğinde gördüğü gibi, o güne kadar hafızasında tanzim edilmiş olan Kur'an metnine uygun olarak yazdırıyordu. Bazen de Cibril ayetlerin yerini bizzat gelip tarif ediyordu. Mesela Osman İbn Ebi'l-As nakletmiş ve demiştir ki, biz bir gün Rasûlüllah (s.a.v.) ile otururken birden Nebi (s.a.v.) gözünü bir noktaya dikti ve hiç kırpmadan baktı. Sonra bize yöneldi ve dedi ki, "Az önce Cibril bana geldi ve ... إِنْ أَلَّهِ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ ayetini falan surede, falan yere koymamı emretti."¹

Anlaşıyor ki, Rasûlüllah vahyi yazdırırken iki şeye çok dikkat ediyordu. Birincisi, az önce de söylendiği gibi, yazdırıldığı pasajın yeri; yani hem sure bütünlüğü içindeki yeri hem de, ayrı bir sure ise, Kur'an bütünlüğü içerisindeki yeri...² İkincisi ise

1 Suyut

Miknâs, J/104; Subhü's-Salâm, /s. 70.

2 Bu prensipten de anlaşıyor ki, Rasulüllah (s.a.v.) döneminde surelerin sırası da aşağı yukarı belli idi; en azından hangi sure hangisinden önce veya sonra konulmuştu,

metnin doğru yazılması idi. Bu ikinci hususta Zeyd b. Sabit şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v.) bana vahyi imla ettirir, sonra da yazdığımı okumamı emrederdi. Ben de okuduktan sonra yanlışlık varsa düzeltirdi.¹

Abdullah Dıraz'ın da işaret ettiği gibi, Kur'an'ın Levh-i Mahfuzdaki tertibi ile Hz. Peygamber'in hafızasındaki, birbirinin tıpa tıp aynıdır. Bu da Rasûlullah'ın (s.a.v.) sahifeler üzerine yazdırdığı Kur'an ile Cibril'in hiçbir tasarrufta bulunmaksızın Levh-i mahfuz'dan getirip inzal ettiğinin birbirine muvafık/mutabık olduğunu ifade eder. Kanaatimizce İslam İlim adamları, "Sureler içerisinde ayetlerin tanzimi 'tevkîfî'dir" derken kast ettikleri bu olmalıdır.

Burada Abdullah Dıraz'ın bir sözüne itirazımız olacaktır. Dıraz demiştir ki, tarihî bir bina, bulunduğu yerden başka bir yere taşınmak istendiğinde, oradaki taşların, önceden teker teker numaralanıp sonra da üzerlerindeki numaralara göre yeni yerlerinde tekrar inşa edildikleri gibi, Kur'an parçaları da Levh-i Mahfuz'daki yerlerinden alınıp Hz. Peygamber'in hafızasına, aslî tertibine uygun olarak yerleştirilmişlerdir.

Kanaatimizce Draz'ın yapmış olduğu bu teşbihte bir nokta dikkatinden kaçmış olmalıdır. Şöyle ki, tarihî bir binanın taşınmasında taşlar olduğu gibi yerlerinden alınarak başka bir yerde üzerlerindeki numaralara göre yeniden inşa edilmektedir ve eski yerinde o binadan hiçbir eser kalmamamaktadır. Levh-i Mahfuz'daki Kur'an ise, aynıyle yerinden sökülerek değil, bir nevi yansıma yoluyla Peygamber'in kalbine inzal edilmiş olmalıdır.

biliniyordu. İbn Atiyye'nin de dediği gibi " أَلَسَّعَ الطُّوَالِ /Yedi Uzun Sure", "الْحَوَامِيمِ /Hamimler", ve " الْمُفَصَّلِ /Mufasssal" surelerin sıralaması az çok belli olmuştur.(Bkz. Zerkeşi, Burhan, II/258) Zaten namazlarda veya namaz haricinde okurken Allah'ın Elçisi'inin belli bir sıra takip ettiği de bilinmekte idi. Mesela "Hamimler" adı verilen sekiz sureni peş peşe geldiğini sahabe biliyordu. Bu yüzden Rasûlullah'ın hafızasında ve yazdırdığı malzeme üzerindeki surelerin sırası da tevkîfî olduğu söylenmelidir. Fakat sahabenin Mushaf içerisinde yapmış olduğu tertip bundan başkadır...

Nitekim biz bunu Birinci Bölüm’de açıklamıştık.¹ Çünkü Kur’an ve diğer kitaplar da dâhil Ümmü’l-Kitap’ın /Levh-i Mahfuz muhtevası yerinde korunmaktadır. Yüce Allah’ın “*Her süre/dönem için bir kitap vardır; Allah dilediği kitabı siler, dilediğini yürürlüğe koyar! Zira “Ana Kitap” O’nun katındadır.*”² ayeti buna da işaret sayılır.

F. KUR’AN KİMİN SÖZÜDÜR?

Kur’an-ı Kerim’in Allah Kelamı olduğunu; aslı itibariyle Yüce Allah’ın ezeli ve sonsuz ilminin sembolik bir ifadesi olan Levh-i Mahfuz’da bulunduğunu; “*tertemiz, son derece değerli ve saygın yazıcı/elçi (melekler)in elleriyle, kadri yüksek ve temiz sahifelere yazdırıldığını...*”³ ve “*son derece güvenilir lemin bir ruh*” olan Elçi Cibril vasıtasıyla, “Muhteşem bir ahlakın sahibi” ve Müşriklerin bile “*Muhammedülemin*” olarak vasıflandırdıkları Hz. Peygamber’e bizzat okunarak inzal edildiğini; onun da, Allah dilemediği sürece unutmama ve yanılma olmaksızın insanlara okuyarak tebliğ ettiğini yukarıda ayetlerle açıklamıştık. “*Biz onu hak olarak indirdik, o da hak olarak inmiştir.*”⁴ ayeti de elimizdeki Kur’an metninin, Arap lisanı ile lafız, nazım ve mana halinde “hakk”; yani gerçekten Allah’ın kelamı olduğunu te’yid etmektedir. Fakat gerek Kur’an’ın inzal edildiği dönemde müşrikler ve gerekse daha sonraki çağlarda müsteşrikler Kur’an’ın Allah’ın sözü olmadığını ileri sürerek bir takım akla ve mantığa sığmayan ve ispatı mümkün olmayan iddialar ortaya atmışlardır.

1 Biz bu makalemizde Levh-i Mahfuz’un insan ile ilgili yönünün, önceden tasarlanmış, planlanmış ve insan hayatına dikte ettirici bir kader; Kur’an’ın da Peygamber’in kalbine indirilmeden önce öngörülmüş bir plan mahiyetinde değil, İlm-i Ezelî ile ilhamla yazıldığı ve ilhamın ilmi bir kalemle yazıldığı şeklinde bir tasavvur olduğunu söylemişizdir... Kur’an ise, iradelerinde hür insanlar tarafından yaşanacak hayata göre Levh’de tanzim olunmuştur. O sebeple denilebilir ki, bazı surelerdeki pasajlar arasında belli bir insicam varsa hayatın insicamından, yoksa hayatın o bölümünün insicamsızlığındandır. Nüzul sırasına göre okunduğundaki durum da aynı...

2 Ra’d, 13/38, 39.

3 Abese, 80/11-16.

4 İsrâ, 17/105

Kur'an, müşriklerin Rasûlullah (s.a.v.) ve on inzal edilen ayetler hakkında uydurdukları iftiralara cevaplar da içermektedir. Zira müşrikler Allah'ın elçisine *şair*, *kâhin* ve *mecnun* diyorlardı. Onlara göre gaybdan haber veren bu kimselerin her birinin bağlı bulunduğu bir cini vardır. Her birine cinleri gaybdan haber getirmekteydi. Hz. Peygamber'in de böyle bir cininin olduğunu ve okuduğu ayetleri ona ait bir cinin getirdiği sözler olduğunu iddia ediyorlardı. Bu iddia sahiplerinden bazılarına göre o bir *şairdir*; bazılarına göre o bir *mecnundur* veya *kâhindir* veya *büyülenmiş* bir kişidir. Cinlerin etkisi altında kalarak bu sözleri uyduruyordu. Kimine göre Hz. Muhammed, Şam'a yaptığı seyahatleri esnasında oradaki rahiplerden dinlediklerini anlatıyordu. Oysa o, Şam'a, 12 ve 25 yaşlarında iken iki defa seyahat etmişti! Birincisinde ise, Şam'a girmeden geri dönmüştür... Kimine göre Romalı bir köleyi – ki onun dili Arapça bile değildir - sabah akşam dinliyor ve ondan ezberlediklerini bir başkasına imla ettiriyordu...¹

Goldziher, Gibb ve Bernard Lewis... gibi çağdaş müsteşriklere göre ise, Kur'an beşer şuurunun bir verisidir. Tevrat ve İncil'in bir nevi kopyasıdır. Sürekli olarak çevresindeki Yahudi ve Hristiyanlarla ilişki halinde bulunan Muhammed, onların etkisi altında kalmış; onlardan işittikleri bu bilgiler onun kalbinin derinliklerine nüfuz edip yerleşmesi sonucu inanç haline dönüşmüştür. Sonra da kalbinin derinliklerinden fezeyan edip

1 وَأَنْتَ نَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُولُونَ إِنَّمَا نَعْلَمُهُ بِشَرِّ لِسَانِ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِي وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ / «Ant olsun ki Biz onların: "Onu, ona bir insan öğretiyor." dediklerini de biliyoruz! Oysa işaret ettikleri kişinin dili yabancıdır, bununki ise apaçık bir Arapça'dır." (Nahl, 16/103)

Böyle söylemeleri şundan olabilir: Müşrikler: "Bu okuduklarını Muhammed'in kendisi uyduruyor." dediler. Fakat onun okuma, yazma bilmeyen ve hayatı boyunca hiç kimseden ders almadığı, eğitim öğretim görmemiş ümmî bir insan olduğunu bildikleri için bu sözlerinin isabetli olmadığını düşündüler ve bu sefer de: "Ona bir insan öğretiyor." demeye başladılar. Nakledildiğine göre bu şahıs, Amir İbn Hadramî'nin kölesi Cebr'dir. Cebr Romalı bir Hristiyanıdır. (Bkz. Neseft, *Medârik*, II/300; İbn Kesir, *Tefsir*, IV/523) Güya, Hz. Peygamber onun yanına gider, onu dinler; sonra da ondan dinlediği şeyleri getirip anlatırmış... Kureyş'in bu iddiası da tutmadı. Çünkü bu kölenin ana dili Arapça değildir; az çok Arapça bilse de, meydan okunduğu hâlde en belîğ ediblerin bile benzeri bir pasajı dahi vücuda getiremedikleri böylesine edebî ve mu'ciz bir kelâmı o şahsın vücuda getirmesi imkânsızdır. (Bkz. Bakara, 2/23, 24; Hud, 11/13, 14; İsra, 17/88)

gelen bu öğretileri bir görev olarak düşünmüş, daha sonra da bunların vahiy için bir vasıta olduğuna bütün samimiyetiyle inanmıştır...

Kur'an'daki açıklamalara göre, bir kısım insanlar kulak verip dinlemedikleri için Kur'an'ı anlamamakta ısrar etmektedirler;¹ bir kısmı kulak verip dinlemekle birlikte, anlamak istemedikleri ve basiretleri kapalı olduğu için anlamamaktadırlar;² bir kısmı ise dinliyor, anlıyor; fakat inanmak işine gelmediği, dünya menfaatlerine aykırı buldukları için inkâr etmektedirler...³ O sebeple onun için – şunun sözü, yok bunun sözü... diyerek – doğruluğuna kendilerinin de inanmadıkları furyalar uydurmaktadırlar. Oysa insanlık vasfını koruyarak ve sırf tanımak, bilmek maksadıyla Kelamullah'ı dinleyen veya inceleyen pek çok insan onun Allah'tan başkasının sözü olamayacağını yakinen bilmekte, buna kesin kanaat getirip hür iradesiyle kalben tasdik etmektedir. Başlangıçtan beri bu gerçek ve realite devam edip gitmektedir. On dört asırdan beri tüm inananlar ve günümüzdeki 1,5 Milyar Müslüman bu gerçeğin bir ifadesidir. Siz sanıyor musunuz ki, inkâr edenler akıllı da iman edenler akılsız? Belki tersi doğru olabilir; *“akılları var ama düşünmüyorlar...”*⁴ Çünkü aklın ilk vazifesi yüce yaratıcısını tanımaktır... Bir de Mülk suresinde işaret edildiği gibi inanan kimsenin hiçbir kaybı olmayacaktır, fakat inkâr eden her hal ü karda zarardadır:

1 *“Sen ölümlere iştiremezsin; arkalarını dönüp giderken sağırlara da çağrını duyuramazsın. Sen, körleri de sapıklıklarından vazgeçirip doğru yola döndürebilecek değilsin. Sen, ancak ayetlerimize iman edenlere iştirebilirsin; onlar da ayetlerimize boyun eğler.”* (Neml, 27/80, 81; Rum, 30/52, 53) *“Şu sağırlara sen mi iştireceksin! Şu görmeyenleri ve apaçık sapkınlık içinde olanları sen mi doğru yola ileteceksin!”* (Zuhruf, 39/40)

2 *“Yoksa sen onların çoğunun gerçekten dinlediklerini ve akıllarının erdiğini mi sanıyorsun? Onlar, hayvan gibidirler; hatta yolca hayvandan daha da sapıktırlar.”* (Furkan, 25/44) *“Bunlar yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki anlayacak kalpleri, işitecek kulakları olsun. Gerçek şu ki gözler kör olmaz; ancak göğüslerdeki kalpler kör olur!”* (Hac, 22/46)

3 *“Şimdi siz, bunların size inanacaklarını mı umuyorsunuz! Oysa onlardan öyle bir grup var ki Allah'ın kelâmını dinler ve iyice anladıktan sonra, onu bile bile tahrif eder! Onlar, iman edenlerle karşılaştıklarında “Biz iman ettik.” der; birbirleriyle baş başa kaldıklarında ise: “Yoksa siz, Allah'ın size açtığı bilgileri Rabb'inizin katında size karşı delil getirsinler diye onlara söylüyor musunuz? Sizin aklınız ermiyor mu?” derler.”* (Bakara, 2/75, 76)

4 Bkz. A'raf, 7/179.

“De ki: “Farz et ki Allah beni ve benimle birlikte olanları helâk etti veya bize merhamet etti... Ne dersiniz, can yakıcı bir azaptan kâfirleri kim kurtaracak?” De ki: “O Rahman’dır. Biz O’na iman ettik ve yalnız O’na dayandık... Yakında siz, kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu bileceksiniz!”¹

Kur’an’ın inzal edildiği dönemde Mekke’li Müşrik Araplar Kur’ân vahyininimkâr edip cinlere isnat ederken, onların Sema’dan gelen haberler hakkındaki inançlarının bunda önemli rolü vardır. Çünkü onlar gökten haber çalan cinlerin olduğuna inanmakta idiler. Kur’an onların bu inançlarını reddetmemiştir.² İnançlarına göre mecnun, kâhin, arraf ve şair dedikleri kimseler bu cinlerle ilişki halinde idiler. Onlardan bir kısmı, Hz. Peygamber’e mecnun, şair, kâhin, arraf; Kur’an’a da cinlerin; özellikle şeytanın sözü derken bu kültürlerinin etkisi altında idiler. O sebeple Allah Tealâ onları ikna etmek için pek çok ayette Kur’an’ın cin veya şeytanların sözü olamayacağına dair susturucu delillerle cevap

1 Mülk, 67/28, 29.

هَلْ أَتَيْتُمْ عَلَىٰ مَنْ نَزَّلَ الشَّيَاطِينُ نَزَّلَ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ يُلْقُونَ السَّمْعَ وَأَكْثُرُهُمْ كَاذِبُونَ وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ أَلَمْ تَرَأَهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهيمُونَ وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ جَهَنَّمَ يَنْقَلِبُونَ / “Şeytanların kimlere inip ilişki kurduklarını size söyleyeyim mi? Onlar, ancak günahkâr iftiracı kimselere inerler. Çünkü onlar şeytanlara kulak verir, onları dinlerler. Onların çoğu yalancılardır. Şairlere ancak sapkınlara uyarlar. Baksana onlar, her bir vadide başıboş dolaşıyor; yapmadıkları şeyi söyleyebiliyorlar. İman edip salih iş yapan, Allah’ı çok zikreden ve haksızlığa uğradıkları zaman kendilerini savunanları hariç, zalimler, pek yakında nasıl bir yıkılışla altüst olacaklarını bileceklerdir.” (Şuara, 26/211-227)

“Biz semada burçlar yarattık. Seyredenler için orayı süsledik. Orayı kovulmuş her şeytana karşı koruduk. Şayet onlardan birisi kulak hırsızlığı yapmaya kalkışacak olursa, derhâl onun peşine alevler saçan bir ateş parçası/şihâb takılır.” (Hicr, 15/16-18)

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Yüce Allah, gökte bir işe hükmettiği zaman melekler, O’nun emrinden dolayı samimi bir şekilde, saygı ve ta’zim ile kanat çırpırlar. O anda, sanki düz bir kaya üzerinde zincir şakırtısına benzer ses duyulur. Meleklerin kalbindeki korku ve dehşet giderilince bir alttakiler, Arş’ı taşıyanlara: ‘Rabb’iniz ne buyurdu?’ diye sorarlar. Onlar da: ‘Rabb’imiz hakkı buyurdu. O pek yücedir, pek büyüktür.’ derler...” (Bkz. İbn Kesir, Tefsir, III/503) İşte bu sözleri dinleyenlere...

إِنَّا زَيْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِرَبِّهِ الْكَوَاكِبِ حِفْظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍ لَا يَسْمَعُونَ إِلَى الْمَلَأِ إِلَّا أَعْلَى وَيَقُولُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ حُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبًا / “Muhakkak ki Biz, en yakın semayı yıldızların ziynetiyle süsledik, inatçı her şeytana karşı orayı koruduk, artık şeytanlar Mele-i A’lâ’ya kulak verip dinleyemezler; dinlemeye kalkan olursa, her taraftan taş tutulur ve sert bir biçimde kovulur! Onlara arkası gelmeyen bir azap vardır. Ola ki bir söz aşırın olsun, onu da derhâl delip geçen bir ateş parçası/şihâb takip eder!” (Bkz. Saffat, 37/6-11)

vermiş; hatta onlara meydan okumuştur.¹ Bir kısmı ise Kur'an'ın Allah'ın gerçek kelamı olduğunu bilmelerine rağmen kendisinin uydurduğunu veya Romalı bir kölenin ona aktardığını iddia ettiler... Bu konuda sözü fazla uzatmadan bu çelişkili iddialara Kur'an'da verilen cevapları yorum yapmadan nakletmekle yetinmek istiyoruz:

Mecnundur Diyenlere Cevap

ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُورُونَ مَا أَنتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَحْنُونٍ /Nûn. Kaleme ve yazdığı şeylere yemin olsun ki sen, Rabb'inin nimeti sayesinde **mecnun değilsin**.”²

يَكَاذِبُونَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَحْنُونٌ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ / “İnkâr edenler Zikr'i dinledikleri zaman, neredeyse bakışlarıyla seni devirivereceklerdi. “Muhakkak ki o **mecnundur** /deli” diyorlardı.”³

وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَحْنُونٌ لَمَّا تَأْتِينَا بِالْمَلَكِ إِنَّ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ / “Dediler ki: “Ey kendisine Zikr indirilen kişi! Sen kesinlikle **mecnunsun**; eğer doğru söyleyenlerden idiyisen bize melekleri getirseydin ya!”⁴

وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَحْنُونٍ ...şafak söküp aydınlık yayılmaya başladığında sabaha da yemin olsun ki bu Kur'an, kesinlikle değerli bir elçinin/Cibril'in sözüdür.O, kuvvetli elçi Arş'ın sahibi yanında itibarlıdır. Orada sözü dinlenir ve kendisine güvenilir. Hemşeriniz Muhammed **mecnun değildir!**”⁵

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ ... / “Düştüğü an yıldıza yemin olsun ki hemşeriniz (Muhammed) ne **doğru yoldan saptı** ne de **aklını kaybetti** lazıttı. O, arzusuna göre de konuşmuyor. O (Kur'an), kendisine inzal edilen

1 Bkz. Bakara, 2/23, 24; Hud, 11/13, 14; İsra, 17/88.

2Kalem, 68/1, 2

3Kalem, 68/51.

4Hicr, 15/6-7.

5Tekvir,81/18-25.

vahiyden başka bir şey değildir. Onu ona, kuvveleri sağlam olan “Cebrail” öğretmiştir. O güçlü, yaratılışı mükemmel ve akıllıdır.”¹

Şairdir Diyenlere Cevap

وَمَا عَلَّمَاهُ الشَّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ / “Biz Peygamber’e **şiir öğretmedik**; onun için buna gerek de yoktur.² Bu bir **zikir** ve apaçık Kur’an’dan başka bir şey değildir.”³

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ لَا يَقُولُ كَاهِنٌ قَلِيلًا مَا تَدْكُرُونَ نَزَّلْنَا مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ / “o, bir **şâirin sözü değildir!** Ne de az inanıyorsunuz! Bir **kâhinin sözü de değildir!** Ne de az düşünüyorsunuz! O, âlemlerin Rabb’inden indirilmiştir.”⁴

Şeytanların Sözüdür Diyenlere Cevap

وَمَا تَنْزَلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَظِيلُونَ إِنْهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمْعَرُولُونَ / “Kur’an’ı **şeytanlar indirmedir**. Bu onların harcı değildir, buna güçleri de yetmez. Onlar, onu dinlemekten bile menedilmişlerdir.”⁵

Şeytanlar Kime İner Biliyor musunuz?

هَلْ أَتَبَّحْتُمْ عَلَىٰ مَنْ نَزَّلَ الشَّيَاطِينُ تَنَزَّلَ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ يُلْقُونَ السَّمْعَ وَأَكْتَرُهُمْ كَاذِبُونَ وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ أَلَمْ تَرَأَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَدَكَّوْا اللَّهَ كَذِبًا / “Şeytanların kimlere inip ilişki kurduklarını size söyleyeyim mi? Onlar, ancak **günahkâr iftiracı kimselere inerler**. Çünkü onlar şeytanlara kulak verir, onları dinlerler. Onların çoğu yalancılardır. Şairlere ancak sapkınlar uyarlar. Baksana onlar, her bir vadide başıboş dolaşıyor; yapmadıkları şeyi söyleyebiliyorlar. İman edip salih iş yapan, Allah’ı çok zikreden ve haksızlığa uğradıkları zaman kendilerini savunanları hariç, zalimler, pek yakında nasıl bir yıkılışla altüst olacaklarını bileceklerdir.”⁶

1Necm, 53/1-6; Mecnûn yani cinlenmiş cinle irtibatlı anlamında olan diğer âyetler için bkz. 7/A’raf /184; 23/Müminûn/70; 34/Sebe/8, 46; 37/Sâffât 36,37; 44/Duhân/14...

2 Krş. Şu’arâ, 26/221-227.

3Yasin, 36/69.

4Hakka,69/41-43,

5Bkz. Saffat, 37/8; Cin, 72/8-9.

6Şuara, 26/211-227.

Onu Hz. Muhammed Uydurmadı

/وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِمْ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَمْ مِمَّا مِثْكُكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِيزٍ
“Eğer O/Muhammed, bizim adımıza bazı sözler **uyduracak olsaydı**, onu derhâl sağ elimize alır, sonra da şah damarını koparırdık; içinizden hiç kimse de buna mani olamazdı.”¹

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِثُرَآءٍ غَيْرِ هَٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ
أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَيْتُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ
“Mana ve maksatları *Mana ve maksatları* مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ
apaçık ayetlerimiz kendilerine okunduğunda huzurumuza çıkarılacaklarını ummayanlar, “Bize, bundan başka bir Kur’an getir veya bunu değiştir.” dediler. De ki: “Benim onu kendiliğimden değiştirmem mümkün değildir; ben sadece bana vahyedilene uyarım; eğer Rabb’ime karşı gelirim, büyük bir günün azabından korkarım.” 16. De ki: “Şayet Allah dileseydi ben onu size ne okur ne de bildirebilirdim. Daha önce aranızda bir ömür geçirdim. Siz, hiç düşünmez misiniz?”²

O Bir Zikirdir

/إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ “Bu bir öğüt ve apaçık Kur’an’dan başka bir şey değildir.”³

/لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَحْجُودٌ “İnkâr edenler Zikr’i dinledikleri zaman...”⁴

/وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ “...Oysa bu Kur’an âlemler için bir öğütten başka bir şey değildir.”⁵

O Allah’ın Tenzilidir

/وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ
“Kuşkusuz Kur’an, âlemlerin Rabb’inin indirmesidir...”⁶

1Hakka,6/44-47.

2Yunus, 10/15, 16.

3Yasin, 36/69.

4Kalem, 68/51.

5Kalem, 68/52.

6Suara, 26/192.

Onu Cibril Arap Lisani İle İnzal Etmiştir

تَنَزَّلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ / “Uyarıcılardan olman için onu senin kalbine Ruhu’l-Emîn/Cebrail apaçık bir Arap lisanı ile indirmiştir.”¹

O Değerli Bir Elçinin Sözüdür

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ / “Şüphesiz, Kur’an çok değerli bir elçinin sözüdür; ...”²

Bu elçi, Hz. Muhammed değil, Cebrail’dir. Çünkü Kur’an Hz. Muhammed’in değil³ Cebrail’in sözüdür.⁴

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ / “Şüphesiz o değerli bir elçinin sözüdür...”⁵

عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى / “Onu ona yetileri son derece sağlam, güçlü olan Cibril öğretmektedir...”⁶

O Allah’tan İndirilmiş Gerçeğin Ta Kendisidir

وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا / “Biz onu hak olarak indirdik, o da hak olarak inmiştir.”⁷

وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ / “Şüphesiz o, kesin gerçeğin ta kendisidir. 52. O hâlde sen, ulu Rabb’inin ismini tespih et!”⁸

Bu ayetlerden de anlaşılıyor ki, Haz Peygamber bir beşer olarak sağlığı yerinde, akıllı, zeki, çevresince tanındığı gibi emin; aynı zamanda kendisinin ve görevinin bilincinde olan gerçek bir elçidir. Kur’an ise, cinlerin, şeytanların ve düşmanlık amacıyla ona yönelen her kimsenin asla erişemeyeceği bir yüceliktedir. Her türlü zarara karşı korunmuş; koruyucusu da âlemlerin Rabbi Yüce

1Suara, 26/193-195.

2Hakka, 69/40.

3Müddessir, 74/25.

4Bkz. Bakara, 2/97; Şuara, 26/192-195; Şûrâ, 42/51; Necm, 53/5-6; Kıyâme, 75/16-19.

5Tekvir, 81/19.

6Necm, 53/5.

7İsra, 17/105.

8Hakka, 69/51, 52.

Allah'tır... O, Allah'ın ezelî, sınırsız ve hakikatini idrakten aciz olduğumuz kelimadır. *"Bunda hiçbir şüphe yoktur."*¹ Çünkü *"O, eşi, benzeri değil, benzeri gibisi dahi olmayandır..."*² Allah Teâla'nın aynen Hz. Musa'ya vahyini tabletler üzerine yazdırdığı gibi - ki biz bunun da mahiyetini idrak edememekteyiz - sefera adı verilen yazıcı meleklerle yazdırdığı Cibril'in de onlardan alıp Hz. Muhammed'e Arap lisanı ile bizzat okuyarak lafız, nazım ve mana halinde inzal ettiği Kelamullah'tır. Gerçekte Allah'ın olmasına rağmen ayetlerdeki ifadeye göre *"O kerim bir Elçinin sözüdür."* denilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi, doğal olarak her elçi; özellikle Cibril, tıpkı mürekkepten şekillendirilen kelimeler, nazım ve yaratılan ses gibi sadece taşıyıcı ve nakledicidirler. Hz. Peygamber'e vahyederken ses ve söz Cibril'e aittir. Onların naklettikleri ise asıl sahibinin sözüdür. O sebeple Kur'an, gerçekte Cibril'in değil Allah sözüdür. *"Biz onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et, dinle..."*³ ayetindeki *"Biz onu okuduğumuzda..."* cümlesi de bunu ifade etmektedir. Biz, Kur'an okuduğumuz zaman da onun sese ve yazıya büründürülmüş şekli bize, bizim ses ve yazı ile naklettiğimiz asıl söz ise Yüce Allah'a aittir.

G. KELAMULLAH'A BEŞER SÖZÜ KARIŞMIŞ MIDIR?

Evet, Tevrat ve İncil de Allah tarafından Nebilerine vahyedilmişti. Yine Cenab-ı Allah'ın şahitliğiyle biliniyor ki, onlar asli hüviyetlerini koruyamadılar. Bilhassa Tevrat'ın tebliğinden sonra onun aslını devam ettirmek üzere pek çok peygamber de gönderildi. Ama koruması insanlara havale edilmiş olan ne Tevrat ne de İncil indirildiği şekliyle korunabildi. İnsanların elleriyle tahrif edildiler; pasajlar çıkartıldı, pasajlar eklendi. Kelimelerin yerleri değiştirildi... En sonunda adına *"Kitab-ı Mukaddes"* denilen beşer sözü ve düşüncesi meşbu' bir kitap ortaya çıktı. Yüce Mevla da Kur'an-ı Kerimi göndermek suretiyle onları tamamen

1Bkz. Bakara, 2/2.

2Şura, 52/11.

3Kıyame, 75/18.

yürürlükten kaldırdı ve buyurdu ki: ﴿لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ﴾ ٣٨ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ: *...Her süre/dönem için bir kitap vardır; Allah dilediği kitabı nesh eder, dilediğini yürürlüğe koyar! Zira “Ana Kitap” O’nun katındadır.”*¹

Peki, Kur’an’da insanlar tarafından, özellikle düşmanları tarafından böyle bir tahrifata maruz kalamaz mı veya maruz kalmadı mı? Yahut bugüne kadar olmadıysa, ileride insanların elleriyle bozulamaz mı?

Bu ve benzeri karşılaştırmalı sorular bazen bilgi bazen de eleştiri amacıyla sorulmaktadır, sorulacaktır da... Bu nevi sorular, gerçeği öğrenmek isteyen samimi kimselere asla zarar vermez. Çünkü hakikat böylece ortaya çıkmış olacaktır.

Yukarılarda pek çok vesile ile nakletmiştik; Kur’an gerek Levh’den istinsah yoluyla inzal, gerek Cibril vasıtasıyla Hz. Peygambere vahiy, gerek Allah’ın Rasulü tarafından insanlara tebliğ edilirken **ve gerekse iki kapak arasında cem’ edilirken** aslî gerçek “hak” hüviyetini hep korumuştur. Zira Allah Teâla “Biz Kur’an’ı hak olarak indirdik, o da hak olarak indi; seni de, salt müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik...”² ayeti ile Levh’den Rasulüllah’a gelinceye kadar Kelamı’nı hep korumuştur. Yukarıda genişçe anlatılmıştı; ne “Levh”e ne “sefere”nin yazdığı nüshalara, ne Cibril okuyarak vahyederken okuduklarına ne de Hz. Peygamber’in kalbine /hafızasına yerleştirililen Kelamullah’a Şeytan ve şeytanımsı varlıklar dokunabilmiştir!.

1 Ra’d, 13/38, 39.Elmalılı merhum bu âyeti şöyle izah etmiştir: Her vaktin ve müddetin Allah yanında ayrı bir yazısı, özel bir hükmü vardır. Bu kitaplar hikmet gereği değişen hal ve durumlara göre farklı olarak yazılmışlardır. O nedenle farklı zamanlarda farklı kitaplar indirilmiştir. Mesela Musa devrinin kitabı başka, İsa devrinin kitabı başka, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed devrinin kitabı başkadır, velhasıl her zaman için bir kitap vardır ve son devrin kitabı da Kur’an-ı Kerim’dir. Onun için Arapça bir hüküm olarak indirilen bu kitap İslâm’da değişmeyen ve önceki kitaplarda da yer alan esaslardan Tevhid, güzel ahlak ve namaz, oruç, hac, zekât, kurban gibi vecibeleri tasdik ve tahkim eder, bazı ahkâmı da değiştirir, nesheder. (Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV/3001)

2 İsra, 17/105.

Rasulüllah (s.a.v.) bir beşerdir. O da insan olarak unutabilir, yanılabilir, akli çelinmeye çalışılabilir. Fakat Kur'an söz konusu olduğunda, onun hafızası Yüce Mevla'nın elindedir: *"Sana Kur'an'ı Biz okutturacağız¹ sen de asla unutmayacaksın; ancak Allah'ın dilemesi hariç!..."*²

Kur'an en son vahiy olduğu; ondan başka ilahî kitap indirilmeyeceği ve evrensel olup kıyamete kadar tüm insanlık âlemine hitap edeceği için onun muhafazası diğer semavî kitaplar gibi *nisyan ile mâlûl*, yani unutkan olan beşer hafızasına; ne Nebisi'nin ne de müminlerin muhafazasına, havale edilmemiştir. Aksine Kur'an'ı indiren Allah, kıyamete kadar onun korunmasını da üzerine almıştır.³

Anlaşıyor ki Kur'an hususunda Rasulullah'ın hafızası bile Allah'ın koruması altındadır. Bu demektir ki Hz. Peygamber, kendi beşerî ezber kabiliyetine dayalı olarak Kur'an'ı ezberinden okumayacak, Kur'an ona ihtiyaç anında Allah tarafından okutturulacaktır. Bir beşer olarak o, bazı şeyleri unutabilir. Fakat söz konusu Kur'an olunca, Allah dilemediği sürece Resûlullah'ın ondan hiçbir şeyi unutması imkânsızdır.

Peki, Rasulüllah (s.a.v.) tebliğ ederken veya ettikten sonra vahiy kâtiplerinin yazdıkları Kur'an'a beşer sözü katılmış mıdır?

Bu sorunun cevabı da şu ayetlerde olsa gerektir: *"Kuşkusuz o, Azîz bir kitaptır; önünden de ardından da batıl gelip ona giremez. O, her şeyi yerli yerince yapan, övülmüş Allah tarafından indirilmiştir!"*⁴

Çünkü diyor, Cenab-ı Hakk, *"Muhakkak ki Zikri /Kur'an Biz indirdik Biz! Hiç kuşkunuz olmasın ki, onun koruyucusua yine Biziz Biz!"*⁵

¹ Bkz. Tâhâ, 20/114; Kıyâme, 75/16-19.

² A'la, 87/5, 7.

³ Bkz. Hicr, 15/9

⁴Fussilet, 41/41, 42.

⁵ Hicr, 15/9.

Ama Hac suresinin 52. ayeti Kelamullah'a beşer sözünün karıştırıldığını söylüyor!" denilirse.

Biz de deriz ki:

Evet, sadece 52. değil Hac suresinin 52, 53 ve 54'üncü ayetleri de tematik paragraf halinde, "Kur'an'ı Kerim'e, sadece tilavet anında beşer sözünün karıştırılmış olabileceğini söylüyor; ama aynı ayetler Kur'an metninde ona karıştırılmış hiçbir beşer sözünün bulunmadığını da söylüyorlar. İşte o ayetler:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلَفَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكُمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ. "Senden önce hiç bir Resûl ve nebi göndermedik ki, o bir şey temenni ettiği zaman şeytan onun ümniyyesine bir şeyler atmasın. Fakat Allah, şeytanın attığı ümniyyeyi derhal siler /nesh, sonra kendi ayetlerini sağlamlaştırır. Allah Alîmdir, Hakîmdir."¹

Bu ayette, önemli iki kelime bulunmaktadır. Bunlardan birincisi "Temennî", ikincisi de "Ümniyye" kavramlarıdır. Ayetin anlaşılmasında anahtar durumunda olan bu iki kavramın anlaşılması durumunda, sanırım şeytanın Kur'an okuyana zararı da açıklığa kavuşacaktır.

Rağıb el İsfehanî "Temenni" ve "Ümniyye" kelimelerini şöyle açıklamıştır: Temenni, "Bir şeyin nefisteki takdir ve tasviridir. Bu da bazen tahmin ve zann'a dayalı olarak gerçekleşir, bazen de asıla binaen düşünce ve tefekkür sonucu oluşur. Fakat zan ve tahmine dayanan temennilerin çoğunluğunun yalan olma imkân ve ihtimali fazladır. Bu sebeple temenninin çoğu, hakikati olmayan şeylerin tasavvurundan ibarettir. "Ümniyye" ise, temenni ettiği şeyden dolayı insanın nefsinde meydana gelen tasavvurdur."²

Rağıb'ın yaptığı bu açıklamaya göre temenni, bir şeyin insanın zihninde takdir ve tasavvurudur. Bu da ya tahmin ve zanna dayanır ya da gerçeğe dayanır. Tahmine dayalı takdir ve

1 Hacc, 22/52.

2Rağıb, Müfredat, "MNY" madd.

tasavvurların yanıltıcı olma ihtimalinin büyük olmasına karşın gerçeğe dayalı takdir ve tasavvurlar yanıltıcı olmayabilir...

Ebu mansur Matüridî ise, bu ayette geçen "Ümniyye" kelimesinin okumak anlamına geldiğini söylemiş ve bunu delilleriyle birlikte genişçe açıklamıştır.

İmam Maturidî'nin bu görüş ve açıklamalarını da değerlendiren İbn Manzur, Arapçada, istemek anlamına gelen "temenna" kelimesinin, aynı zamanda "kitabı okumak ve yazmak manalarına da geldiğini" söylemiş, sonra da bu ayeti misal vermiştir. Devamında da demiştir ki, Rasûl ya da Nebi, "Kitabı okuduğunda şeytan, onda olmayan bazı sözleri okuduğuna atmıştır."¹

İbn Manzur'un yaptığı bu açıklamalara göre, şeytan her Resûl ve Nebi'nin kitabı okuması ya da kavmine tebliğ etmesi esnasında kitapta olmayan, ona yakışmayan yanlış sözler söyletirmek veya okuduğunun, doğru olarak anlaşılmasını engelleyecek şekilde bazı katkılarda bulunmak isteyebilir! O nedenle Allah Teâla: Ey Nebi, Kur'an okuyacağın zaman, kovulmuş ve makamından uzaklaştırılmış olan Şeytan'ın şerrinden Allah'a sığınarak okumaya başla, buyruğu ile Resûlü'ne, şeytana karşı böyle bir tedbir almasını emretmiş, olabilir:

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ *"Kur'an okuyacağın zaman kovulmuş şeytandan Allah'a sığın! Çünkü onun, iman eden ve sadece Rab'lerine dayanan kimselere etki etme gücü yoktur."*²

Zemahşerî', Kur'an okuyana şeytanın zararı, vesvese vermek, yanıltmak, manayı bozacak şekilde yanlış okutturmak veya

¹Bkz.İbn Manzur, Lisan, "MNY" madd.

² Nahl, 16/98, 99.

okuduğuna, Allah'ın vahyetmediği sözleri karıştırmak gibi,¹ lafzı ya da manayı ifsat edici şeyler olabilir, demiştir.

İmam Matürîdî ve Zemahşerî'nin yaptıkları bu açıklamalara göre ayette geçen "okuduğu zaman", ifadesini Hz. Peygamber için "okuduğu, tilavet ettiği Kur'an" olarak anlamamız mümkündür... Böyle olunca da şeytanın katkısı yalnız okunanadır, yazılı metne değil, denilebilir.

Şayet hakkındaki rivayetler doğru ise, "Garanik Olayı'nın" bu konuda tipik bir örnek teşkil ettiğini düşünebiliriz!

İbn Kesir'in naklettiğine göre: "Müşriklerin, Allah'ın ayetlerine karşı durmaları, Nebisi'ni yalanlamaları, inananlara ağır işkenceler uygulamaları... Resûlüllah'ı (s.a.v.) düşündürüyor ve bütün bunlara çok üzülüyordu. Müşriklerin, kendilerine gönderilen hidayete tabi olmamalarına bir türlü anlam veremiyor, içinden, Keşke hepsi inansalar da Allah'ın azabına maruz kalmasalar, diyordu...

Nebi, bu düşünceler içerisinde bulunuyorken müşrikler de: "Eğer bu adam ilahlarımızı iyilikle anacak olursa, biz de onu ve arkadaşlarını sakince dinleriz. Ne var ki o, bizim tanrılarımızı kötüleyip dil uzattığı gibi, dinine karşı çıkan Yahudi ve Hristiyanlara, sataşmıyor bile", şeklinde konuşuyorlar ve bu sözler, zaman zaman kulağına geliyordu...

İşte Resulüllah (s.a.v.), bu düşünceler içerisinde olduğu günlerden birinde, Mescid-i Haram'da yanındakilerin de iştebileceği bir sesle Venne'cmi Suresi'ni okuyordu. أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتِ وَالْعُزَّىٰ (۱۹) وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ "Gördünüz mü o lat ve uzza'yı ve üçüncüleri olan diğer menat'ı..."² ayetlerine geldiğinde, bir görüşe göre, hiç farkında olmadan:

تلك الغرائق الاولى و إن شفاعتهن لترتجي "Onlar ilk kuğulardır, şüphesiz onların da şefaathleri umulur." kısmını da eklemiştir. Başka bir

1Bkz. el-Keşşaf, III/19.

2Kıyame, 75/19-23.

görüŖe göre de Ŗeytan, çevresindekilerin kulağına bu sözleri fısıldamıştır... Surenin sonunda da secde ayeti olduğu için müminler secde ederken müşrikler de bizim tanrılarımızı övdü düşünceŖi ve sevinci ile inananlarla beraber hemen secdeye kapanmışlar...

Hakkında çeşitli spekülasyonların yapıldığı, bir kısım İslam ilim adamları tarafından: "kesinlikle böyle bir Ŗey olmamıştır, bunlar tamamen iftira ve uydurma sözlerdir." şeklinde reddedilirken, bir kısmınca da böyle bir hadisenin olduğu sabit görülen "Garanik Hadisesi", özet hâlinde böyledir...¹

Aslında yukarıda söz konusu ettiğimiz ayet-i celile "Garanik hadisesi"nden bahsediyor mu, etmiyor mu? Bunu kesin olarak bilemiyoruz; elimizde, ayetin bu konuda nazil olduğunu kesin olarak söyleyen mütevatir ya da sahih bir haber de bulunmamaktadır. O sebeple bu ayete istinaden "Garanik hadisesi"nin vaki olduğunu kesin olarak söyleme imkânımız da yoktur... Ancak Hac suresinin 52. ayetinin ifade ettiği mana ile İbn Kesir'in tefsirinde naklettiği rivayet - ki, şayet doğru ise - bu olmasa bile benzeri böyle bir hadisenin vukuunu reddetmiyor, hatta olabileceğini de açıkça ifade ediyor...

Buradan hareketle, varsayalım ki, Ŗeytan Hz. Peygamber'in tilavetine /ümniyye böyle bir tevhid dışı sözleri ilka etti, o da farkında olmadan bu sözleri söyledi! Müşrikler de bu sözü işittiler...

Bu varsayımdan hareketle, gerek insanlar, gerekse Ŗeytanlar /cin tarafından Kur'an'a beşer sözünün karıştırılmış olduğu söylenebilir mi?

Bu muhtemel sorunun cevabı, Hac suresi 52. ayetinde açık ve net olarak verilmiştir? Allah Teâla bu ayette, hiç bir şüpheyeye mahâl bırakmayacak biçimde açık ve net olarak diyor ki: "*Allah,*

¹Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Necm Suresi 19-23. ayetlerinin tefsiri için, Taberi ve İbn Kesir Tefsirler; Cerrahoğlu, İsmail, A.Ü. İlahiyat Fakóltesi Dergisi, XXIV, 1987

şeytanın attıklarını siler /nesh, sonra ayetlerini sağlamlaştırır. Allah Alîmdir, Hakîmdir."

O hâlde böyle bir hadise Hz. Peygamber'in de başından geçmiş olsa bile, Allah Azze ve Celle, kendi izni ile ve 53 ve 54. ayetlerde açıkladığı hikmete binaen gerçekleşen bu olaydan sonra, ilave edilen kısmı sildiğini ve ayetlerini muhkemleştirdiğini açık ve net bir ifade ile belirtmektedir!

Yüce Allah'ın; "Senden önce hiç bir Resûl ve nebi göndermedik ki..." dediği böyle bir hadise, Hz. Muhammed'in de başından geçmiŝse, - onun başından da geçtiği söylenebilir - elbette Hz. Peygambere indirilen Kur'an'ın da şeytanların sözlerinden arındırıldığı ve ayetlerinin sağlamlaştırıldığı ilkesi de bu hükme dâhildir. Çünkü Allah Azze ve Celle, aynı ayetin devamında böyle bir şeytani vesveseye neden müsaade ettiğini şu şekilde açıklamıştır:

"Allah, şeytanın kattığı şeyleri, kalplerinde hastalık olanlarla gönülleri katılaŝan kimseler için bir imtihan /fitne vesilesi yapmak maksadıyla yapmıştır. Zalimler, elbette (Haktan) oldukça uzak bir ayrılık içerisinde dirler. Bir de kendilerine ilim verilenler Kur'an'ın, hakikaten Rabb'in katından indirilmiş bir gerçek olduğunu bilsinler de ona inansınlar. Bu sayede kalpleri ona karşı saygı ile dolsun. Ŗüphesiz Allah iman edenleri, dosdoğru bir yola yöneltir."¹

Bütün bu açıklamalardan anlaşılıyor ki, her Nebi ve Resûl, kendilerine indirilen vahyi tebliğ ederken veya okurken - yukarıda açıklanan hikmetler sebebiyle ve Allah'ın izni ve iradesi ile - şeytan, onların okuduklarına vahiy - dışı katkılarda bulunabilmektedir...

Ancak *"Allah, şeytanın attıklarını siler /nesh, sonra ayetlerini sağlamlaştırır. Allah Alîmdir, Hakîmdir."*

O halde belli bir hikmete binaen pek nadir bir hadise olarak böyle bir hadise yaŝanmıŝ olabilir. Fakat amaç

1Hac, 22/53-54.

gerçekleştikten sonra *"Allah, şeytanın attıklarını siler /nesh, sonra ayetlerini sağlamlaştırır..."*

Çok açık ve net olarak diyebiliriz ki, Kur'an'a beşer sözü karıştırılmamıştır. Özellikle de metnine, asla!!..

III. BÖLÜM

KELAMULLAH'IN YAZI İLE TESPİTİ CEM'İ VE TEKSİRİ

Bu son bölüm, vahiy süreci içerisinde Kur'an'ın yazı ile tespiti, cem'i ve teksiri konularına ayrılmıştır. Aslında bu konu bütün halinde ciddi ve titiz bir araştırmayı gerektirmektedir. Bu da ayrı bir çalışmanın konusu olacaktır. O sebeple biz burada sadece özet halinde bilgi vermekle yetineceğiz.

A. KELAMULLAH'IN YAZI İLE TESPİTİ

Vahyin Günü gününe Yazılması

Hız.Muhammed (s.a.v), okuma yazma bilmeyen ümmi bir peygamber idi.¹ Fakat Kur'an, ilk günden itibaren hem öğreniliyor, hem hafızalarda muhafaza ediliyor hem de yazılıyordu. Vahyin başlangıcından itibaren, Cibril vasıtasıyla okunarak inzal edilen her pasaj, bir taraftan Allah tarafından vahiy esnasında Hız. Peygamber'e hıfzettirilip kalbine nakşedilirken bir taraftan da pasaj pasaj yazıya geçirilmekte ve Müslümanlar tarafından hayata intikal ettirilmekteydi. İndirilen pasajların, ilk günden itibaren

¹ "Bunlar, ellerindeki Tevrat ve İncil'de geleceği yazılı olan, okuyup yazmamış Resûle ve Nebî'ye tabi olurlar..." (A'raf, 7/157) "O hâlde hem Allah'a hem de Allah'a ve O'nun kelimelerine iman eden ümmî elçisine iman edin..." (A'raf, 7/158)

müminler tarafından bilgi, düşünce, fikir ve amel olarak öğrenilmesi yazarak, lafzını ezberleyerek öğrenilmesinden önde geliyordu. Bununla birlikte yazma işi de vahyin ilk yılından itibaren okuma yazma bilen sahabiler; daha sonra ise özel vahiy kâtipleri marifetiyle oluyordu. Alak suresinin ilk pasajından en son indirilen pasaja kadar Kur'an'ın tamamı yazıya geçirilmiştir. Bunda hiç bir kuşku bulunmamaktadır.

Başta Hz. Ebu Bekir, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Ömer ve Abdullah İbn Mes'ud olmak üzere okuma-yazma bilen pek çok sahabe vahyi; kimi kendi adına kimi de Rasulüallah (s.a.v.) için yazmıştır. Vahiy yazarların sayısı 40'a kadar varmaktadır. Mekke döneminin sürekli vahiy kâtibi Abdullah İbn Sa'd İbn Ebi Sarh idi. Medine döneminin vahiy kâtibi ise, başlangıçta Übey b. Kâ'b, sonra da Zeyid İbn Sabit (Allah hepsinden raszı olsun!) bu işi sonuna kadar devam ettirmiştir.

Söz gelimi; Nisa suresinden 18. ayetinin de içerisinde yer aldığı pasaj indirildiği zaman, Rasulüallah (s.a.v.) “Bana Zeyid'i çağırın (Buhari'deki başka bir varyantta, “falani” çağırın); *divit* ve *levh* alsın da gelsin”, buyurdu... Zeyd, *divit* ve *levh* (Buhari'deki başka bir varyantta, “ev'il-ketifü” ilavesi vardır) ile gelince, ona: “Yaz: “*Lâ yestevi'l-kâ'idûn...*” buyurdu...¹

Resûlüallah (s.a.v.) vahyin kayda geçirilmesine hem önem veriyor hem de özen gösteriyordu. İndirilen her pasajı mutlaka titizlikle bizzat kendisi imla ettiriyordu.²

Yukarıda da bahsedilmişti; Allah'ın Elçisi vahyi yazdırırken yeni gelen her pasajın yerini de kalbindeki /zihnindeki tanzime paralel olarak kendisi belirlemiş, kâtip de işaret edilen yere yazmıştır. Bazen de Cibril ayetlerin yerini bizzat gelip tarif ediyordu. Mesela Osman İbn Ebi'l-As nakletmiş ve demiştir ki, biz bir gün Rasûlüallah (s.a.v.) ile otururken birden Nebi (s.a.v.) gözünü bir noktaya dikti ve hiç kırpmadan baktı. Sonra gözlerini

¹ Buharî, “Tefsîr”, 4/Nisâ Sûresi, 18.

² Bkz. Buhari, Tefsir, Nisa, 4/18.

bize çevirdi ve dedi ki, “Az önce Cibril bana geldi ve ... إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ... ayetini falan surede, falan yere koymamı emretti.”¹

Anlaşıyor ki, Rasûlullah vahyi yazdırırken iki şeye çok dikkat ediyordu; birincisi, yazdırdığı pasajın sure bütünlüğü içerisindeki yeri, ikincisi ise metnin doğru yazılması idi. Bu ikinci hususta Zeyd b. Sabit şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v.) bana vahyi imla ettirir, sonra da yazdığımı okumamı emrederdi. Ben de okuduktan sonra yanlışlık varsa düzeltirdim.²

1. Vahyin Yazıldığı Malzeme

İnzal edilen her Kur'an parçası, başta kâğıt olmak üzere farklı yazı malzemeleri üzerine yazılmakta idi. Bunlar:

- *Asiyb* / عَسِيب kabuğu soyulmuş hurma dalı demektir; çoğulu *usub* / عُسْبٌ 'dür.

- *Lihfe* / لِحْفَةٌ ince, yassı, beyaz düz taş anlamındadır; çoğ. *Lihaf* / لِحَافٌ tır.

- *Ketif* / كَتِفٌ kürek kemiği demektir. Çoğ. *Ektaf* / أَكْتَافٌ .

- *Kat'u'l-edim* / قَطْعُ الْأَدِيمِ, dabağlanmış, işlenmiş deri.

- *Rakk* / رَقٌّ işlenmiş derinin daha zarif ve kaliteli olanına bu ad verilir.

- *Ruk'a* / الرُّقْعَةُ üzerine yazı yazılmaya müsait özel malzeme. Bu, bazen ceylan derisi, bazen varak bazen de kâğıt olabilmektedir. Çoğulu *rıka* / الرِّقَاعٌ 'dır.

- *Egtâb* / الْأَقْتَابُ devenin semerindeki ahşab kısmıdır. Müfredi *el-gateb* / الْقَتَبُ 'dür.

- Bez parçaları...

Kur'an'da Allah Teala “rakk” üzerine yemin etmiştir:

﴿وَالطُّورِ﴾ ١ ﴿وَكِتَابٍ مُّسْطُورٍ﴾ ٢ ﴿فِي رَقٍّ مَنْشُورٍ﴾ ٣

1 Suyut

Mekân, f/104; Subhî Salim, s. 70.

2 *****

satırlar hâlinde yazılmış kitaba (...) yemin olsun ki;...”¹

Her ne kadar kaynaklarda yazı malzemesi olarak bu nesneler zikredilse de, Kelamullah'ın yazıldığı asıl madde kâğıt olmalıdır. Çünkü o devirde Kur'an'ı yazmak için kâğıt imkânsız değildi. Kaldı ki, Kur'an'ın kâğıt üzerine yazıldığına dair elde pek çok belge bulunmaktadır. Mesela Hz. Ömer'in Müslüman olma hadisesinde kız kardeşinin okuduğu ayetler kâğıt üzerinde bulunuyordu. Rasulüllah'ın İslam'a davet için yazdırıp önemli şahsiyetlere gönderdiği mektupları bilinmektedir. “Muallakat-ı Seb'a” adı verilip her yıl şiir yarışmasında beğenilen şiirler Kâbe örtüsüne asılarak taltif ediliyordu. Özellikle de Medine'ye hicret ettikten sonra kâğıt tedariki imkânı daha da artmıştır. Belki de o yüzden Hz. Ali, İbn Mes'ud, Übey b. Kâ'b, Hz. Osman gibi okuma yazma bilen bazı sahabiler kendileri için Kur'an nüshaları yazabilmişlerdir.

Yukarıda adı geçen ve homojen olmayan; dolayısıyla mükemmel yazı malzemesi kabul edilemeyecek durumdaki o maddeler; sözgelimi *egtâb*, kâğıt bulamayanların veya o an için unutup kaybetmemek maksadıyla Hz. Peygamberin tebliği ettiği bir pasajı hemencek yazmak isteyenlerin kullandıkları malzemelerden olabilir...

Bizce en önemli belge şudur: Hz. Ebu Bekir Kur'an'ı cem' etme işini Zeyid b. Sabit'e verince. Kızı ve Rasulüllah'ın zevcesi Hz. Aişe'den, Rasulüllah (s.a.v.) tarafından yazdırılan ve hane-i saadetlerinde saklanan nüshayı istedi. O da “iple bağlanmış tomar halindeki evrakı” getirip Halife'ye teslim etti.² Bütün bunlar, Kur'an nüshalarının yazıldığı malzemelerin son derece yetersiz ve

1 Ayetin tamamı: “*Tur'a, işlenmiş ince deri üzerine satırlar hâlinde yazılmış kitaba “el-Beytü'l-Ma'mur”a, yükseltilmiş tavana, kaynayıp coşan denize1 yemin olsun ki Rabb'inin azabı mutlaka gerçekleşecektir. Onu başından defedip kurtulacak hiç kimse olmayacaktır!*” (Tur, 52/1-8)

2 Bkz. Zerkeşi, Burhan, I/238; Suyuti, Itkan, I/101, Subhi Salih, Mebahis fi Ulumi'l/Kur'an, s. 74.

homojen olmayan nesnelerden ibaret olmadığını; bilhassa asıl yazı malzemesinin kâğıt olduğu ihtimalini desteklemektedir.¹

B. KELAMULLAH'IN CEM'İ

Asr-ı saadette vahiy söz konusu olduğunda *cem'* kelimesinin iki farklı manada kullanıldığını söylemeliyiz.

Birincisi, Kur'an'ı hafızasında *cem'etmek* ezberlemek, hıfzetmek anlamındadır. *إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ* "Kuşkusuz onu (senin kalbinde) *cem' etmek ve okumak Bize aittir...*"² ayetinde *cem'* bu manada kullanılmıştır. Kelamullah'ın ilk *cem'* edildiği ve korunduğu³ yer de Rasulüllah'ın (s.a.v.) hafızası /kalbidir.

Kur'an'ı hafızasında toplayan kimseye *câmi'* (çoğ. *cümma'*) tabir edilir. Hafızasında, bir veya birden fazla sure bulunan kimseye *câmi'*; Kur'an'ı baştan sonuna kadar veya büyük bir kısmını ezberleyen kimseye de *cümma'* adı verilir. "Cümmau'l-Kur'an", Kur'an'ı ezberleyen ve hafızasında muhafaza eden kimse, demektir.

İkincisi ise, sahabenin hafızasında ve farklı yazı malzemeleri üzerinde dağınık halde bulunan Kur'an surelerini bir araya toplamak, kâğıt üzerinde birleştirmek ve iki kapak arasında toplamak anlamındadır. Bir kısım sahabe gelen her vahyi

1 Akla şöyle bir soru gelebilmektedir. Eğer yazı malzemeleri böylesine gayr-ı müsait nesneler idiyse ve Mekke döneminde Kur'an hep bunlar üzerine yazıldıysa hicret esnasında bu nüshalar ne oldu? Orada bırakılsa, müşriklerin eline geçme ve olmadık hakaretleri uygulama imkânı doğardı. Bu hususta hiçbir belge ve bilgi bulunmamaktadır. Değilse Medine'ye kaç deve yükü halinde ve nasıl taşındığına dair de kaynaklarda ciddi belge bulunmadığı gibi bu hususta özel bir araştırmaya da rastlayamadık!

Kanaatimiz odur ki, bu malzemeler imkânsızlık hallerinde kullanılmış olabilir. Dediğimiz gibi o asırda kâğıt imkânsız değildi. Kâğıt M.Ö. 4 bin, 2 bin yıllarında icad edildi ve geliştirildi... M.S. 325'de toplanan konsilde 104 İncil incelendi ve bunlardan dördü kabul edildi. Kur'an'dan altı asır önce incelenmeye alınmayanlar da dâhil edildiğinde yüzlerce İncil nüshası yazılacak kadar kâğıt varsa, ondan altı asır sonra Kur'an surelerini yazacak kâğıt elbette kıtı denilemez!! Bu, ciddi bir araştırma konusu olan ve şahsıma ait bir düşüncedir...

2 Kıyame, 75/17.

3 "Hiç şüphe yok ki Zikr'i biz indirdik ve onun koruyucusu da Biziz Biz!" (****)

öğreniyor, ezberliyor ve aynı zamanda sayfalara yazarak muhafaza ediyordu. Hz. Ebu Bekir döneminde yapılan iş de bu idi.

Rasulullah tarafından ve vahiy kâtiplerine günü gününe yazdırılıp kayda geçirilen Kur'an metinleri, onun ahirete irtihalinden hemen sonra, İlk halife Hz. Ebu Bekir döneminde iki kapak arasında cem' edilmiştir. Böylece ortaya çıkan "Mushaf-ı Şerif" hakkında itiraz vaki olmaksızın, üzerinde icma /ittifak hasıl olmuştur. Sahabe'nin üzerinde icma' ettiği Mushaf, hiç bir değişikliğe uğramaksızın nesilden nesile *mütevâtir haber* olarak nakledilip bize kadar gelmiştir.

Mütevâtir Haber, Sayılarının çokluğu veya yalan üzerinde birleşmelerini aklın imkânsız gördüğü kimselerce tasdik edilip nakledilen, akla da aykırı düşmeyen haberlere mütevâtir haber denir.

Kur'an'ı cem'etme vazifesiyle görevlendirilen Zeyid b. Sabit hem vahiy kâtibidir hem de Kur'an'ı baştan sonuna kadar ezberleyen /*cümma'* sayılı bir-kaç sahabeden birisidir.

Zeyid b. Sabit ilan edildiği üzere, elinde yazılı bir Kur'an nüshası bulunan kimselerden Rasulullah'ın yanında yazdığına dair beraberindeki iki şahitle birlikte getirilen metinleri sayfalara yazdı sonra da bunları iki kapak arasında topladı. Ona, Kur'an'dan olmayan ne bir kelime eklendi veya çıkarıldı ne de bir harf; sadece her surenin başına besmeleyi koydular. Çünkü Rasulullah her sureyi okurken mutlaka okumaya besmele ile başlardı...

Hiç şüphe yok ki, Zeyd b. Sabit *cem'* işini gerçekleştirirken Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Osman ve daha başka sahabiler de ona yardım etmişlerdir.¹

¹ Bu süre içerisinde Kur'an'ı en iyi bilen sahabilerden Abdullah İbn Mes'ud Kufe'de, Ubey b. Ka'b ise Şam'da görevlendirilmişlerdi. O sebeple Kur'an'ın cem' işinde o iki kurra bulunmamıştır.

Rasulüllah'ın vefatından sonra /hicretin 12. Yılında Yemame Harbinden sonra başlatılan cem' işi altı ay içerisinde tamamlanmıştır.

Mushaf'ın Tertibi

İki kapak arasında cem' edilen Kelamullah'a Mushaf isminin verilmesi, Hz. Ebu Bekir'in önerisi, sahabenin de uygun bulması üzerine kararlaştırılmıştır. O günden beri bu kitaba "Mushaf", "Mushaf-ı Şerif", "İmam Mushaf" adı verilmektedir.

Rasûlullah vahyi yazdırırken iki şeye çok dikkat ediyordu. Birincisi, yukarıda da söylendiği gibi, yazdırdığı pasajın yeri; yani hem sure bütünlüğü içindeki yeri hem de, ayrı bir sure ise, Kur'an bütünlüğü içerisindeki yeri... İkincisi ise metnin doğru yazılması idi.

Bu prensipten de anlaşılıyor ki, Rasulüllah (s.a.v.) döneminde surelerin sırası da aşağı yukarı belliydi; en azından hangi sure hangisinden önce veya sonra konulmuştu, biliniyordu. İbn Atiyye'nin de dediği gibi "السَّبْعُ الطَّوَال / Yedi Uzun Sure", "الْحَوَامِيم / Hamimler", ve "الْمُفَصَّل / Mufasssal" surelerin sıralaması az çok belli olmuştu.¹ Zaten namazlarda veya namaz haricinde okurken Allah'ın Elçisi'inin belli bir sıra takip ettiği de bilinmekte idi. Mesela "Hamimler" adı verilen sekiz surenin peş peşe geldiğini sahabe biliyordu. Bu yüzden Rasulüllah'ın hafızasında ve yazdırdığı malzeme üzerindeki surelerin sırası da *tevkîfî* olduğu söylenmelidir. Hatta bazı farklılıkları bulunması bir yana, sahabenin kendileri için yazdıkları Mushaf'ların tertibinin de tevkiyîliğinden söz edilebilir. Fakat Hz. Ebu Bekir'in görevlendirmesiyle Zeyid b. Sabit'in cem'ettiği Mushaf içerisinde surelerin tertibi farklıdır ve ictihadidir. Elbette bunun da bir hikmeti olmalıdır.²

1 Bkz. Zerkeşi, Burhan, II/258.

2 Zeyid b. Sabit'in maharetiyle cem' edilen "Mushaf-ı Şerif", diğer bir tabir ile "Resmi Mushaf"ın tanzimi hakkında şu üç suali sorabiliriz: 1. Niçin indirildiği ilk ayetlerden en son ayetlere kadar nüzul sırasına göre tanzim edilmemiştir? 2. Neden Resmi Mushaf, bugün elimizde mevcut haliyle uzunluk sırasına göre tanzim edilmiştir? 3. En azından Mekki ve

Bugün tedavüldeki Kur'an, Hz. Ebu Bekir döneminde cem'edilen Mushaf-ı Şerif'in tertibine göredir. Hz. Osman da aynı tertibe uyarak Resmi Mushaf'tan nüshalar çıkarmıştır. Görüldüğü gibi Mushaf'ın tertibi kronolojik değildir. Fatiha ile başlamakta ve Nas suresiyle sona ermektedir. Fatiha suresinin özelliği sebebiyle başa alındığı düşünülür ve hariç tutulursa, Resmi Mushaf'ta sureler, Mekki veya Meden'i olduğuna bakılmaksızın; en uzun surelerden en kısasına doğru tertip edilmiştir. Surelerin Mushaf-ı Şerif içerisindeki tasnif ve tertibine göre adlandırılması şöyledir:

1. Ayet sayısı yüzün çok üzerinde olan sureler. Bunlara "es-Seb'u't-Tıval", yani yedi uzun sure tabir edilir.

Medeni sureler ayrımı yapılamaz mıydı? Bize göre bunun sebebi şu olabilir: Kur'an'ın nüzul sırasına göre /kronolojik tertibi, sahabenin, adeta, anaokulundan alınıp üniversiteden mezun edilinceye kadar takip edilmesi gereken hassas bir eğitim-öğretim sürecini yansıtır. Önce harfler, kelimeler... rakamlar, sayılar, kerat cetveli... Daha sonra anlayış seviyesine göre basitinden mükemmeline doğru bilgilendirme ve yaşatma süreci... Mekke döneminde uygulanan yöntemin amacı, şirki yok edip tevhidi yerleştirmek... Müminlere teşvik edilen güzel ahlak ile insanlık vasfını kazandırmak... Mesuliyet duygusuyla birlikte Allah bilinci ve ahret inancını /haşyetullah kalplere yerleştirmek sonra da takva yarışına sokmaktı... Medine döneminde gözetilen amaç ise, takva yolunda birbiriyle yarışmakta olan muttaki müminlere Allah yolunda malıyla, canıyla cihad ruhunu yerleştirmek... Zekât, sadaka, bağış... adıyla Allah yolunda infak olgunluğunu yaşatmak... vahiy sürecinde okunan Kalamullah/"zikri" ve yaşanan "Hak" sebebiyle kalpleri huşu'a, müminleri kemale erdirmektir... Diyebiliriz ki, yaklaşık 23 yıl süren vahiy süreci tamamlandıktan sonra, artık tebliğde amaç gerçekleşmiştir: Ortak vasfı adalet, vazifesi emr-i bi'l-ma'ruf nehyi ani'l-münker ve davası Allah'a kulluk ve takvada yarışmak olan en medeni bir toplum vücuda gelmiştir. Bu toplumun elinde rehber olarak Kur'an bulunacaksa, bu Kur'an'ın başında, artık şirk, güzel ahlak ve mesuliyet duygusunu anlatacak sureler değil; önemli bir seviye kazanmış olup devam etmekte olan medeni hayta göre, varlık amaçlarını gerçekleştirecek şekilde tanzim edilmiş bir Kur'an olmalıdır. Çünkü artık zaman elif, ba... veya kerat cetvelini ezberleme zamanı değil, kulluk bilinci ile Allah'ın ahkâmını uygulama ve diğer insanları da Allah'ın nuru ile aydınlatma zamanıdır...

İşte bu yüzden diyebiliriz ki, kısılğına rağmen kulluk bilincinin kriterlerini işleyen Fatiha suresi başta; iman, namaz ve infak üçlüsüyle arınıp ahlaki açıdan yücelmenin kriterlerini içeren Bakara suresi; arkasından Allah yolunda cihadın kriterlerini ağırlıklı bir biçimde işleyen Al-i İmran suresi... Sosyal güvence, aile ve miars hukuku, kadın hakları gibi önemli konularıyla Nisa ve Maide sureleri... Bunlar ilki hariç, Medeni surelerdir... Bunların arkasından gelen En'am ve A'raf sureleri yeniden tevhid, güzel ahlak ve mesuliyet duygularını ağırlıklı bir biçimde hatırlatan sureler olarak araya girdirilmişlerdir. Zira hayat badirelerle doludur... Hasıl-ı kelam, diyebiliriz ki, Sahabe-i Kiram fevkalade güzel bir düşünce ve tanzim şekli ile Mushaf-ı Şerifi yaşanacak olan İslam'ın Müslümanların hayatına yön verecek bir tanzim şekli ile vücuda getirmişlerdir.

2. Ayet sayısı, biraz fazla biraz eksik; yüz civarında olan sureler. Bunlara da “el-Mi’un” adı verilir.

3. Ayetleri yüzden az olan sureler. “el-Mesani” adı verilmiştir.

4. Besmele’li fasılalarla birbirinden ayrılan kısa sureler. Bunlara “mufassal” sureler denir.

Mufassal sureler de “et-Tıval”, “el-Avsat” “el-Kısar”, yani Mufassal surelerin uzun, orta uzunlukta ve en kısa sureler adıyla üç kısma ayrılmıştır.

C. KELAMULLAH’IN TEKSİRİ

Hz. Ebu Bekir döneminde Zeyid b. Sabit’in maharetiyle cem’ edilen “Mushaf-ı Şerif”, diğer bir tabir ile “Resmi Mushaf” içerisinde surelerin bu şekildeki tertibinin *icthadi*, sureler içerisinde ayetlerin /pasajların tanziminin ise *tevkîfi* olduğunu yukarıda açıklamıştık.

İslam’ın sınırlarının genişlemesi, dili, kültürü ve tarihi farklı pek çok milletten insanların İslam’a girmeleri ve meselelerin halledilmesi amacıyla Kur’an’a müracatlarının artması sebebiyle bir çok Kur’an nüshasına ihtiyaç hasıl olmuştur. Ayrıca farklı ilim merkezlerine gönderilen İbn Mes’ud, Übey b. Ka’b, Zeyid İbn Sabit, Abdullah İbn Saib gibi önemli kurraların farklı okuyuşları ümmet içerisinde ihtilafa sebep olmuştur. Mesela Azarbaycan ve Ermenistan’ın fethi esnasında bir araya gelen Şam ve Irak askerleri farklı okuyuşlar sergilemiş ve aralarında “Benim kıraatim doğrudur, seninki yanlış...” şeklinde tartışma sesleri yükselmişti. Bu seferden dönen Huzeyfetü’bnü’l-Yeman Halife Hz. Osman’a geldi ve dedi ki:

“Ya Emira’l-Müminin! Daha önce Yahudilerle Hıristiyanların kitapları hakkında ihtilafa düştükleri gibi bir ihtilafa düşmeden yetiş ve bu ümmet için bir çözüm yolu bul...”¹

Hz. Osman Hz. Hafsa’ya haber gönderdi. Bazı nüshalar çıkartmak ve tekrar kendisine iade edilmek üzere yanında bulunan İmam Mushafı kendisine göndermesini istedi.

Hz. Hafsa Hz. Ömer’in kızı ve Rasulüllah’ın (s.a.v.) de hanımıdır. Halife Ömer vefat etmeden önce Hz. Ebu Bekir’in Kendisine emanet ettiği Mushaf-ı Şerif’i kızına emanet olarak bırakmıştı.

Hem ihtilaflı okuyuşların önüne geçilmesi hem de hiç olmazsa ilim merkezlerinde birer adet Kur’an nüshasının bulunması zaruri hale gelmişti artık. İşte bu yüzden üçüncü halife Hz. Osman, dördü de Kur’an’ı baştan sonuna kadar ezberlemiş olan Zeyid İbn Sabit, Abdullah İbn Zübeyr, Said İbnu’l-As ve Abdurrahman İbn Haris’i görevlendirdi. Bu dört hafızın eliyle Resmi Mushaf’tan dört nüsha istinsah edildi ve zamanın ilim merkezlerine gönderildi.

Bu dönemde yapılanları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz.

1.Bu nüshaların yazılmasına yegâne sebep kıraat ihtilafı idi. Mesela birisi: *فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ* “Adem Rabbinden bir takım (tevbe-i istiğfar manası taşıyan) kelimeler aldı ve onlarla tevbe etti, Rabbi de onun tevbesini kabul etti.”² Ayetini bir başkası da *فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ* “Ademe Rabbinden bir takım kelimeler erişti, o da onlarla tövbe etti Rabbi de onun tevbesini kabul etti,” şeklinde okumuştur. Görüldüğü gibi birinci kıraatte *آدَمُ* zamme ile okunmuş fail, *كَلِمَاتٍ* meful durumundadır; ikinci kıraatte ise *آدَمُ* fetha ile okunmuş meful, *كَلِمَاتٍ* ref’ ile okunmuş fail durumundadır. Şu ayeti de kinci bir misal olarak verebiliriz: *وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ* “Bu

1 Buhari, Fedailü’l-Kur’an, 2. ve 3. bab; Suyuti, Itkan, I/102.

2 *****

kelimeleri İbrahim oğullarına tavsiye etti, Yakub da oğullarına aynı tavsiyede bulundu.”¹ Bu ayetteki وَأَوْصَىٰ بِهَا başka bir kıraatte إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَ يَعْقُوبُ şeklinde okunmuştur. Bu farklı okuyuşta sadece telaffuz farkı var, manada bir değişiklik olmamıştır.

Böylesi sahih kıraatlerin yanında sahih olmayan şazz kıraatler de bulunmakta idi. Sırf sahih olan kıraati tesip etmek ve sahih olmayan farklı okumaların önüne geçmek için yeni Mushaf'lara ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü Taberi'nin dediği gibi, diyelim ki, bir muallim şöyle okudu, öğrencisi de ondan öyle öğrendi. Diğer bir muallim de öğrencisine başka şekilde okudu, o da hocasından okuduğu şekilde öğrendi. Bu öğrenciler bir araya gelince benim okuyuşum doğrudur, çünkü ben falan muallimden okudum... idiaları ortaya çıkmıştı.

2. İmam Mushaf esas alınarak bu nüshalar yazıldı. Çünkü bu Mushaf Hz. Ebu Bekir devrinde cem'edilmiş ve Sahabe-i Kiram'dan hiçbir muhalefet olmaksızın üzerinde ittifak edilmişti. Yazı ve şekil bakımından asıl olan aynen muhafaza edilmiştir.²

3. Bu nüshalarda da aslında olduğu gibi harflerin noktaları ve harakeleri bulunmamaktadır. Sure başlarındaki “besmele” hariç Kur'an'dan olmayan hiçbir şey ilave nüshalara ilave edilmemiştir.

Harflerin altlarına ve üstlerine konulan noktalar, harekeler, secavendler /noktalama işaretleri; hizb, ta'sir, tahmis v.b. bölümlemelerin tamamı Hz. Osman'dan çok sonra okumayı kolaylaştırmak amacıyla ehil ilim adamları tarafından konulup tamamlanmıştır. Bunların hiç birisi Kur'an'ın aslına ilave değildir.

4. Kur'an Kureyş lehçesi ile indirildiği için nüshalar yazılırken de bu lehçe esas alındı. Zaten dört kişilik heyetten sadece Zeyid b. Sabit Medinelidir, diğer üçü Mekkelidirler.

1 *****

2 Nüshalar yazılırken “Ehrufu Seb'a”nın aynen korunduğu söylenmektedir. İtiraf etmeliyim ki, yazarken “Ehrufu Seb'a” nasıl korunmuştur, bunu henüz anlamış değilim. Çünkü “Ehrufu Seb'a”nın ne olduğu ve ilgili hadisin sıhhati pek çok yönden tartışılmaktadır. Bugüne kadar da düşünen kimseleri tatmin edici bir açıklama da getirilmiş değildir.

Heyetin bu özellikteki kişilerden oluşturulmuş olması gerçekten çok önemlidir.

5. Hz. Osman bu nüshalardan birer tane ilim merkezlerine gönderdikten sonra İmam Mushaf'ı Hz. Hafsa'ya geri gönderdi. Şahıslara ait tüm nüshaların da yakılmasını emretti. Böylece Resmi nüshaların dışındakilerin ileride doğacak olan ihtilaflara sebep olmasının önüne geçmiş oldu.

İmam Mushaf, vefat edinceye kadar Hafsa'nın yanında kaldı. Hafsa vefat ettikten sonra, emin olmayan birilerinin eline geçip de fitneye sebep olmasın diye Mervan b. Hakem tarafından yakıtıldı.

Çoğaltılan nüshaların sayısı ve gönderildiği ilim merkezleri hakkında ihtilaf vardır. İlim adamlarının ekserisine göre, dört nüsha yazıldı Kufe, Basra ve Şam'a gönderildi. Hz. Osman bir nüshayı da yanında alıyordu. Bazıları da, beş nüsha, altı nüsha; hatta yedi nüsha çoğaltıldı ve fazla nüshalar Mekke, Yemen ve Bahreyn'e gönderildi, demişlerdir. Kanaatimizce en makul ve mantıklı olanı ekseriyetin görüşüdür. Çünkü heyet dört kişiden oluşmuştur. Bir nüshanın yazılması uzun zaman almıştır. Her birinin birer nüsha daha yazmış olması böylesine uzun soluklu, ciddi ve o derece yorucu bir iş için pek uzak bir ihtimal olsa gerektir. Fakat daha sonra bu nüshalardan yeni nüshalar çıkartılmış olabilir.¹

Şunu da belirtelim ki, başlangıçta ortaya çıkan veya çıkması muhtemel kıraat ihtilafı yazılan ve dört ilim merkezine gönderilen nüshalarla önlenmiş değildir. Çünkü bu Mushaflarda hem harflerin noktaları bulunmamakta hem de bunlar hareke ve diğer kıraat işaretlerinden tamamen tecrid edilmişlerdir. Kıraat ihtilafını önleyen asıl faktör, mukri'lerdir. Hz. Osman her bölgeye, mutlaka kıraati Resmi Mushafa uygun güzide hafızlardan – ki, bunlara

1 Son Kur'an çalışmalarıyla dikkat çeken, değerli Kur'an araştırmacısı Dr. Tayyar Altıkulaç'a göre, altı nüsha çıkartılmıştır. Bunlardan beşi Mekke, Medine, Kufe, Basra ve Şam'a gönderilmiştir 6. Nüsha ise Medine'de ve Hz. Osman'ın yanında alıkonmuştur.

mukri' tabir edilmektedir - birer tane gönderiyor ve Kur'an'ın satırlardan değil sadırlardan ezber yoluyla alınmasını sağlıyordu. Mesela Zeyid b. Sabit Medine'nin mukrii idi. Abdullah İbni Saib Mekke'nin, Muğira b. Şihab Şam'ın, Ebu Abdirrahman es-Sülemi Kufe'nin ve Amir İbn Abdi'l-Kays da Basra'nın mukrii /okuyucusu idiler.¹

¹ Zürkani, Menahilü'l-İrfan, I/396, 397.

SONUÇ

Şan ve şerefi yüce, salt hikmet ve mu'ciz vasıflarıyla Kur'an-ı Kerim Allah'ın kelimidir. İnsanlık âlemine en son ilahî rehberdir. "Âlemlerin Rabbi"nden, değişik bir ifade ile O'nun katındaki *Levh*'den indirilmiştir.

Lügatte yassı, düz satır, yazı malzemesi, kâğıt, tahta gibi manalara gelen *levh*, Kur'an'da ve hadislerde de bu manalarda kullanılmıştır. Bu terim, Cenab-ı Hakk'ın ilm-i ezelisinde mevcut olup ezelde olması plânlanan her şeyin yansıtılıp kaydedildiği "Ümmü'l-Kitab", yani *Ana Kitap*, her şeyin en ince detaylarına kadar kendisinde tafsil edilip açıklandığı "Kitabünmübin" ve koruma altında bulundurulmuş "Kitabünmeknun" adlarıyla da Kur'an'da zikredilmiştir.

Levh-i Mahfuz Allah'ın zatı ile ilgili olduğu için onun hakikatini kavramak, künhüne vakıf olmak mümkün değildir. Fakat Kur'an'da ve hadislerde tanıtıldığı kadarıyla onun muhtevası hakkında bir nebze de olsa bilgi edinmiş olduk.

Yüce Allah'ın ezelî bilgisini sembolize eden Levh-i Mahfuz, Kur'an da dâhil tüm ilâhî kitapların indirildiği temel kaynaktır. Göklerde ve yerde olmuş ve olacak her şey, değişik bir ifadeyle "yaş ve kuru" tüm varlıklar, en ince detaylarına kadar, soyut bir biçimde bu Ana Kitapta kayıtlıdır. Son derece korunmuş olup kendisine, ancak yaratılışı itibarıyla temiz olan elçi melekler erişebilmiştir.

"Levh-i Mahfuz"'un gerçekliğine karşı çıkanlar, Her şeyin daha önceden Levh'te mevcudiyetini kadere ve inzal döneminde

Vahiy esnasında, Cibril'in okuduğu her pasaj, okunanları aklı, şuuru ve sağlığı yerinde ve son derece dikkatle dinlemekte olan Rasûlullah'ın kalbine, Allah'ın dilemesi hariç, asla unutmayacağı bir biçimde yerleştirilip sonra da Rabbi'nin izni ve iradesiyle okumuştur.

Arş'ın Arz'a cevabı olarak farklı zamanlarda ve ikili sistem gözetilerek inzal edilen her pasaj, Levh-i Mahfuz'daki Kur'an ve sure bütünlüklerine göre Hz. Peygamber'in hafızasına "tevkîfî" olarak yerleştirilmiştir. Rasûlullah da indirilen her pasajı kendi hafızasında tanzim edilene muvazi olarak vahiy kâtiplerine yazdırmıştır. Bu yüzden sureler içerisinde ayetlerin/pasajların tertibi tevkîfidir; hem Levh'dekine hem de Hz. Peygamber'in hafızasındakine "muvafık" olarak...

Belki de Hz. Ebu Bekir döneminde gerçekleştirilen Cem'den önceki surelerin tertibi de öyle idi? Nitekim sahabeden Zeyd b. Sabit, Übey b. Kâ'b, Hz. Osman, Hz. Ali ve Hz. Aişe'ye nispet edilen Kur'an nüshalarının nüzul sırasına göre tertipleri ve bunların kronolojik açıdan birbirlerine çok yakın olmaları akla bu düşünceyi getirmektedir...

İlk günden vahiy süresi tamamlanıncaya kadar Hz. Peygamber, kendisine vahyedilen ayetleri, Allah'ın verdiği unutmama garantisi¹ sebebiyle hiçbir hata ve yanılma olmaksızın, inzal edildiği ve ezberletildiği tertibe göre vahiy kâtiplerine yazdırmış, muhataplarına okumuş ve gerektiği yerde gereken açıklamaları yapmıştır. Ömrünün sonuna kadar bu durum, hep böyle devam etmiştir. Ayrıca her yıl Ramazan ayında Cibril ile Rasûlullah'ın o güne kadar indirilen Kur'an'ı mukabele usulü ile okuduklarından, yani "arza" dan da söz edilebilir...

Hiç şüphe yok ki Yüce Allah'ın, *إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ* "Muhakkak ki, Zikr'i Biz indirdik, onun koruyucusu da Biziz Biz!"² şeklindeki teminatının ilk muhafaza mahalli Rasûlullah'ın

¹ A'la, 87/6-7.

² Hicr, 15/9.

hafızasıdır. Çünkü ...إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ... “Biz sana okutacağız, - Allah’ın dilemesi hâriç-sen de unutmayacaksın...”¹ ayeti bunu söylemektedir.

Bu durum karşısında: “Allah dilemiş de vahyettiği pasajlardan bir kısmını Elçisine unutturmuştur, denilebilir mi?” sorusuna “Evet...” demek imkânsızdır. “Hiç unutturmamıştır, denilebilir mi?” sorusuna da “Hayır...” demek mümkün değildir. Çünkü her iki soruya da cevap verebilmek için elde herhangi bir nass bulunmamaktadır... Fakat mutlak olarak söylenebilecek tek doğru söz var, o da şudur: Hiz. Peygamber, Kur’an’dan hiçbir ayeti beşer vasfı sebebiyle “unutmuştur” denilemez!

Hiz. Osman’ın istinsah ettirip ilim merkezlerine gönderdiği nüshalardan üçü halen üç ayrı ülkenin müzesinde bulunmaktadır. Bunlardan birisi İstanbul’da Topkapı Müzesi, diğeri Taşkent’te, üçüncüsü ise Londra’da British Musium’dur...

Şükranla belirtelim ki, bu üç nüsha, Diyanet İşleri Başkanlarından Tayyar Altıkulaç tarafından titiz ve dakik bir çalışma ile karşılaştırmalı olarak yayıma hazırlanıp neşredilmiştir.

Aradan geçen asırlar da göz önünde bulundurularak yeryüzündeki el yazması veya matbu tüm Kur’an’lar incelendiğinde, bunlar arasında yazı karakterlerinden başka hiçbir farklılığın olmadığı görülecektir. Bu da Kur’an’ın ne asırlar ne de düşmanları tarafından yıpratılmadığını gösterir. Çünkü o Allah’ın Kelamı ve Hiz. Peygamber’in ebedi mucizesidir. Artık şüphe yok ki, “Kur’an’ı Cenab-ı Allah indirmiştir, onun koruyucusu da elbette O’dur, O!”

Yüce Rabbim! Hatalarımı, kusurlarımı bağışla! İlmimi artır! Müslim olarak ruhumu al ve salihler arasına beni de kat!

Amin!

1 A’la, 87/6-7.

KAYNAKLAR

Abdulgaki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemü'l-Müfrehres li Elfazi'l-Kur'an*, Beyrut, 1945.

Ahmed, Ahmed b. Muhammd b. Hanbel (v. 241/855), *el- Müsned*, Beyrut, tsz., (I-VI).

Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddin es-Seyyid el-Bağdadî, (v. 1270/1854) *Rûhu'l-Maânî, Fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Sebu'l-Mesânî*, Bulâk, 1301 h., (I-V)

Ateş, Abdurrahman, *Tefsir Geleneğinde Levh-i Mahfuz Düşüncesi* Adlı Makale, İslâmî Araştırmalar Dergisi, Ankara, 2003.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsîri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988, (I-XI)

Benli, Abdullah, *Kur'an-ı Kerim'de Arş, Kürsî, Kalem-i A'lâ ve Levh-i Mahfûz* (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Kayseri, 1988.

Beydâvî, Nasruddin Ebû'l-Hayr Abdullah b. Ömer, (v. 685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Kahire, 1968, (I-II)

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, (v. 256/870), *es-Sahîh*, İst., 1315 h. tarihli baskısından ofset, 1979, (I-IV)

Bursavî, İsmâîl Hakkı, (v. 1137/1724), *Rûhu'l-Beyân*, İst. 1389 h. (I-X).

Cevherî, İsmâîl b. Ahmed, (v. 393/1003), *Tâcu'l-Luğa ve Sıhahu'l-Arabiyye*, Tahkik: Ahmed Abdulğafûr Attar, Kahire, tsz., (I-VI).

Cilî, Abdu'l-Kerim b. İbrahim, *İnsan-ı Kâmil*(çev. Abdulaziz Mecdi Tolun), İz Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Cürcânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed (v. 816/1413), *Ta'rifât*, İst. 1318 h.

Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, İst. 1969, (I-III)

Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsiru'l-Hadîs*, Şam, 1962, (I-IV)

Dihlevî, Şâh Veliyyullah Ahmed b. Abdurrahîm, (v. 1176/2769), *el-Fevzu'l-Kebîr fî Usûti't-Tefsîr*, Trc. Mehmed Sofuoğlu, İst. 1980.

Duman, M. Zeki, *Beyanü'l-Hak (Kur'an'ın Nüzul Sırasına Göre tefsiri)*, Fecr Yayınevi, Ankara, 2006.

_____ *Vahiy Gerçeği*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1997.

_____ *Kur'an ve Tıbbâ Göre İnsanın Yaratılışı ve Tüb Bebek Hadisesi*, Nil Yayınları, İzmir, 1990.

_____ Yakup Çiçek'in *Nasih Mensuh Biliminin Tefsire Getirdikleri ve Götürdükleri*; Bedrettin Çetiner'in *Kur'an'da Nesh Konusuna Değişik Bir Yaklaşım* konulu tebliğlerinin Müzakeresi, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları III Tartışmalı İlmî Toplantı, 14-15 Ekim 2000, İstanbul, 2002, s. 395-420.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş'as es- Sicistânî, el-Ezdî, (v. 275/888), *es-Sünen*, (Tahkik: İzzet Ubeyd ed'-De'as), Şam, 1969, (I-V)

Ebu Hanife, Numan b. Sabit (v. 150/767) *Fıkhü'l-Ekber*, (Mustafa Öz, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri), M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, No: 49, İstanbul, 1992.

Ebu'l-Muntehâ, *Şerhu Fıkhü'l-Ekber*, İstanbul, 1984.

Ebu Zeyd, Nasır Hamid, *İlahî Hitabın Tabiatı* (çev. Mehmet Emin Maşalı), Ankara, 2001.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 1960, (I-IX)

Erdem, Hüsameddin, TDV İslam Ansiklopedisi, 'DEİZM' mad., IX/109-111.

Farabî, Ebu Nasr, *Kitabu Ârâi Ehli'l-Medineti'l-Fadıla* (tahkik: Dr. Elbir Nasrî Nadir), Beyrut, 1991,

Gazalî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed (v. 505/1111) *Mişkâtü'l-Envar*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1966.

_____ *İhyâ-u Ulûmi'd-Din*, Beyrut, tsz. (I-IV)

İbnü'l-Arabî, Ebu Bekir Muhammed b. Abdillâh (v. 548/1153), *Ahkâmü'l-Kur'an*, (tahkik: Muhammed el-Becevî), Beyrut, tsz. (I-III)

İbnu'l-Esîr, Ebû Saadet el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî (v. 606/1209), *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, Beyrût, 1963 (I-V)

İbn Kesir, Ebû'l-Fadl İsmâîl b. Kesir, el-Kureşî ed-Dımişkî 774/1372), *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azim*, Kahire, tarihsiz (I-IV)

İbn Kuteybe, Ebu Mahmut b. Muhammed, *Tefsîru Garâibi'l-Kur'an*, Beyrut, 1978.

İbnu Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî (v. 275/888), *es-Sünen*, thk.: Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Mısır, 1975, (I-II)

İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrerem, (v. 711/1311) *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, 1968 (I-XV)

Karaman, Hayreddin ve Arkadaşları, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005.

Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensarî (v.671/1272), *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'ani'l-Azim*, Kahire, tsz. (I-X)

Kuşeyrî, Abdulkerim, *Kuşeyrî Risalesi*, (Yayına hazırlayan: Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1978.

Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Huşeyrî en-Nisâburî (v. 261/874), *es-Sahih*, Tahkik: Muhammed Fuad Abdulbâkî, Kahire, 1955 (I-V)

Nehcuvânî, Şeyh Nîmetullah b. Mahmûd, *el-Fevâtihu'l-İlâhiyye ve'l-Mefâtihu'l-Ğaybiyye*, İstanbul, 1325 h.

Nesai, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinar (v. 303/915), *Sünenü'n-Nesai* (C. Suyutî'nin şerhi ve İmam es-Senedî'nin haşiyesi ile), Beyrut, tsz. (I-IV)

Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (v. 710/1310), *Medâriku't-Tenzîl ve Hakaiku't-Te'vil*, Kahire, 1967, (I-IV).

Öztürk, Mustaf, Kur'an Tarihine Giriş "Evvelü ma Nezele" (İlk Nazil Olan Kur'an Vahyi) Meselesi, EskiYeni Anadolu İlahiyat AkÂdemisi Araştırma Dergisi, 26 Bahar 2013, s. 65-119.

Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1983

Râğîb el-İsfehânî, el-Huseyn b. Muhammed el-İsfehanî (v. 502/1108), *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*(Neşre hazırlayan: Muhammed Ahmed Halefallah), Kahire, 1970.

Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Huseyn el-Kureşî (v. 605/1208), *Mefâtihu'l-Ğayb* (Tefsiru Kebîr), Tahrân, İkinci baskı, tarihsiz (I-XVI)

Seyyid Kutub (v. 1386/1966), *fî Zılali'l-Kur'an*, (Trc. Salih Uçan, Vahdettin İnce), İstanbul, 1989, (I-X.)

Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (v. 911/1505), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrût, 1973.

Şatıbî, Ebu İshak, *el-Muvafakat fî Usuli's-Şeri'a*, Kahire, tsz. (I-III)

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (v. 1250/1834), *Fethu'l-Kadir beyne Fenni'r-Rivaye ve'd-Diraye min İlmi't-Tefsir*, Şam, (I-V).

Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerir (v. 310/922), *Câmiu'l-Beyân an-Te'vili'l-Kur'ân*, Kahire, 1945, (I-XXXI)

Tehanevî, Muhammed b. A'lâ b. Ali el-Farukî, *Keşşafu Istilahâtî'l-Fünun*, Beyrut, tsz. (I-III)

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ es-Sevre (v. 279/892), *es-Sünen*, Kâhire, 1937, (I-V)

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1991.

Yavuz, Yunus Şevki, “*Acbu’z-zeneb*” Maddesi, DİA, İstanbul, 1988, I/319.

Yeğin, Abdullah (ve Arkadaşları), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügât*, İstanbul, 1978.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Carullah Muhammed b. Ömer el-Harzemî (v. 583/1143), *el-Keşşâf an Hakâikı't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vil*, Beyrût, tarihsiz (I-IV)

Zerkeşî, Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'an* (tahk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Beyrut, tsz. I/229.